

Fale Alea 'o Tonga

KO E MINITI 'O E

FEME'A'AKI

'A E HOU'EIKI

M MIPA

'O E

FALE ALEA 'O TONGA

FIKA	14
'Aho	M nite, 07 'Aokosi 2017

Fai 'i Nuku'alofa

HOU'EIKI M MIPA 'O E FALE ALEA

'Eiki Sea Fale Alea

Lord Tu'ivakan

'Eiki Fakafofonga N pele, Vahefonua Tongatapu

Hou'eiki Minisit Kapineti

'Eiki Pal mia

Samuela 'Akilisi P hiva

'Eiki Tokoni Pal mia

Siaosi Sovaleni.

'Eiki Minisit Fonua, Ngaahi Koloa Fakaenatula

& Kau Tau 'a 'Ene 'Afi

Lord Ma'afu Tukui'aulahi

'Eiki Minisit Pa'anga & Palani Fakafonua

Tevita Lavemaau

'Eiki Minisit Polisi, T mate Afi

Mateni Tapueluelu

'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Mai & Tute

Dr Pohiva Tu'i'onetoa

'Eiki Minisit Lao mo e Pil sone,

Sione Vuna Fa'otusia

'Eiki Minisita Ngoue, Me'atokoni, Ngaahi Vao'akau, Toutai

S misi Taelangi Fakahau

'Eiki Minisit ki he Ngaahi Kautaha Pisinisi 'a e Pule'anga

Poasi Mataele Tei

'Eiki Minisit Mo'ui

Dr. Saia Ma'u Piukala

'Eiki Minisit Ngaahi Ng ue Lalahi & Takimamata

Semisi Lafu Sika

'Eiki Minisit Ako & Ako Ng ue

Penisimani 'Epenisa Fifita

Hou'eiki Fakafofonga N pele

Lord Tu'i' fitu

'Eiki Fakafofonga N pele Fika 1 Vava'u.

Lord Vaea

'Eiki Fakafofonga N pele Fika 1 Tongatapu

Lord Tu'ilakepa

'Eiki Fakafofonga N pele Fika 2 Vava'u.

Lord Tu'iha'angana

'Eiki Fakafofonga N pele Fika 1 Ha'apai

Lord Tu'iha'ateiho

'Eiki Fakafofonga N pele Fika 2 Ha'apai

Lord Nuku

'Eiki Fakafofonga N pele 'Eua

Lord Fusitu'a

'Eiki Fakafofonga N pele Ongo Niua

Kau Fakafofonga Kakai

Fakafofonga Fika 5, Tongatapu

Dr. 'Aisake Eke

Fakafofonga Fika 12, Ha'apai

Vili Manuopangai Hingano

Fakafofonga Fika 13, Ha'apai

Veivosa *Light of Life* Taka

Fakafofonga Fika 15, Vava'u

S miu Kuita Vaipulu

Fakafofonga Fika 16, Vava'u

'Akosita Havili Lavulavu

Fakafofonga Fika 17, Ongo Niua

Sosefo Fe'aomoeata Vakati

Fakahokohoko

Fale Alea ‘o Tonga.....	6
Lotu.....	6
Ui ‘a e Fale	9
Poaki	10
Me’a ‘a e ‘Eiki Sea Le’ole’o	10
Tokanga fekau’aki mo e ongoongo fekau’aki mo e Tu’i’ fitu mei Nu’usila.....	10
Fakama’ala’ala ki he faito’o konatapu ne puke he vaka hotau kongā tahi	11
Ongoongo ‘Eiki Minisit ki he ‘akapulu fakaako.....	12
Fakam l ‘ia’i lava lelei mo melino ‘akapulu fakaako.....	13
Faka’ofu’ofa hono tauhi ma’a ‘o e ngaahi kolo	13
Kole Pal mia ke fokotu’u ha <i>sidewalk</i> he ngaahi kolo.....	13
‘Ohake ‘a e tokanga ke ‘i ai ha ‘akapulu ma’ae f nau fefine.....	16
Fakama’ala’ala Pule’anga ki he ‘akapulu kakai fefine.....	18
Ke tokangaekina e f nau ‘akapulu koe’uh ko e teuteu ki he Ipu ‘a m m ni 2019.....	20
Fokotu’u ke to’o ha 10 miliona ki he teuteu ki he Ipu ‘a m m ni 2019.....	22
Fakama’ala’ala Pule’anga ki he ‘uhinga holo ai sipoti hotau fonua ni.....	23
Mahu’inga ke tu’unga ma’olunga ‘a e kau sipoti pea toki fakafongā’i atu ‘a e fonua.....	25
Ke to’o ha silini ke tokoni ki hono teuteu’i ‘o e kau sipoti	26
Hoha’a ki he founga fili ‘o e Tal kita ke ne tokanga’i e sipoti	29
Fakama’ala’ala Pule’anga ki he hoha’a fekau’aki mo e lakanga Tal kita.....	30
Fakam l ‘ia m tu’a Tonga ne tokoni ki he’etau f nau ne kau ki he sipoti <i>Oceania</i>	31
Kole ki he Pal mia ke tohi fakam l kiate kinautolu ne tokoni ki he’etau f nau sipoti	32
Fakama’ala’ala fekau’aki mo e s niti ‘oku vahe’i ki he sipoti	34
Hoha’a ki he 44 miliona na’e paasi he Patiseti ki he fakalalakaka e sipoti.....	35
‘Ikai tui ki he founga ‘Eiki Pal mia ki hono fakalalakaka’aki e sipoti	35
Tokanga ki he Pule’anga ke fakalao’i pa’anga na’e taumu’a ki he sipoti 2019.....	36
Fokotu’u ke liliu fakalea kupu’i lao sipoti ke kau ai mo hono teuteu’i f nau sipoti ki he 2019	37
Tokanga p ‘oku fakalao e silini ‘oku kei t naki ki he 2019.....	39
Fiema’u ke ‘ata ki tu’a ng ue ‘a e Pule’anga fekau’aki mo e tokotaha ng ue ko eni ki he <i>sports institute</i>	40
Tokanga ki he pa’anga e fonua ke fou he lao mo e founga ng ué.....	44
Fiema’u ke fakalalakaka mo nga’unu ki mu’a e sipoti hotau fonua ni.....	46

Me'a Sea K miti Kakato	47
Ke fakamamafa'i Lao ki he Fanga Monumanu	48
Kole ke fakatokolahi kau polisi Leim tu'a	50
Fehu'ia e fa'unga Polisi Tonga 'i he'ene h he l pooti	50
Tali Pule'anga ki he hoha'a na'e 'ohake Fakafofonga Vava'u 16.....	50
Tokanga ki he tu'unga faifatongia Potung ue Polisi.....	52
Kelesi.....	54
Fakam 'opo'opo Feme'a'aki Fale Alea 'o Tonga.....	55

Fale Alea 'o Tonga

'Aho: M nite 7 'o 'Aokosi 2017

Taimi: 1000-1005

S tini Le'o: Me'a mai e 'Eiki Sea Le'ole'o 'o e Fale Alea

'Eiki Sea Le'ole'o: *I would like to acknowledge the presence of God in our midst tapu pea mo e 'afio 'a e Ta'eh mai hotau lotolotonga, tapu mo e Tu'i 'o Tonga, Tupou VI, tapu mo e Ta'ahine Kuini 'o e Taloni, Kuini Nanasipau'u Tuku'aho, tapu mo e Pilisinisi Kalauni mo e Fale 'o Ha'a Moheofo, tapu mo e 'Eiki Pal mia 'o Tonga, Tokoni Pal mia kae 'uma' 'a e Minisit 'o e Kapineti, tapu mo e Hou'eiki Fakafofonga e Hou'eiki N pele, tapu mo e kau Fakafofonga 'o e Kakai, tapu mo Ha'a Tauhifonua mo Ha'a Taula'eiki mo e kakai e fonua, tuku mu'a ke u h fanga atu he tu'utu'uni 'o e Fale ni kae fakakakato e fatongia 'o e Fale.*

I would like to acknowledge our important guest with us here this morning Rev. ...The Secretary General from the world council of churches Dr.Tveit on behalf of the Speaker of the House, Prime Minister and the Parliament of Tonga welcome you and your ,...mission here in the kingdom, our agenda for this morning start with a hymn and then we continue on to a prayer will conduct by Dr. Tveit and follow by a Lord's prayer and then we welcome Dr. Tveit a word of blessing, so we may continue on with our hymn and would like the, kole ki he Fale ke mou me'a hake 'o fakakakato e fatongia.

<006>

Taimi: 1005-1010

Lotu

Rev. Dr. Olav Fykse Tveit: *Mr. Speaker, Honorable Members of the Legislative Assembly, thank you for this very special invitation to be with you this morning as I represent churches around the world and also represent people who with you will bring and work for the well-being of everybody and therefore I also like us to start this day with a prayer.*

Taimi: 1010-1015

Rev. Dr. Olav Fykse Tveit: *Speaker, Honorable Members of the Parliament, I greet you from the world cast of churches, from the fellowship that also have a pleasure of having the Free Wesleyan Methodist Church of Tonga are this member and also from people who are looking to you unto this visit to I... and on their behalf to Tonga of great interest. I greet you also with the words from the Gospel of Matthew chapter 5 and I read from the beginning. Now when He saw the crowds, he went up on the mountain side and sat down. His disciples came to Him, and He began to teach them, saying;*

3 Blessed are the poor in spirit, for theirs is the kingdom of heaven.

4 *“Blessed are those who mourn, for they shall be comforted.*

5 *“Blessed are the meek, for they shall inherit the earth.*

6 *“Blessed are those who hunger and thirst for righteousness, for they shall be satisfied.*

7 *“Blessed are the merciful, for they shall receive mercy.*

8 *“Blessed are the pure in heart, for they shall see God.*

9 *“Blessed are the peacemakers, for they shall be called sons of God.*

10 *Blessed are those who are persecuted for righteousness' sake, for theirs is the kingdom of heaven.*

Jesus lived in a time when there were no Democracy, but He went up to the mountains to talk to the crowds, to talk to the people. Everyone who want to listen and everyone that He also cared for. Matthew refer this, and saying that His disciples came to him. And already here we get the question. Is this guidance for everyone or His guidance for the life only for the Disciples of Christ? And we Theorian have something to discuss when we discuss this. Is it possible that we should expected everybody follow the moral like this. Or is it all there for those who are devoted themselves to follow Christ. While the gospel does not give us an answer for that, it only gives us words for Christ, for Jesus saying what He wants to be blessed. What kind of attitudes to life and to others, and what kind of blessing, it will fill that life and also the life of others, if they have this attitudes. Some of them are more clear the speaking to us as individuals. Sometimes are obviously speaking to us as people. Something is also, I think speaking very clearly to us leaders. I believe that the texts is strong and clear...

<008>

Taimi: 1015-1020

Rev. Dr. Olav Fykse Tveit: *And that I don't have to say a lot. But it is a good reminder for all of us as we start our work in a day on a week or as also 80% to all the World Council Churches among you, that to all are called to be those who care for those who are mourning, who care for those are poor. Care for those who are in need or are thirsty, or hungry. But also that we ourselves are called to hunger out a firsty for righteousness and to be peace makers to be pure in heart. And to be willing to stand up for what is right even when it is not popular, even when we are prosecuted because of righteousness. I am honored to be invited and also honored to bring greetings but I'm also very inspired by this visit to Tonga to meet with your leaders His Majesty with the Prime Minister where the Cabinet with you, with the Church Leaders, with the youth, with the women and everyone I had this chance to see these days, there has been a rich experience and a greatest aspiration for me and for all the World Council to see how faith is also a sign of hope and willingness to do what is right in this country, in this part of the world. You're the blessing nation and may God continue to bless you and bless each one of you as you are given this great*

responsibility of this leadership to its work and to its life now and tomorrow. May God bless Tonga. Thank you.

'Eiki Sea Le'ole'o: Fakatapu p ki he 'Otua Mafimafi 'a e fakakoloa 'o e pongipongi ni hang ko e lea 'oku taka he fonua 'o Tupou mo Hou'eiki, kei Tonga p 'a Tonga. Hang ko e tala 'oku fai fakapatonu he Molioni, kei Tonga p 'a Tonga ko e Pule'anga mo e Siasi. Koloa ia 'o e pongipongi ni. Tau fakafeta'i p ki he 'Otua Mafimafi he ko e moto p ia 'o e fonua ni Hou'eiki ko e 'uluaki ko e 'Otua mo Tonga ko hoku Tofi'a. Tau fakafeta'i ai fakataha pea mo e 'a'ahi mai ko eni 'a e lotu lelei kuo tali hotau ngaahi lotofale kamata mei he'etau fanga kui ta ko tautolu eni he 'aho ni. Tau fakafeta'i, t 'oku kei lotu p 'a Tonga. Pea ko 'etau tui ia, ko e t puaki mo e mon 'ia ha fonua ke tolonga ko e 'Otua 'aki p 'a e 'Otua mo'ui hang ko e ngaahi mon 'ia na'e fai ki ai e me'a 'a e Tal kita Seniale. Tau ma'u kotoa 'a e ngaahi mon 'ia he'etau tui mo tauhi 'etau Kovin nite fakalotu mo e 'Otua ko e fakatupu, te tau mon 'ia ai peh ki he langa ha fonua 'oku tataki 'e he 'Eiki Pal mia 'o Tonga. Ko u talitali lelei heni 'a *Rev. Dr. Mele'ana Puloka (Palesiteni Ako)* peh kia, Sekelitali e Fakataha'anga e kau Taki Lotu, Faifekau Fili Lilo kae 'uma' e kau muimui kotoa. Ka ko ia he 'ikai te u to e fakal loa he 'oku mou mo'ua e taimi kau h fanga atu p he tala fakatapu kae fakakakato mu'a 'a e fatongia pea 'oku lave'i p 'e he motu'a ni pea 'oku ou kole fakamolemole he 'oku ou toka'i p e tu'utu'uni 'o e Fale ni ko e 'uhinga ko e lea 'oku fai he Fale ni. Ka ko e lotu 'oku *universal* e language he'etau talanoa he lotu, h mon 'ia mo ha t puaki ma'a hotau ki'i fonua ni. *Rev. Dr. Olam Divit, it gives me a great pleasure to welcome you and to deliver these words of thanks on behalf of the Lord Speaker and the Members of the Legislative Assembly of Tonga. General Secretary, your visit this morning is a very special occasion for the Parliament of Tonga, thank you very much for opening our sitting week with a words of prayer, we start every sitting week with a word of prayer and every sitting days with the Lord's prayer ...*

<009>

Taimi: 1020 – 1025

'Eiki Sea Le'ole'o: *In light of this rapidly changing times and the difficult challenges we face as decision makers, it is always a welcome reminder that we seek God first in everything. You may be already be aware that the founder of modern Tonga, our beloved King George Tupou I, dedicated our country to God in 1839. That single important event in our history cemented Tonga's position as a Christian country united by love and faith. Dr. Teveit, King George Tupou I entrusted the people and the land of Tonga to God. The constitution of Tonga which was promulgated in 1875 incorporated provisions which I am pleased to say, we hold very dear. For example. Our constitution uniquely stipulates and we keep the Sabbath holy. A tradition that we are very proud to continue observing. As we are very young democracy, we are in a process of seeing which concepts fit the conducts of our society, culture, politics and our Christian faith. We understand that the large part of your work at the World Council of Churches involving making every effort, the unite Christian of different church, traditions to forge friendships and develop better relationship through creating opportunities for better understanding of each other's practices and petitions. In this time, where there is so much segregation and religious extremes. We applaud your effort to encourage unity amongst Christians around the world and also here in the Pacific and in Tonga. We also acknowledge the great work carried out by the World Council of Churches*

in Tonga. We are extremely grateful for the work lead by the, His Eminence Cardinal Soane Patita Paini Mafi and the Council of Churches and the church leader's forum. The support of the church leaders and the church members in crucial for maintaining peace, stability and prosperity in Tonga. Dr Tviet, on behalf of the Speaker and the Members, I wish to thank you very much and we wish you every success for the important work that God has called you to. We understand that you have to travel a great distant with your distinguish delegation this morning. We hope that you have enjoy your time in the Friendly Islands and that you have made many friends and happy memories. We hope that as you return to the World Council of Churches headquarter, you would continue to remember us and the Island Kingdom in your prayers. May God bless and keep you all. Before you leave, the Speaker and the Clerk had prepared a light refreshment. We warmly invite you and your distinguished guest and delegation to join us for this morning. And after from that there's a little present from the Parliament as a reminder for the first time in history, a high position clergy's to visit the Parliament of Tonga, not forget, this is the first time English language spoke by religious in this Parliament. We wish you all the best. Thank you.

'Eiki Pal mia kae 'uma' e Tokoni Pal mia, Hou'eiki Minisit e Kapineti kae peh ki he Hou'eiki e Falé, kuo lava e talitali e faifekau ma'olunga ko eni mei he fakataha'anga e ngaahi siasi fakam mani lahi. Pea ko u kole ke tau ki'i m l l ai pea mou laum lie lelei p . Mou me'a hake 'o fe'iloaki 'i tu'a pea fai ai ha'amou feme'a'aki pea mo e m 'oni'oní hei'ilo na'a toka ai ha lelei 'i hotau Fale ni mo e kaveinga 'o e ng ue 'a e 'Eiki Pal mia mo e mon 'ia hotau ki'i fonuá.

Tau ki'i m l l pea ko e lava p ia pea mou me'a mai, laum lie lelei ke hoko atu 'etau ' senitá mo tau fakalavalava ai p 'aho ni. M l 'aupito.

<001>

Taimi: 1045-1050

S tini Le'o: Me'a mai 'Eiki Sea Le'ole'o 'o e Fale Aleá. (Lord Tu'i' fitu)

'Eiki Sea Le'ole'o: Tau fakafeta'i p ki he 'Otua Mafimafi kei laum lie lelei p 'Eiki Pal miá kae 'uma' e Hou'eiki e Fale ni. Pea u kole p ke tau hoko 'etau 'asenitá pea 'oku fakam l atu Hou'eiki 'a e talitali e fononga 'eiki 'o e pongipongi ni. Neongo p 'oku 'ikai ke ngofua e, 'a e lea fakapap langí k ko homou laum lie lelei lava ai he motu'a ni ke fakahoko ai e fatongia 'o e talitali 'etau kavenga ko eni 'o e lotú. 'Ofa p ke fakamon 'ia e me'a kotoa p peh ki he ke fakalaum lie lelei kimoutolu ho'omou tui kae 'uma' homou loto. Ka tau hoko atu mu'a ki he 'asenita fika uá ke fai e ui e Hou'eiki M mipa 'o e Fale Aleá ko u kole ki he Kalake T pile ke lava mai 'o fakakakato. M l .

Ui 'a e Fale

Kalake T pile: Tapu mo e 'Eiki Sea Le'ole'o 'o e Fale Alea tapu mo e 'Eiki Pal mia mo e Hou'eiki Minisit 'o e Kapineti. Tapu mo e Hou'eiki Fakafofonga 'o e Hou'eiki N pele 'o 'Ene 'Afi kae 'uma' e Hou'eiki Fakafofonga 'o e Kakai kae 'at ke fakahoko e ui 'o e Fale ki he 'aho ni, 'aho M nite 'aho 7 'o 'Aokosi 2017.

Poaki

Kalake T pile: 'Eiki Sea ko e ngata'anga tali ui e Fale ki he pongipongi ni pea 'oku 'i ai 'a e kau poaki mai. 'A ia ko e 'Eiki Minisit ki he Ngaahi Kautaha Pisinisi 'a e Pule'anga 'oku poaki folau, 'Eiki Minisit Mo'ui 'oku poaki tengetange, 'Eiki Minisit 'o e Ngaahi Ng ue Lalahi pea mo e Takimamata 'oku poaki folau, 'Eiki N pele Tu'iha'ateiho 'oku poaki tengetange pea poaki folau 'a 'Eiki N pele Fusitu'a, poaki folau mo Vili Manuopangai Faka'osiula Hingano ko S sefo Fe'aomoeata Vakata 'oku poaki toki me'a t mui mai. M l 'Eiki Sea.

Me'a 'a e 'Eiki Sea Le'ole'o

'Eiki Sea Le'ole'o: M l Kalake. Kole p ke u to e h fanga atu ai p he talamalu 'o e ngaahi tala fakatapu 'o e Fale 'Eiki ni 'a ia na'a tau kamata'aki pea kuo lava ai p fa'unga ia 'uluaki. Pea 'oku ou kole atu p heni ki he 'Eiki Pal mia kae 'uma' e Hou'eiki e Fale ni he 'ikai ke tau to e m l l he toenga ko eni. Ko 'etau *break* eni na'a tau m l l pongipongia ai homou 'ilo pongipongi. Ka ko u kole ...

<002>

Taimi: 1050-1055

'Eiki Sea Le'ole'o: ...ke tau hokohoko atu ai pe ke a'u ki he 12, lahi e me'a ke mou fie me'a ki ai. Pea ko 'ene lava p 12 pea tau m l l pea tau toki hoko mai he 2.

Tokanga fekau'aki mo e ongoongo fekau'aki mo e Tu'i' fitu mei Nu'usila

K ki mu'a ia 'oku ou kole fakamolemole p , 'oku fakafo'ituitui eni ka ko u peh pe 'oku tonu pe ke 'ohake he motu'a ni 'Eiki Pal mia kae 'uma' e Hou'eiki. Kuo u lave'i 'aneuhu he leti , toe 20 ki he 9 'a e ongoongo 'a e leti fakavaha'apule'anga ko 'i Nu'usila 'oku 'ave ai e hingoa e motu'a ni na'e fai 'eku folau pea 'ikai lava ko e 'uhinga ko e ngaahi hia 'oku fekau'aki mo e Feitu'u na. Pea 'oku ou kole leva 'i he malumalu e Fale ni hang ko e ngaahi me'a 'oku me'a'aki 'e he 'Eiki Pal mia 'a e mo'oni mo e totonu 'o e ongoongó ke tatau mo palanisi e ' me'a kotoa ke fakahoko leva ki he leti ko eni ke nau fakalelei 'i 'enau ongoongó, ko e taau pe 'enau 'ave hoku ongoongó 'i Nu'usila mo m m ni ko e motu'a Faifekau au e Siasi U siliana Tau'at ina 'o Tongá ke u fakamolemole'i 'enau ki'i fo'i fehalangaki ko hang ko e me'a ko na'e me'a ki ai e Minisit T naki Tukahau he uike kuo 'osi, ko e fo'i fehalaaki ko eni ko e hala lahi 'aupito ia. Pea 'oku mahua e ipú ia, pea 'oku ou kole p ki he leti , 'oku ou fakamolemole'i 'a e leti ko eni 'i Nu'usila ke fakatonutonu hoku hingoá mo e ongoongo 'o fekau'aki mo e motu'a ni pea te u fakamolemole'i p 'a e ongoongó, mahalo ko e fetu'oaki p . Ka 'oku peh 'a e fakahoha'a 'a e motu'a ni.

Pea ko hono uá, kuo u tukuatu leva ki loto Fale na ke fai ha'amou me'a, pea kamata mai 'a e 'Eiki Minisit Polisi pea hoko mai ai mo e talafungani 'a e Minisit Akó. Mou laum lie lelei p 'oku lahi p 'etau taimi, h e me'a 'oku mou fie me'a ki ai, 'oku lahi p ' me'a. Ka tau toki fakakakato mo e Sea e K miti Kakató. Me'a mai 'Eiki Minisit , m l .

Fakama'ala'ala ki he faito'o konatapu ne puke he vaka hotau kongā tahi

'Eiki Minisit Polisi: Tapu pea mo e Feitu'u na 'Eiki Sea 'o e Fale Alea 'o Tonga. M l ho'o laum lie lelei ki he pongipongi ni pea 'oku ou fakatapu atu ki he 'Eiki Pal miá, 'Eiki Tokoni Pal mia pea peh ki he Hou'eiki Minisit e Kapinetí. Faka'apa'apa lahi ki he kau Fakafofonga N pele 'a 'Ene 'Afió, pea peh ki he kau Fakafofonga e kakaí Sea. Ko e fakakakato atu p eni 'a e ngaahi ongoongo 'oku ongo'i he motu'a ni 'oku totonu pe ke fakama'ala'ala. Kae hang pe ko e me'a ko kuo ke me'a ki ai he pongipongi ni, 'oku ai e ngaahi ongoongo 'oku tokanga ki ai e kakaí, 'oku ongo'i 'e he Potung ue 'a e motu'a ni 'oku mau mo'ua ke fai hano fakama'ala'ala. Ko e taha 'o e ngaahi ongoongo ko ení Sea na'e kamata 'asi mai ia 'i he mitiá 'i he 'ao 1 'o e m hina ni, 'o tukuaki'i 'o peh na'e puke ha vaka 'i he ofi ki he kongā tahi 'o Tongá ni 'e ha manua Falanis pea 'oku peh ko e vaka ko eni na'a nau puké na'e ma'u ai e faito'o konatapu 'oku lau ia ko e taha e ngaahi faito'o konatapu lahi taha kuo puke 'i he kongā tahi 'o e Pasifikí. Na'e feinga 'a e motu'a ni pea mo e Komisioná kae peh ki he Potung ué ke *confirm* eni ko hono 'uhingá 'oku peh ko e vaka Falanis ko ení, manua Falanis , 'oku peisi ia 'i Niu Kalet nia. Kuo lava e Potung ue 'o ma'u mai ha ki'i fakamatala Sea 'o fakapapau'i 'io ko e mo'oni eni. Ko e fakamatala ko 'oku ma'ú 'oku 'ikai ke fu'u lahi ka 'oku fakapapau'i mai ko e mo'oni 'a e fakamatalá, ko e mo'oni na'e fakahoko 'a e *operation* peh pea na'e kau ki ai 'a Pilit nia mo e ngaahi fonua kehe, mo Falanis , kae peh ki he poupou 'a 'Ameliká, ka ko e manua Falanis na'a ne hanga 'o ma'u ko eni 'a e vaka ko na'e uta ai ko 'a e k keiní. 'Oku 'ikai ke peh ia na'e ma'u he kongā tahi 'o Tongá ni, pea 'oku 'ikai ke fakapapau'i ia 'oku ai ha kaunga 'a Tongá ni ki ai. Ko e toko 4 ko 'oku puke mei aí, ko e ni'ihī mei *Latvia* mo *Lithuania*. 'Ikai ke fu'u ai ha kaunga ia 'a Tongá ni ki ai ka ko hono 'uhingá ko e h ko he nusi' 'oku peh na'e puke ofi ki he kongā tahi ko 'a Tongá ni 'oku ai e hoha'a ai hangehang mahalo na'a ko ha to e 'iote ai faito'o konatapu eni 'i Tongá ni, ka ko e fakama'ala'ala ia 'oku ma'u maí Sea. Telia 'a e hoha'a kuo 'omi mo e ngaahi fehu'i mei he kakai 'o e fonuá.

Sea ko e ngaahi ongoongo kehe p ke fakama'ala'ala 'i he foki mai ki hotau fonua ni, fekau'aki eni mo ha fakatamaki na'e hoko 'i he 'aho Tokonakí 'i Te'ekiu,

<003>

Taimi: 1055-1100

'Eiki Minisit Polisi: ...fakafuofua ki he taha pongipongi S paté, na'e 'i ai ha faka'uli mo ha kau pasese, na'e hoko ha fakatamaki, pea ko e ongoongo lelei p Sea, na'e 'ikai ha taha 'e mate. Na'e fakapapau'i mai na'e 'ikai ha taha 'e mate, ko e toko ua p na'e tokoto 'i Falemahaki, ka 'oku peh ngalingali 'e 'at p 'a e ongo ua ko eni 'i he vave tahá. Ko e anga ia ko he kuo lahi 'a e talanoa 'oku 'alu holo Sea, 'o peh kuo hoko 'a e mate. Ko e ongoongo mahalo ia 'oku 'ikai ke fu'u fakafiefia Sea, feitu'u Hihifo ai p 'aho Tokonaki ai p , na'e 'i ai ha tamai pea mo ha foha pea na'e lele atu ki tahi ko e toutai, pea na'e pulia ai 'a e foha ko eni ta'u 9 Sea. Pea mon 'ia 'a e tamai 'i he'ene feinga fakahaofi 'a e fohá, na'e to e puhi'i hake ia 'e he peau, kae puli 'osi 'a e fohá ia. Sea. Na'e ng ue 'a e kau Polisi ki ai talu p meihe Tokonaki ki 'o a'u mai ki 'aneafi, pea 'oku hoko atu 'i he pongipongi ni, ka 'oku 'ikai ke to e ma'u 'a e sino ko eni, p ko ha to e ongoongo 'e to e ma'u 'e fakahoko Sea, ka ko e feinga p ia ke muimui'i atu 'oku lahi 'a hono

fehu'ia, pea ko e kongapā 'a e taliui 'a e motu'a ni ki he Fale Alea 'o Tonga. Mā 'aupito Sea, 'a e mā'u faingamalie.

'Eiki Sea Le'ole'o: Mā 'Eiki Minisitī Polisi mā'u 'a e ongoongolelei mo e kei fakahoko ai p'ā e fatongia ki hono tokonia mo malu'i 'a e kakai. Ka 'oku mau fakamā atu 'a e Fale ni, ka ko u kole mu'a ki he 'Eiki Minisitī Ako ke me'a mai. Mā .

Ongoongo 'Eiki Minisitī ki he 'akapulu fakaako

'Eiki Minisitī Ako: Tapu mo e 'Eiki Sea Le'ole'o 'o e Fale Alea 'o Tonga. Tapu ki he 'Eiki Palamā, kae 'uma' 'a e Hou'eiki Minisitī 'o e Kapineti. Tapu ki he Hou'eiki Fakafofonga 'o e kau Napele 'o e fonuá. Tapu ki he kau Fakafofonga 'o e Kakaí. Tau fakafeta'i ki he 'Otua Mafimafi, mā fai e fakakoloa 'oku fai mā'a e Feitu'u na. Tau kamata 'i he uike fo'ou ko eni, kei ngue kei lakoifielelei p'ā Tupou, 'Afio 'i he Taloni Toputapu 'o e fonuá, kei angiiiki p'ā Fangatapu, pea 'oku kei fafasi p'ā hono peau, kei tu'u p'ā e fu'u toa ko Hangaitokelau, pea 'oku kei Tonga p'ā Tonga.

Sea, na'a ku lele mai mei Hahake, afe hake 'i he Kolisi Tongá, ke fakamā 'ia'i 'a e ngue lelei mo e ngaahi talniti va'inga 'a e fanau, pea fakafiefia ia. Na'a ku 'i Halaano 'i he 'aho Falaite, na'e me'a ai 'a e 'Eiki Palamā, kae 'uma' 'a e 'Eiki Minisitī 'o e Ngaahi Ngue mo e Tnaki Pa'anga Tukupou, ko e poupu p'ā ki he va'inga mo e talniti 'etau fanau, pea ko u fiefia ai ko e motu'a eni 'oku ne tokanga'i 'a e akó 'i he poupu 'oku fai 'e he Palamā pea mo e Pule'angá ki he talniti 'etau fanau.

Na'a ku 'i he Kolisi Tonga 'o mau lotu mo fakamā 'ia'i 'enau ngaahi lelei na'e fai. Na'a nau ikuna 'a e Sila *Grade 1, Grade 2, Grade 3, Grade 5* pea mo e *Senior*. Pea kuo lahi 'aupito 'a e kau folau mei he Funga Manamo'ui ki Tu'apule'anga, 'o kau atu 'a e fa'ahinga ki he timi 'a e *All Blacks*, ko e *Wallabies*, ko e Moa Ta'ane 'a Falanis pea ki he *Brave Blossom* 'a Siapani mo e ngaahi timi tal ko 'a m m ni, pea 'oku tu'u laine atu mo e kau folau te nau folau kuo 'osi tuku'i kinautolu meihe ngaahi timi ko eni. Ko e va'inga lelei 'aupito na'e fakahoko 'i he 'aho Falaite 'a e tau'aki tangata 'a e Kolisi ko Tupou pea mo e Kolisi Tonga, 'i he funga 'o e melino pea mo e fiefia. Ko e tuku ko eni 'a e 'akapulú me'a fakafiefia 'a e melino pea mo e maau 'a e fanauakó pea 'oku ke mea'i Sea pea mo e Fale ni, kuo mau kamata 'i he Potungue Akó 'a e polokalama fo'ou 'oku mau ui ko e *camp boot* 'oku fakahoko 'i he Potungue Polisi pea ko u fakamā ki he Minisitī Polisi pea mo 'ene kau 'Ofisa, Taumoepeau mo kinautolu 'i he poupu mai ke fai 'a e fatongia ko eni.

Pea koe'uhí ko e ngue lelei na'e fakahoko 'e he Kolisi 'o ikuna kafakafa 'a e ngaahi sila ko eni, pea na'a ku tala'ofa ai p'ā kiate kinautolu temau mā'alali 'i he 'aho Falaite ko eni. Ka 'i ai ha ngaahi lelei pea fakamā 'ia'i. Pea kuo tuku atu ki he Kolisi Tonga, ke fakahoko 'a e mā'alali ko eni 'i he 'aho Falaite. Mā Sea.

<004>

Taimi: 1100-1105

‘Eiki Sea Le’ole’o : Fakam l ki he ‘Eiki Minisit he ogoongo lelei, fakafiefia ‘aupito, pea ko e me’a ia ‘oku fiema’u ‘e he Pal miá, m nava lelei kae fiefia e kakaí, nau fai e me’a ko ‘oku totonú, pea ‘e mohu poupoua, kae ‘oua na’a ngalo e Fale Alea ‘o Tongá, ke ke fakaafe’i atu ki he ma’alalí. Kae peh , ki he Kolisi ko Tupou’ ‘Eiki Minisit . Me’a mai e ‘Eiki Pal miá. M l ‘aupito e ng ue lelei, Minisit Ako.

Fakam l ‘ia’i lava lelei mo melino ‘akapulu fakaako

‘Eiki Pal mia : Sea, ‘oku ou fakatapu atu ki he Feitu’u na, kae ‘uma’ e toenga e Hou’eiki M mipá. ‘Oku ou tu’u hake p ke u poupou ki he me’a ko kuo fai ‘e he Minisit Akó. Sea, na’e ‘i he taú ‘a e motu’a ni, kuo fuoloa ‘aupito ‘eku ta’emamata ‘aku ia ha.. Ko e taha eni ha va’inga fakaholomamata, va’inga m lohi ‘a e tamaikí, ka na’a nau va’inga fe’ofa’ofani mo melino. ‘Oku ou fie ‘oatu p ‘e au ia e fakam l mei he motu’a ni, ki he ongo Kolisí, a e va’inga na’e faí. Ka ko e me’a mahu’ingatahá, ‘Eiki Sea mo Hou’eiki, ‘a e melinó. ‘Ikai ke ngata aí, ka ko e kau mamata mei tu’á, na’e toe.. ‘I ai p e fanga ki’i me’a, ‘oku ‘ikai ko ha me’a ia ‘oku mahu’inga, ka na’e fakah ‘e he kau mamatá ‘i he ‘aho ko iá, ‘a ‘enau fiefia, pea ‘ikai ke ‘i ai ha ngaahi me’a ‘e hoko mei he tu’alainé, ‘e ngali fakamoveuveu, pe te ne fakatupu ha fa’ahinga me’a ke hoko ai ha moveuveu ‘i he va’inga ‘a e f naú.

Sea, na’a ku fakatokanga’i he tafa’akí, na’e ‘i ai e ki’i pupunga ai, ko e f nau ako ‘Atele mo Toloa, mo Liahona, ‘oku ‘i hoku tafa’aki to’omata’ú. Pea u mamata ki he anga ko ‘enau nofó, mo ‘enau feohí, fakafiefia mo’oni. ‘Oku ou ‘oatu heni ‘eku fakam l ki he ngaahi ‘apiakó, tautautefito ki he Kolisi ko Tupou’, mo e Kolisi Tongá, peh ki he Kolisi Liahoná, ‘a e h mai kiate kitautolu ‘oku ‘i ai e holo, pea ‘oku ‘i ai e melino ‘oku hoko ki he fonuá. Ko e me’a fakafiefia mo’oni ia. Ko e faka’amu ‘a e Seá, peh ki he Hou’eiki Fale Alea ‘o Tongá, peh ki he Kapinetí, pea mo e fonuá k toa, ke hokohoko atu mu’a ‘a e melino ko ia ‘oku tau faka’amu ki aí. Pea mo e kole eni ki he kau tauhi f naú, hang ko e kau Kolisi Tutukú. Mou fakamolemole ‘oku ‘oatu ‘a e kole, ke tau hokohoko atu ‘a e tauhi e melino ko iá. Ko e me’a fakafiefia ia ki he motu’a ni, pea ‘oku ou tui ‘oku tau fiefia k toa ai.

Faka’ofa’ofa hono tauhi ma’a ‘o e ngaahi kolo

Ko e me’a ‘e taha ‘oku fai ki ai ‘a e fakam l , ko e tauhi ‘o ma’a, pe ko e tauhi ke ma’a, tautautefito ki Nuku’alofa ni, pea mo e ngaahi koló. ‘Oatu e fakam l heni ki he kau Pule Fakavahe, mo e kau ‘Ofisakolo, mo e ngaahi kulupu kehekehe ‘i he fonuá, pea peh ki he Minisit ko eni ‘o e *MOI*, mo e Takimamatá ‘i he’ene tokanga’i ‘a e tafa’aki ko iá. ‘Oku fu’u faka’ofa’ofa ‘aupito ‘aupito ‘a hono tauhi ke ma’a ‘a e ngaahi koló, pea tautautefito ki Nuku’alofa ni. Ko ia ai, ‘oku ‘oatu e fakam l ki he kakai e fonuá, tautautefito ki he kau ‘Ofisakoló, mo e Kau Pule Fakavahé, pea peh mo e ngaahi kulupu kehekehe ‘oku nau tu’u hake p kinautolu ‘i he ngaahi koló, ‘o tokoni ki hono fakahoko e fakama’á, ‘i hotau ngaahi koló.

Kole Pal mia ke fokotu’u ha *sidewalk* he ngaahi kolo

Me’a p ‘e taha, ko e kole p eni, Sea, ki he ngaahi koló. Ko e taha e me’a ‘oku ne maumau’i ‘a e faka’ofa’ofa mo e langa e ngaahi koló, ko e ngaahi ‘api kauhalá, ko e ‘ikai ke ‘i ai ha ‘ *side-walk*. Mahino p kiate kimoutolu e ngaahi koló, kau ‘Ofisakolo mo e kakai e fonuá, ‘oku ‘ikai

ke lava 'e he Pule'angá, 'i he tu'unga fakapa'anga e 'aho ni, ke ne fakahoko e ng ue ko iá. 'Oku 'i ai e faka'amu 'e lava 'a e ngaahi koló, ke nau hanga mu'a, kapau 'e to'o ha konga mei he'enu pa'anga fakav hengá, pe kole p ki he ngaahi *community* 'i mulí, ke nau tokoni mai ki hono 'ai, kamata ha fanga ki'i ng ue ki he fanga ki'i *side walk* 'i he ngaahi koló. To'oto'o fakakongokonga. Kapau 'e lava e ng ue ko iá, he ta'u e 3 pe 4 ko eni he ta'u ka hokó, 'oku ou tui ko e ng ue. 'A ia ko e kole ko 'a e motu'a ni, ko e kole p ia ki he ngaahi koló, pea peh ki he kakai 'oku nau fokoutua i muli, mei he ngaahi koló, ke nau tokoni mai ke fai e fo'i ng ue ko ení.

Te u kamata e me'a ko iá 'i he v henga Kolomotu'á. 'Oku 'i ai e fanga ki'i hala ai 'oku mahu'inga ke kamata ke tau 'ai e fanga ki'i *side walk*, kae ma'u e faka'ofu'ofa ko 'oku tau faka'amu ki aí. Faingata'a 'aupito 'a e fakama'á he taimi ni, 'i he ngaahi koló, ko e 'uhingá ko e 'ikai ke 'i ai ha ngaahi *side walk* he ngaahi kauhalá. Ko e taimi 'uhá, 'oku nau hanga 'o maumau'i 'aupito 'aupito 'a e faka'ofu'ofa 'o e ngaahi koló. Ko e kole ia 'a e motu'a ni, 'oku 'ikai ko ha me'a ia 'a e Pule'angá, ko e kole p ia mei he motu'a ni.

<006>

Taimi: 1105-1110

'Eiki Pal mia : .. 'I he ngaahi kolo. Kaikehe, ko e fakam l ia kuo fai 'e he motu'a ni ki he Minisit Akó, pea ne tokanga'i 'a e ngaahi va'inga a e ngaahi kolisí pea nau tauhi 'a e melino. Ko ia 'a e ki'i fakam l 'oku fai atu 'e he motu'a ni, m l 'aupito.

'Eiki Sea Le'ole'o: M l 'Eiki Pal mia 'oku tau kau fakataha p he fiefia tatau. Hang ko e ongoongo na'e 'omai 'e he Minisit Polisé, pea peh he ongoongo lelei na'e 'omai 'e he Minisit Ako. Kiate au mahalo ko e tau'aki tangata eni 'o e kol lia eni, 'a e tau ko eni. Kau ki'i unga atu p au mei he faha'i kapa 'e tahá, 'o sio tau. Talu 'eku sio 'akapulu Minisit Ako, mahalo ko e toki *ruck p* ko e *maul* lahi taha eni he m m ni eni. Mahalo na'e mei a'u 'o 40 'a e 'ohokai ko eni. Ko e 'uhinga ia 'eku fakahingoa, ko e tau'aki tangata eni 'o e kol lia. Ko 'ene kol liá, he na'e tuku laum lie lelei, hang ko e me'a 'a e 'Eiki Pal mia. Pea 'oku fakafiefia 'Eiki Pal mia pea 'oku ou poupuu atu, ki he tauhi ko ia 'a hotau ngaahi vahefonua ke ma'a. 'Oku fakam l atu 'a Vava'u ki he 'uluaki kamata ho'o ng ue mei aí, kapau 'e to e *triple* 'a Ha'apai to e 'alu hake 'a Vava'u 'o tu'o 4, pea tau *side walk*. 'Oku ou tui mahalo ko e me'a ia 'e vave m a'á mo e me'á, he tauhi 'o e ve'ehala. 'Oua 'e toe fai ha lingi veve mo ha me'a. 13, 'oku mau lolotonga feinga atu eni ki Ha'apai . Me'a mai.

Veivosa Taka : Tapu pea mo e 'Eiki Sea 'o e Fale Aleá Le'ole'ó, kae peh foki 'a e fakatapu ki he Pal mia pea mo e Hou'eiki Minisit 'o e Kapinetí, fakatapu mavahe atu ki he Hou'eiki N pele 'Ene 'Afió, pea peh ki he kau Fakafofonga 'o e Kakai. 'Eiki Sea, m l mu'a 'a e kei fakalaum lie lelei 'a e Feitu'u na tau ma'u ha melino mo ha m 'oni'oni'i he pongipongi ni, pea 'oku fofonga ola 'a e Fale 'Eiki ni. Sea 'oku ou fakam l p ki he 'Eiki Minisit Akó, koe'uhi ko e tokangaekina 'a e sipotí hotau fonua ni. Sea, 'oku ou tui ko e me'a ia na'e 'ohake 'i hotau fonua ni, pea 'oku ou fakam l ko e fatongia mamafa 'oku ne fuesia 'i he Ako kae 'uma' 'a e mala'e 'o e sipoti.

Sea 'oku ou fokoutua p 'o fanongoa 'a e me'a 'a e Minisit , lau mai 'a e ngaahi *grade* ko eni. Ko e taha eni Sea ha sipoti 'oku ou manako ai, k na'e 'ikai ke u kau ai. 'Oku ou fiefia p 'oku 'i ai

'a e ki'i *grade 4* 'oku puli na'e 'ikai ke me'a mai'aki 'e he 'Eiki Minisit . Pea 'oku ou tui ko e taha ia 'o ha to e fatongia p 'e taha ke to e fai atu hano fakam l 'ia. Kae tautautefito Sea ki he kau 'ulungia. 'Oku hang foki ko e mala'e 'o e faiva tau'olungá, hotau fonua ni Sea, 'e tonu mo m lie 'e te tu'ulafalé, ka tonu 'a e tokotaha 'oku ne hanga 'o fakahoko 'a e me'a. Na'e 'ikai ke mei fai ha ikuna mo ha m lie 'o e faiva na'e fakahokó, ka ko e hoa va'inga 'o e 'apiako ko ia. Ke fakamanatu p ki he Minisit ke to e me'a atu ki he 'Ungá, 'o fai ha to e fakam l kia kinautolu, 'i he ng ue k fakafa hang ko e me'a 'a e 'Eiki Pal mia. 'Eiki Sea, 'oku ou tui ko e me'a fakafiefia eni, 'etau fanongoa 'a e ngaahi ng ue lahi mo ola ko eni. Ka 'oku ou fakamanatu atu p 'Eiki Sea, ko Ha'apai 'oku te'eki ai ke fai ha ng ue ki ai. Ko Vava'u p mo Tonga 'eiki. Ko Ha'apai ko e si'i ng ue p 'a e 'Eiki Kovana. Kapau 'e me'a atu ki ai 'a e 'Eiki Pal miá, ka 'oku ou fakam l ki he 'Eiki Pal miá hono fakamanatu pea mo hono fakatokalelei'i 'a e fu'u mo'unga 'i Ha'apai ko e langa af . Pea 'oku ou tui ko e me'a fakafiefia ia. 'Eiki Sea, ko e fakamanatu p ki he 'Eiki Minisit Akó, ka manatu'i 'a e 'Unga ke me'a atu ki ai, fai ha fakam l . M l Sea.

'Eiki Sea Le'ole'o: M l 'aupito Ha'apai 13. 'Oku 'i ai foki 'etau fa'ahinga t 'onga 'oku te fakapulipuliki p hoto 'ofa'anga. 'Oku peh 'a e Minisit Ako. Ko e tangata Kolisi ko Tupou p , pea ko e me'a ia ko 'oku laum lie lelei ai 'a e va'inga mo e sipotí ko e tangata totonu eni 'oku lolotonga 'i he fohe. Pea peh ki he me'a atu 'a e Pal miá neongo na'e 'ikai ke mau 'akapulu he taimi ko , ka ko e poupu pea lele- i- matangi 'a e kaha'u 'o e f nau. 'Oku tau 'amanaki p ko ha kau sipoti lelei he kaha'ú. Ko e lelei ko eni he tu'uloa 'a e melino he v fakaako, 'oku ou peh ko e ikuna ia ma'a e Potung ue Polisi, ngaahi ta'u lahi 'enau ng ue, mo e Va'a Fetokoni'aki 'a e Potung ue Ako. 'Oku fakafiefia 'etau sio ki he 'etau f naú, 'enau me'a holo hotau fonua ni ko e fonua p 'e taha...

<008>

Taimi: 1110-1115

'Eiki Sea Le'ole'o: ...Ko e kakai tatau p , ko e 'ai ke 'efi'efi p te nau p pula ki ha fa'ahinga t kua e anga 'o e 'alunga 'o e taimi. Hou'eiki hang ko u lave'i atu kuo mou laum lie lelei ho'omou fu'u, lahi p mahalo ko e *weekend* 'oku 'ikai ke fie me'a mai ha taha, tahataha e taimi ko u ng ue ai pea 'ikai ke mou tokanga mai ki he 'etau ng ue. Ko e me'a p eni e Sea 'o e Fale Alea pea mou toki mei tuput maki mei tukukovi 'etau me'a. Ka ko u hanga atu 'oku 'ikai ke, 'e Tongatapu ... Kapau 'oku 'ikai ke to e fie me'a mai ha taha pea u kole leva ke tau hokohoko atu ai p 'etau ng ue, me'a mai 'Eiki N pele Fika l 'o Tongatapu. Fakafeta'i. M l .

Lord Vaea: 'Oatu e fakam l ki he 'Eiki Sea Tokoni he ma'u faingam lie pea 'oku 'i ai 'a e fakam l atu ki he Feitu'u na 'i hono 'omai e Faifekau 'o e Siasi 'o M m ni ke ne faka'inasi mo fakakoloa 'a e Fale 'Eiki ni. 'Oku 'i ai e fiefia ai he pongipongi ni 'i he tu'unga ma'olunga 'oku kamata'aki 'a e uike ni.

'E Sea ko e, ko e tu'unga 'oku fai ki ai e tokanga 'o hang ko e feme'a'aki 'a e 'Eiki Pal mia kae 'uma' foki 'a e 'Eiki Minisit ki he Ako ko e lava 'e he sipoti 'o 'ave e f nauako ki tu'apule'anga 'o hang ko e ngaahi *grade* ko eni 'oku me'a mai'aki 'e he 'Eiki Minisit Ako ko e *grade* eni ia 'e nima pea ono 'aki 'a e kalasi 'uluaki. 'A ia ko e tu'u ko he taimi ni 'e 'Eiki Sea, nau tu'u folau

k toa nautolu ki Pilit nia ki Nu'usila kae 'uma' foki 'a 'Aositel lia pea 'i he'ene peh 'oku kamata leva ai ke ng vaivai 'a e va'inga fakalotofonua. 'Eiki Sea 'uluaki ia.

'Ohake 'a e tokanga ke 'i ai ha 'akapulu ma'ae f nau fefine

Ua 'oku ne to'o atu 'a e tamaiki lelei 'o e fonua ni 'i he sipoti 'ata'at p ka 'oku 'i ai 'a e faka'amu ko hono 'uhinga ko e kaha'u ko ia ko ko 'o hotau f nau pea mo e tu'unga ko ia 'oku 'i ai 'a e f nau lelei 'i he sipoti mo e f nau lelei 'i he ako. Mou mea'i 'e 'Eiki Sea kae 'uma' 'a e Fale 'Eiki ni ko e Hou'eiki tangata p eni ia 'oku fai e feme'a'aki ki ai. Pea 'oku ou manavasi'i ko hono 'uhinga ko e p seti 'e 50 e fonua ni ko e Hou'eiki fefine. Pea 'i he taimi ko ia 'oku toutou tokanga p 'a e ongo kolisi lalahi ko eni, Kolisi Tonga kae 'uma' foki 'a e Kolisi ko Tupou ki he f nau tangata 'ata'at p pea 'oku u sia leva ai si'i Hou'eiki fefine p te nau 'i f 'i he kaha'u. 'Oku ou kole ki he ongo 'Eiki Minisit , tatau mo e 'Eiki Pal mia kae 'uma' foki e Minisit , 'Eiki Minisit Ako, kamata e tau faka-grade 'a e Hou'eiki fefine he ta'u fo'ou. *Grade* 'uluaki, *grade* ua, *grade* tolu, *grade* f , *grade* nima mo e tau kalasi 'uluaki. Ko e 'uluaki 'e 'Eiki Sea 'oku 'i ai e m tu'a ia heni ko e Hou'eiki, ko e ki'i longa'i f nau honau 'api, f nau fefine p ia. Pea 'oku nau fie , nau lele nautolu 'o mamata 'i he'enau tal niti 'enau ki'i f nau fefine ka 'oku 'ikai ke 'i ai ha faingam lie ia ki ai. Ko e m tu'a tangata p eni ia 'oku nau ma'u e mon ke nau 'o 'ahia 'a e ' park, paaka kae 'uma' foki, 'ave 'a e f nau tangata ia ke nau va'inga kae si'i nofo p e kakai fefine 'i 'api.

'Oku fai e tokanga lahi ki ai he ko e 'uhinga he ko e taha foki eni 'o e ngaahi potung ue 'oku tokangaekina 'i he Potung ue Ako kae 'uma' foki 'a e Potung ue Kakai Fefine 'oku 'i he malumalu 'o e 'Eiki Pal mia. Pea 'oku tau me'a p ki ai 'i he ngaahi fakalalakaka he 'oku tau fakalalakaka tautolu ia 'i lotofale, ka ko e fo'i tefito'i kaveinga ke 'ave 'a e le'o mo e faka'amu ke a'u ki he Hou'eiki fefine, 'ave nautolu ki ai. Ko ia 'oku ou kole mu'a ki he ongo 'Eiki Minisit peh ki he 'Eiki Pal mia ko u fokotu'u atu, 'ai e ngaahi *grade* he ta'u fo'ou pea kau ai e Hou'eiki fefine. Ko hono 'uhinga ke lava ke palanisi tatau 'etau mamata 'akapulu mo e anga e vakai ki he ngaahi faka'amu fakalukufua mo fakam m ni lahi ...

<009>

Taimi: 1115 – 1120

Lord Vaea: ... Ke h hoa tatau 'a e kakai fefine mo e ngaahi faka'amu ko 'oku 'i ai. Ko u lave'i atu 'oku malimali mai 'a Vava'u mo e fiefia 'i he tu'unga ko 'oku ou fakalavelave atu ai ki he fofonga 'o e Fale. Ko hono 'uhinga ko e hou'eiki fefine 'oku 'i ai 'enau faka'amu ki he ta'u fo'ou Sea. 'Eiki Sea, faka'amu ki he 'uhinga ki he taimi 'e fai ai e fili, ngalingali 'e 'i ai honau 'inasi 'i he Fale ni 'o hulu hake 'i he toko 1, nau a'u nai 'o toko 4 p toko 5. Ko hono 'uhinga ia 'oku fai atu ai e fakahoha'a ki he Ongu 'Eiki Minisit ke mo k taki he ta'u fo'ou, to e fakalahi 'etau ngaahi timi 'akapulú ke kau ki ai e hou'eiki fefine ko e 'uhinga 'e lava ke fai ai e potupotu tatau pea ko e ta'u fili foki e ta'u fo'ou. Ngalingali 'e to e fakalahi ai pea mo e tokolahi ko ia 'o e kau Fakafofonga 'o e hou'eiki fefine 'i he Fale ni. 'Oku mahu'inga 'aupito 'e 'Eiki Sea 'a e faka'amu ni. Pea 'oku 'oatu 'a e fakam l ki he Kolisi Tonga 'i he ikuna k fakafa.

Na'e 'i ai 'a e ki'i talanoa p ki mu'a. Pea fai e va'ingá pea fai e talotalo ai, ki'i hokohoko mai 'a e ma'u ia 'e he Kolisi Tongá 'a e tau ko kalasi 1, hokohoko mai he ngaahi ta'u ko ení. Pea 'oku 'i ai 'a e fakakaukau he taimi lahi p ko e h hono 'uhinga 'oku fa'a ulungia ai e Kolisi Tongá. Pea 'oku 'i ai 'a e talanoa 'oku a'u mai, meimei ko e tokolahi 'enau timí 'anautolu he ta'u kotoa 'oku 'ave ia ki Tu'apule'anga. Pea 'i he'ene peh leva, 'e vaivai ai 'enau timí 'anautolu ka ko e timi foki ia 'oku haú 'a e timi ko ia 'a e Kolisi Tongá, ngalingali 'oku nau nofo p nautolu 'i Tonga ni. Pea ko e 'uhinga ia 'eku fa'a 'omaí, ka 'oku fa'a totonu foki ke fa'a fai 'a e me'a ki aí. Ko e Kolisi Tongá, ka 'okapau 'e m lohi pea 'ave timi ko iá, ka 'oku fa'a ma'u p foki e mon ia he Kolisi Tongá ko e 'uhinga ko e, 'a e Kolisi ko Tupou ko e 'uhingá ko e 'Eiki Pal mia, Kolisi Tutuku ia, fa'a ma'u 'enautolu 'a e mon pea nau fa'a folau ai kinautolu ki Tu'apule'anga 'o nau fa'a ma'u ai e faingam lie 'o 'uhinga ai e fa'a vaivai ai 'enau timí. Ka ko ia 'oku 'oatu ai e fakam l ki he 'Eiki Minisit Akó, m l e va'inga ho'omou kolisi kae 'uma' foki e 'Eiki Pal mia 'i he faka'ofa'ofa 'o e va'ingá. Pea ko e sipi taú 'Eiki Sea, t atu. Te tangutu p kita mei tahi 'o fanongo mai he taimi 'oku p lutu ai e f nau he sipi taú. 'Alu mo e veesi folofola. Pea 'oku mahino leva ai 'a 'enau ako 'a e ngaahi tu'unga ko ia 'o e fakalalakaká he 'alu fakataha p 'a e lotú mo e va'ingá.

Veivosa Taka: Sea 'e lava p ha ki'i tokoni ki he 'Eiki N pele.

'Eiki Sea Le'ole'o: 'Io tokoni koe mahalo ko e lava ia e me'a 'a e 'Eiki N pele. Me'a mai koe.

Veivosa Taka: Tapu pea mo e 'Eiki Sea 'o e Fale Alea pea tapu pea mo e Hou'eiki e Fale ni. 'Eiki Sea 'oku ou fakam l ki he Hou'eiki he ngaahi me'a fo'ou kuo ne me'a mai mo ia he pongipongi ni k 'oku ou poupu lahi au Sea ki he sipotí, 'a e 'akapulú he ko e sipoti ia 'oku tau malava ko 'o fakahokó. Pea ko u tui 'oku tui e motu'a ni ke tau hanga 'o fakaivia. Ko e, Sea ko 'eku fakahoha'a p 'aku ia fekau'aki pea mo e va'inga 'a e kakai fefiné. Ko e taimi ko 'oku te fakamalohisino 'akapulu aí 'Eiki Sea, pea 'oku te uoua'ia, *muscle*. Pea kapau 'e to e muscle mai mo e fefiné ia Sea, 'oku 'i ai e me'a ia 'oku liliu. He ko e natula foki, 'oku si'isi'i ai e kumi mali 'a e ni'ihi tangatá ko e to e uoua'ia mai mo e kakai fefiné. Ka ko u peh 'Eiki Sea, 'oku ngali fe'unga p pasiketipolí mo e netipoló ke nau 'i ai he tahá 'oku 'i ai ha fa'ahinga fu'u me'a f f ke tau a'u ki ai he ko eni kuo a'u a muli ki ai. Ka ko hono fakapulipulí 'Eiki Sea, si'isi'i ke 'i ai ha taha ia 'oku 'akapulu 'e ma'u hano mali, he ilifia ko 'a e m tu'a tangatá 'i he kumi mali ki he kakai ko iá. Sea ko u fakam l atu he ngaahi lelei kuo 'omí ka ko u tokoni atu p ki he Hou'eiki fekau'aki pea mo e ngaahi 'unu ko ia te tau 'uni ki aí na'a 'ohovale p kuo leleaki'i ha motu'a ki Falemahaki ko e tuki'i 'e ha fefine ko hono malí, ko e fefine 'akapulu. M l 'Eiki Sea.

'Eiki Sea Le'ole'o: M l 'aupito Fakafofonga pea ko e ki mu'a pea me'a mai e Tokoni Pal mia. 'Oku 'i ai p ngaahi 'api ia 'oku t 'e he finem tu'á ia e m tu'a tangatá. 'Oku 'ikai ke 'uhinga e 'akapulú ia kuo fo'i. Ko e tokolahi mahalo ko e vaeua i Fale ni 'oku t 'e he finem tu'á ia e m tu'á. Pea ko u fakatokanga atu ka koe he ko e ngaahi me'a ia 'oku hoko he taimi ní 'oku lahi ange hono t 'e he kakai fefiné m tu'a tangatá. Me'a mai koe Tokoni Pal mia....

<001>

Taimi: 1120-1125

'Eiki Sea Le'ole'o: ... 'Ikai te ke kau koe he me'a ko iá. M l .

Fakama'ala'ala Pule'anga ki he 'akapulu kakai fefine

'Eiki Tokoni Pal mia: M 1 Sea. Tapu mo e Feitu'u na Sea pea tapu mo e Hou'eiki M mipa 'o e Falé. Ko e ki'i tokoni atu p ki he t langa ko eni fekau'aki mo e 'akapulu ko eni 'a e kakai fefine. 'Io 'oku 'i ai 'a e kole mai ia mei Nu'usila ke nau tokoni'i 'a e 'akapulu 'i he ako. Ka 'oku 'ikai ko e 'uhinga eni ia 'e tau tui 'a e f nau fefine ko e *tag rugby* hang p ko e *touch* ke 'uhingá ke kamata ohi hake nautolu he 'oku me'a fakam m ni lahi 'a e 'oange ha faingam lie ki he kakai fefine 'i he ngaahi, mo e ngaahi tafa'aki kehekehe 'o e s poti. 'A ia ko e ngaahi talanoa ia ko eni 'oku fai ki ai 'a e lau ko u tui ko e me'a ia na'e me'a ki ai 'a e Hou'eiki fika 'uluaki 'o Tongatapu ko e 'uhinga p ke kei 'oange p ha faingam lie. Na'a 'oku 'i ai ha'atau finem tu'a fefine ai na'a ma'u ai hanau faingam lie ka 'oku 'ikai ko e peh eni ia te nau hikihihi mo 'ai ke nau p pela ke fai ha tau tui. Ko e *grade* hake ko 'i lalo ko e *touch rugby* p pe ko e *tag rugby* pea nau toki 'alu hake ai p 'o fili. Kae kehe p 'oku 'oange ha faingam lie na'a ko ha me'a ia 'e ma'u ai hanau mo'ui Sea. M 1 .

'Eiki Sea Le'ole'o: Fakam l atu ki he Tokoni Pal mia ko kuo tali e me'a na'a ne me'a ki ai kae me'a mai 'a e Minisit e T naki Tukupau na'a 'i ai ha pa'anga ai ke tokoni ki he'etau timi fefine. M 1 .

'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Mai: 'Eiki tapu mo e Feitu'u na tau fakafeta'i p ma'u ho Sea 'i he pongipongi ni. Fakatapu foki ki he Hou'eiki 'o e Fale ni. Ko e to e tu'u hake p eni ia ko e hang ko e me'a ko ia ngaahi lea 'oku taka p he fonua ni 'oku fakapuna kita he m fana 'i he talanoa ko eni ki he 'akapulu. Ko e, hang ko e me'a ko 'a e 'Eiki Minisit Ako ne u kau foki mo au he lele atu ki he 'akapulu ko ia 'i he Falaite. Pea fu'u fuoloa p 'eku ta'e'alu 'o vakai 'akapulu ka ko e fiefia p .

Taimi ko na'a mau 'i ai ai pea foaki ko 'a e silá ki he, 'a e, mo e ngaahi pale ko ngaahi *grade* pea laum lie lelei 'a e Minisit Ako ke 'omai ki he motu'a ni ke ne hanga 'o foaki. Mahalo ko 'ene me'a mai p ki he anga ko 'emau 'i ai ki he motu'a ni pea mo e Minisit Ako kae 'uma' ki he tangata'eiki Pal mia. Ko au p foki ne, na'e ngalingali ne u 'i loto he toko 15 'i he anga e, pea ne hanga p 'o 'omai kiate au ke u fai e foaki ko ia 'a e ngaahi pale. Pea a'u ko ki he, pea 'oku ou fiefia ko u, 'ikai ke u 'amanaki te u ma'u e fo'i, 'a e fo'i mon 'ia ko ia. Pea fai ko ia 'a e tau faka'osi pea ikuna e Kolisi Tonga pea toki 'oange leva ki he tangata'eiki Pal mia ke ne hanga 'o foaki 'a e ipu ko ia. Pea u, ka ko e fo'i me'a mahu'inga ki he motu'a ni ko e melino ko , hang ko e me'a ko kuo fai ki ai e f me'a'aki ko e melino ko ia 'a e tau. Pea u 'alu ai p ko u foki ai p ki homau 'api mo e fiefia ko ia.

A'u ko ki he, a'u ko ia ki he malanga he 'aho S pate teuteu ko ke mau ki he lotu ko homau ki'i potu siasi nemau ki'i malanga fakatahataha. Pea ko u peh ange ki hoku hoa, 'omai hoku kote pul ke u tui. Pea ko u tui foki 'a e ki'i kote pul ko 'eku fiefia p 'a'aku ia 'i he, ke u tui he ko u 'osi 'ilo p foki te u 'alu atu 'e tokolahi 'a e kau kote kulokula 'i he, pea ko u, ka ko e fo'i lava ko ia 'o e fiefia 'i he melino mau kaung , pea u tui ai 'eku ki'i kote pul 'o lele mo ia ki he, Sea ko e, ki he malanga. Ko u 'alu atu ko e kau faifekau kehekehe pea u, ki'i tokolahi foki kote kulokula he 'aho pea mau p 'eh ai p mo e fiefia 'i he me'a ko ia ne hoko ko ia 'i he ikuna ko ia Kolisi Tonga 'a e sila pea mo e ipu 'i he Falaite kuo 'osi. Ko e anga p 'eku ki'i fakahoko atu ke ke mea'i Sea 'a e fiefia 'a e motu'a ni 'i he hanga he 'e 'akapulu 'ikai ke ngata e tokoni ki he to'utupu 'o ma'u

ai ha'anau mo'ui 'i he kaha'u ka 'oku 'alu p taimi mo 'etau ma'u 'a e fo'i fiem lie 'i he melino hono fai 'o e va'inga ko ia. M 1 Sea.

'Eiki Sea Le'ole'o: M 1 'Eiki Minisit . Ko hotau faka'amu kotoa ia ka 'i ai ha lelei peh 'i Tonga ni 'oku ne fakatahataha'i kitautolu kae malava ai 'a e ng ue 'a e Pule'anga ha fo'i lelei peh . Malava ke ke tui e kote ...

<002>

Taimi: 1125-1130

'Eiki Sea Le'ole'o : ... pul , kae ha'u p 'o tui e kote kulokulá. Na'a mo e kote *maroon*, mo e lanu matá, he ko Tonga ni p . Ko 'ene laum lie ia ke tau taha 'i he ' me'a kotoa. Ko ia, kae me'a mai e 'Eiki N pele 'o Vava'u, Fika 2. M 1 .

Lord Tu'ilakepa : M 1 Sea, e ma'u faingam lie. Fakatapu atu ki he Feitu'u na. Fakatapu atu ki he 'Eiki Pal miá, kae 'uma' e Hou'eiki Kapinetí. Fakatapu atu ki he Hou'eikí, kae 'uma' e Kau Fakafofonga e Kakaí, mo 'etau kau ng ué, Sea. 'Eiki Sea, ko 'eku tu'u p 'a'aku, 'Eiki Sea, koe'uhí 'oku ou lave'i, ko e taimi ni 'oku tau feme'a'aki fekau'aki mo e sipotí. Ka ko e pangó p foki 'oku tau feme'a'aki he me'a ni, ka kuo tau s tu'a atu mei he'etau 'amanaki na'e 'ai ke fai mai e sipoti ki he fonua ni. Ka koe'uhí, Sea, kuo tau 'alu ki ha fa'ahinga tu'unga, kae tautefito ki he 'akapulú. Kuo 'alu e 'akapulú ia 'o ngata p ia 'i he to'u tau akó. Taimi ko 'oku 'alu ai ki he tau faka-kalapú, 'ikai ke to e fu'u loko 'iloa 'etau f naú. Pea kuo u nofo leva 'o fakakaukau, Sea, he 'oku ou fa'a lahi e taimi, 'oku ou kau ai 'i he polokalama e 'akapulú, 'ikai ke u 'akapulu au, poupou p , pea hoko ko e kau poate, pea hoko atu ko e kau Fakafofonga ki he K mití, Poaté. Ka ko 'eku vakai ko ki he tamaiki lelei 'oku ma'u i Tonga ni, 'Eiki Sea.

Sea, ko e ngaahi ta'u ko , 'apiako ko ko S 'Anitel , 'apiako ia i kolo ni, na'a ne pukepuke e me'a ko eni ko e hau he 'akapulu ko ení. 'Oku ou lave'i lelei e m tu'a ko iá 'oku nau kei mo'ui p , e f nau ko já 'oku 'i ai 'a e ni'ihi 'oku Tonga ni, ni'ihi 'oku 'i muli. 'I ai e ki'i me'a ia na'a ku m lie'ia he lolotonga e fe'auhi ko ení. Na'a ku fakatokanga'i e 'apiako 'a e Katoliká, ki'i 'apiako ko eni ko Takuilau. Hanga 'e Takuilau ia 'o ofongi e fo'i me'á, pea hang ko 'oku ki'i tu'u tetekí e ongo fu'u kolisí, koe'uhí he fo'i 'ai 'a Takuilaú. Kaikehe, toki vilo e pulú, 'o toki mahino ki Takuilau, kuo foki e 'Ungá, tapu ange mo e 'Ungá, 'o tui hono nge'esí. Pea kuo tui leva mo e pesipesi e Laioné, toki ongo'i leva 'e Takuilai, ta ko kinautolú, 'i ai p honau ngata'angá. Ka 'oku ou fakam l 'ia ai au, 'Eiki Sea, ko e ki'i m tu'a mei Vava'u, na'e mai 'o va'inga ma'a Takuilau. Me'a fakafiefia mo'oni. Toki 'ilo 'e he kau leka Vava'ú, t 'oku 'i ai p mo e ni'ihi ia 'oku 'omai mei muli 'o va'inga he ' kolisi ko ení. Kae si'i faai mai e, ko e mai mei Vava'u, ko e mai he sipotí, toki mahino kia kinautolu, kei poto ange p e 'ungá ia m e laioné.

'Eik iSea, ko e 'akapulú he tau faka-kalapú, ka 'ikai ke 'i ai ha timi 'a e kau polisí he taimi ko , ta'eoli e va'ngá ia. 'Osi teuteu p e ' timi ia 'a Tonga ni, kotoa. Hihifo, Kolomotu'a, ke nau tau pea mo e Kau Polisí. He ko e meimei ko e ivi ia 'o e fu'u ngaahi fonuá kotoa, 'o t naki mai e tamaiki lelei 'o fa'o ia he kau polisí.

‘Oku mau ongo’i lahi koe’uhí ko e m l l ‘a Liahona mei he va’ingá, ka ‘oku kau a Liahona ‘i he timi ‘oku nofo p e ‘ timí ‘o nasinasi. ‘Oku taku koá ko e ‘apiako kai lelei. Ko e ‘apiako faka’ofa’ofa, pea ‘oku nau fusi e me’a kotoap , ke ‘alu mo taau mo e fe’unga e kuongá. Ka ‘oku ‘i ai e me’a m lie ‘oku ou hanga ‘o fakatokanga’i ‘i Liahona he taimi ni. Pea ‘oku ou faka’amu p ke fanongo mai e ngaahi m tu’a tauhi f nau ako ‘i Liahoná. Koe’uhí, ko e ‘ikai ke tau lava ‘o pukepuke ‘etau fanaú. Mou me’a ki h , ke lava ‘e he kau kolisi tutukú, ‘o hang ko e me’a ‘a e Tokoni Pal miá, ‘oku tau fiema’u, kau kolisi tutuku, ke hokohoko atu ‘etau poupouú. Ke pukepuke ‘a e ongo ‘apiakó, ki he tu’unga lelei mo taau.

Ko au foki ‘oku ou fakafofonga he ngaahi me’a ‘a e kolisi tutuku ‘a Liahoná. Kuo u ‘alu, a’u ‘ou lele atu ‘o faikava ‘i Atele, muimui atu he tangata’eiki, Palesiteni Stake ‘o Kolomotu’á, ki ‘Atele, ‘o fai e lea ai. ‘Oku ‘ikai p ke ‘i ai ha liliu, ‘Eiki Sea. A’u leva ki ha taimi ‘oku ta’ofi ‘e he Puleako ia, ‘a e va’ingá, ‘ikai ke to e va’inga e ‘apiako ko ení. ‘Ohovale p kuo fotul mai e ki’i tangata, ko e ki’i motu’a pea mei ‘Eua, ha’u ‘o ‘alu ki he Puleakó ‘o kole ki ai, pe te nau tali ke fakah mai e ‘akapulu faka-‘Ameliká ‘o fai he ‘apiako ko ení...

<006>

Taimi: 1130-1135

Lord Tu’ilakepa: ...‘Oku lolotonga lele ‘a e fa’ahinga ‘akapulu ko eni ‘Eiki Sea ai. Ka ‘oku m lie ‘a e fo’i ‘akapulu ko eni, t ko e ‘akapulu ko eni ‘oku fakataha p ‘a e akó ‘atamai lelei mo e ‘akapulú ‘i he fa’ahinga s poti ko eni. Kapau he ‘ikai ke sai ho’o akó, ‘ikai ke ke h koe ‘o ‘akapulu. Ko u toki ‘alu au ‘o nofo sio Sea, t ‘oku ‘i ai mo e fu’u *board* t ‘a e me’a ko ke te lele ai, m lie ‘aupito, ‘aupito ‘a e fo’i ‘ai ko eni ‘a Liahona he taimi ni. ‘A ia ko e timi ‘e tolu fakataha mo e ki’i timi mei Tukutonga, ‘a ia ‘oku tuifio mai ai mo e tamaiki mei tua’ ‘oku kei ako p ‘Eiki Sea. Pea ‘oku hanga leva ‘e he ki’i motu’a ko eni ‘a ia te nau fainolo ‘i Sepitema ‘o filifili ai ‘a e f nau ke ‘ave ke nau ‘alu ‘o hoko atu ‘a e ‘akapulu. ‘A ia ko e pa’anga ko ia Sea, ‘oku a’u ia ‘o lau miliona, ka ko u fakam l kia Siuaki, ko e ki’i motu’a ko Siuaki he’ene ha’u ‘o fokotu’u, langa ng ue tu’unga ke ‘i ai ha fa’ahinga va’inga m lie peh . Kehe ‘aupito ia mei he *rugby*. Ko e *rugby* foki ia ‘e *depend* meihe faiako pea mo e ivi. Ko eni ia *depend* mei he ivi toe ‘atamai lelei (h fanga he fakatapu) pea mo ha to e faiako lelei koe’uhí ke ne fakahinohino ‘a e feitu’u ‘e lele ai ‘a e ki’i tamasi’i. ‘Oku ‘ikai ha me’a ia ko e lele noa’ia ai. Pea ko u fakatokanga’i ‘oku fiefia ‘a e ‘apiako ko eni hono hoko atu.

Ke tokangaekina e f nau ‘akapulu koe’uh ko e teuteu ki he Ipu ‘a m m ni 2019

Sea, ko hono fakak toa ko u fakam l atu au ‘i he feme’a’aki ‘i he Fale ni. ‘Oku tau ‘amanaki atu ke teuteu ke tau tau’i ‘a e *World Cup*. Ko e meimei ko e va’inga ia ‘oku tuifio ai ‘a m m ni kotoa ‘a e ‘akapulu *rugby*. Pea ‘oku tau fakatauange p ‘Eiki Pal mia ke tau to e ma’u p ‘a e timi ko eni na’e va’inga mo Falanis mo Uelesi, ke tau to e ma’u p ‘a e f nau na’e va’inga pea mo Fisi mo Ha’amoá. Ko e ki’i me’a si’isi’i p ‘Eiki Sea, ke fakalelei’i. ‘Oku ke mea’i Sea, ki he 73 ko u manatu’i lelei p ko e talanoa mai ‘e he tangata ‘akapulu ‘e taha ‘a e kau ko ‘o m lohi ‘i ‘Aositel lia. Ko e tohi na’e ‘ave mei Tonga ni, kapau teke pekia ‘i he fonuá ‘e tanu koe ‘i Mala’e Kula. Mou sio ange ki he fa’ahinga loto ‘o e si’i m tu’a ‘o e ‘aho ko . Ko e me’a’ofa ko e ‘ave

‘o tanu. ‘Anef ha’atau ofiofi ‘atautolu ke ‘ave ‘o tanu (h fanga he fakatapu) ‘i he feitu’u ‘oku telio ai ‘a e Tu’i (tapu mo Ia). Ko e fa’u p ia ‘e ‘Opeti mo me’a ‘i he ‘aho ko ia, ‘o ‘oange toki t hifo leva ‘a e m tu’a mo honau ivi kotoa mo honau fakapotopoto ‘o nau ikuna.

‘Oku mou mea’i kapau te tau to e fakalahi ‘a e silini ko eni ‘oku ‘ave ki he f nau ko eni. Kapau ‘e ‘ave ha’anau taki 2mano, 3mano ‘a e tokotaha. Ko hai na’a ne ‘ilo ‘Eiki Sea? Ko e pulu ‘oku tau feinga ai 2019 ko e pulu ‘oku faingata’a, k ko e s niti ko tetau faka’asi ‘i he taimi ni ki he f nau, ‘a ia ‘oku nau va’inga ‘i muli, ko u talaatu Hou’eiki. Kapau ‘oku tau fiefia p ‘i he m lohi, a’u eni ki he fo’i ‘oku tau kei fiefia p ai. Tetau to e fakavalevale ange (h fanga he fakatapu) kapau te tau ikuna ‘i ‘Ingilani, ko Falanis ia ‘oku fo’i p ia ‘ia tautolu. ‘Oku mou me’a ki he ki’i feesi ‘a e *Crusader*, ko e ki’i motu’a Tonga. Kapau ‘e ‘ai ‘etau s niti ke to e lahilahi ange, ko u talaatu eni, ng ’unu ‘a e f nau heni ki he to e tu’unga va’inga, fusi mo e kau faiako ke to e lelei ange ‘o hang ko e me’a ko na’e ‘osi ‘ata ki tu’a ‘i he Fale Alea ni. Ko e liliu mei he Sipoti 2019 ke *develop* ‘a e sipoti. ‘A ia ko e pa’anga na’a tau tali ‘i he Fale ni. ‘Oku ou fokotu’u atu Hou’eiki, ke fai mo vahe’i ha’atau pa’anga ki he K miti ‘Akapulu ‘o e teuteu ‘o e tau ‘o e *World Cup*. Tu’unga p ‘Eiki Sea, ko ‘eku sio ki he tu’unga faka-takimamata, ‘e fakaivia ‘a e tu’unga faka-takimamata ‘i he fonua ni. ‘E fakaivia ‘a e kakai ke nau ongo’i ‘oku teuteu ‘enau f nau ke nau hoko ko e kakai ‘o e ‘Ikale Tahi ‘Eiki Sea.

‘Eiki Sea, ‘oku tau fakatauange p ko e feme’a’aki ‘e fai ‘i he ho’at ni ko ha lelei ia ma’a ‘etau f nau fakalukufua, pea peh foki ki he ‘Eiki Pal mia. Ka ‘ohovale ange p kuo tau fanongo kuo ‘ave ha nima miliona ki he ‘akapulu ko eni. Ko hai ha taha ‘i he fonua ni ‘e ta’e fiefia, pea ka a’u ‘o hongofulu miliona, kei lava p ‘Eiki Sea, he ko e fo’i sipoti p eni ‘e taha tetau malava ai ‘o ‘asi ai ‘i m m ni ‘Eiki Sea. Kapau te tau ‘asi ai ‘o hau mahalo he ‘ikai ke to e fie ‘akapulu ha taha ia ‘i Nu’usila mo ‘Aositel lia...

<004>

Taimi: 1135-1140

Lord Tu’ilakepa : ... ki’i fonua valevale, *population* toko si’i, kae ma’u ha kakai lelei peh . Mou me’a ange ki h , ko e ongona, a’u e ki Falanis , a’u ki Siapani, a’u atu ki ‘Afilika, ‘a e a’u ‘etau f nau Tongá, makehe mei Nu’usila, peh ki Fisi, pea mo Ha’amoá, pea mo ‘Asitel lia, e a’u ki ai ‘etau f naú. Ka ‘oku ou fakatauange p ‘Eiki Sea, ‘i he feme’a’aki kuo tau faí, ‘e ‘aonga ki he’etau f naú, pea mo e langa ng ue ‘oku faí. M l ‘Eiki Sea.

‘Eiki Sea Le’ole’o. : M l , ‘Eiki N pele, kuo u lave’i p ‘oku ongona lelei p , ‘oku mea’i p ‘e he Hou’eiki Kapinetí, ‘a e me’a na’a ke faí, pea ko e sipoti p ia ‘oku tau ‘ofa aí, pea ‘oku ‘ilonga ai hotau fonua ni. Ka ‘oku mo’oni ho’o me’á, ‘e malava p ia ‘e he Pule’angá, he ko e Pule’anga eni ‘oku ne tokanga’i e ‘ tapa kotoa p . Me’a mai e Fakaafonga N pele ‘o ‘Euá. Lava p ia pea tau ki’i foki leva ki he’etau ‘as nitá.

Lord Nuku : Tapu pe pea mo e ‘Eiki Seá. Fakatapu atu ki he ‘Eiki Pal miá, kae ‘uma’ e Hou’eiki M mipa e Fale Aleá. ‘Eiki Sea, ‘oku ou fokoutua p , koe’uhí na’e ‘ikai fai ha fakakaukau ia te u fakahoha’a. Ka koe’uhí ko e m fana ko ’a e Falé he pongipongi ni ki he sipotí, ‘oku ou

fokotu'u atu p 'e au he pongipongi ni ki he Fale Aleá. Fokotu'u ki he Pule'angá, ke fai ha fo'i fika ke tokoni pa'anga ki hono langa e sipotí he ta'u ni. He koe'uhí kuo fai e pou pou pea mei taumu'a ki he ngaahi fakakaukau ko ení. He 'oku lave'i p 'e he motu'ani, 'Eiki Sea, ko e vaivai'anga ko 'etau me'a faka-sipotí 'i Tonga ni, mei he tau fakafonuá 'o 'alu o a'u ki he kamata'anga ko 'o e sipotí, 'oku m l mo e ngaahi akó ke nau hanga 'o.. Ka ko hono pou pou'í, mo hono fakapa'angá, 'Eiki Sea, 'oku 'ikai ke m lohi. Pea 'oku ou 'uhinga peh , hang ko 'eku tu'u hake ko he pongipongi ni. Hang ko e me'a ko na'e me'a ki ai e Tu'ilakepá, hang ko e 'akapulú. 'Ikai foki ke 'i ai ha taumu'a ia na'a tau paasi he Patisetí, ko e fakalalaka sipoti. Ka ko e fokotu'u atú, pe 'e lava mu'a e Falé, pe 'e lava e Pule'angá 'o fakahoko mai ki heni, tau peh , he koe'uhí ko e kau tau ko eni na'a tau fiefia ai he taimi ni, 'oku ou tui ko 'ene a'u 'ana ki he 2019, kuo 'osi liliu 'a e .. Kuo nau, 'i ai e holo, 'i ai e 'alu hake. Pea 'oku 'i ai e f nau he taimi ni, 'oku nau 'i he tu'unga, ko 'ene 'alu ko ki he 19 kuo to e lelei ange, koe'uhí kae fai hanau tokanga'i. Ka ko 'eku kole ki taumu'a, koe'uhí ke 'i ai .. ka 'ikai pea 'ai ha Minisit Sipoti, pe ko ha Minisit 'Akapulu, koe'uhí ke ne hanga 'o tokanga'i 'a e fo'i halanga ko íá.

Fokotu'u ke to'o ha 10 miliona ki he teuteu ki he Ipu 'a m m ni 2019

Ka ko e 'uhinga ko ení, Sea, ko e 'uhinga 'eku fakahoha'a atu 'a'akú ia. Tau fiefia he fakaakó, tau tokoni tautolu ia ki he vahe ko eni 'a e kau faiakó, 'ikai ke 'i ai ha polokalama ia te tau hanga 'o faí, ke tokoni. Ka ko e 'uhinga p 'eku fokotu'u atu 'a'akú, Sea, ko taumu'a e, koe'uhí ko nautolu 'oku 'i ai e me'a m navá, ke tukuange mai ha silini, pea te nau lava ke nau hanga 'o fokotu'u mai ha fika, he ko nautolu 'oku 'i ai ko e fakafikefika 'o e .. Kapau te tau peh , kapau te tau to'o ha 10 miliona he ta'u ni, 'ai ha 10 miliona he ta'u kaha'ú, ko e silini ia teuteu ki he sipoti *World Cup*, he ko eni kuo tau 'osi, mahino he taimi ni, kuo tau kau tautolu he *qualify* ke tau ko ko 'o kau he taú. Pea 'oku 'uhinga peh e fokotu'u atú, ke fai ha tokateu mu'omu'a. Ko 'ene a'u ko ki he ta'u kaha'ú, ko e 18 ko , ko e 18/19, tau peh kapau ko e t naki he ta'u ni, t naki he ta'u kaha'ú, kuo 'osi 'i ai ha fo'i 15 ki he 20 miliona, pea tuku atu leva ia ki he 'akapulú, mo hono fakapolokalama ko ke fai'aki hono teuteu'i e me'á.

Ko e fanongo ko ki ai ko 'a e tamaiki ko mei mulí, te nau fie mai 'o tau. Pea ko e me'a foki 'e taha, 'Eiki Sea, ko e tau fakalotofonuá, 'ai mu'a mo 'ai ha ki'i malu'i. Kapau 'e fai p ia, 'omai ha silini ke malu'i'aki, kae lava e tamaikí 'o fie va'inga, pea lava mo muli 'o mai. Pea ko e fokotu'u ia ki he 'akapulú. Kei toe ' noa e silini ia ko 'e t nakí. Ke 'alu hifo leva ki lalo ki he fakalotofonuá. He kuo u lave'í, 'Eiki Sea, 'oku ki'i hangehang 'oku 'i ai e ki'i holomui he sipotí, he me'a ko eni ko e 'akapulu, koe'uhí he 'oku 'ikai ke tokangaekina 'a e ...

<006>

Taimi: 1140-1145

Lord Nuku : ...Fakalotofonua. Ko e me'a eni ia 'oku fai ko ia he taimi ní, pea 'oku kei omi p 'a e tamaikí ia 'o 'akapulu 'i he 'aho ní ko e p ia ko e manako 'i he va'inga. Ka kuo taimi ke 'i ai ha ngaahi faka'ai'ai. Kapau te tau hanga 'o peh ko e tau fakavahe. 'Oku 'ikai foki ke to e loko 'i ai ha tau fakavahe ia he 'aho ni. K ko e fokotu'u atú ha silini. He koe'uhí, he ko 'ene tu'u ko ia he 'aho ní, ko e kaka ko ia 'a e sipotí, 'oku 'alu 'a e tamaikí ia ai, ka 'oku holo 'etau faka'eket mika 'atautolu ia, he ko e me'a ia na'e taaimu'a ai 'a e fonua ni. Ka 'oku 'ikai ko e

‘uhingá ke tau hanga ‘o tokanga’i ‘ata’at kae tuku ‘a e faha’i ko . Ka ko e fokotu’u atu ia ki he Pule’angá, kapau ‘e tali ko ha’atau Fokotu’u Tu’utu’uni heni ke tali ha 10 miliona he ta’u ni ke ‘ave ‘o t naki ki h . Ta’u kaha’u, tuku atu leva ia ko e polokalama ia ke fakalele’aki ‘a e sipotí ‘Eiki Sea. ‘Oku fai ‘a e tokanga lahi atu ki he sipoti fakalotofonua. Pea tau kumi ‘a e m lohinga ko ko te ta lava ai ko ‘o fe’auhi. Kae ’oua te tau kumi p ‘a e fo’i vakapuna ke te heka p sese ai, ‘oku te ‘ilo p ‘e ‘ikai ke te kau he lau ko iá, ka te ‘alu p .

‘Oku ou tui ‘oku tonu ke fakakakau’i lahi ‘e he Pule’anga. Ko e me’a ia ko ‘oku ou fakakaukau ai ke fokotu’u atu ki he Pule’angá, fakamavahe ‘a e sipotí ‘Eiki Pal mia, ke fai hano teuteu’i mavahe. He koe’uhí he ko e kongá lahi ia, ko ‘etau mo’ui fakalotofonuá he ‘aho ni ko e pa’anga ko pea mei he sipotí, tukukehe ‘a e pa’anga ia ko pea mei he toli, pea mei he ako. Ka ko e fo’i halanga mo’ui ko eni he taimi ni ko ení Sea ‘oku ou fokotu’u atu ai ‘i he pongipongi ni, kapau te tau ‘ai kapau ko e fokotu’u atú ko e ‘ai ki he ‘akapulú, tau peh t naki ha 7 miliona he ta’u ni p ko ha 10. He pa’anga ko eni ko ‘oku hanga ‘e he Pule’angá ‘o teuaki ke langa’aki ‘a e fonua ni.

‘Eiki Sea Le’ole’o: Ko e ‘Eiki Pal mia ‘oku fakatokanga mai ki ho’o me’a, Mahalo ko e fika ena p ‘oku fai ha ng ue ki ai. M l .

Fakama’ala’ala Pule’anga ki he ‘uhinga holo ai sipoti hotau fonua ni

‘Eiki Pal mia : Tapu atu ki he Feitu’u na ‘Eiki Sea tau fanongo k toa p ki he ngaahi feme’a’aki ko ení, he mahu’inga ‘o e sipotí mo e mahu’inga ke ‘i ai ha pa’anga, ke teuteu’aki tautefito ki he ‘akapulu. Ko e tu’unga ko ia ‘oku ‘i ai ‘a e Pule’angá, he ‘aho ní, ‘oku mahino ‘aupito p ia na’e ‘ikai ke fai ha tokangaekina ‘a e sipotí pea peh ki he ‘akapulu. Pea ko hono fakamo’oní p ‘ona ia, ‘oku ngata p ‘etau tokanga ‘atautolu ki he ‘akapulú mo e sipotí ‘i he ngaahi kolisi. Ko ‘ene ‘osi p ko iá ‘oku ‘ikai ke to e ‘i ai ha fu’u hoha’a f f . Ko hono fakamo’oní eni. Ko Vava’u, te’eki ke lave’i ‘e he motu’a ni ia, mahalo p ‘oku ‘i ai ha k miti, kuo ‘osi tu’u ‘i Vava’u fekau’aki mo e ‘akapulu. Tatau p mo Ha’apai, Na’e ‘i ai ‘a e k miti peh ia he kuohilí, pea na’e malangalanga ‘a e sipotí ia he ongo vahefonua ko ia. Ko e fakamo’oni ia ‘oku ‘ikai ke ‘i ai ha tokangaekina hang ko e ngaahi fakamatala ‘o e feme’a’aki ‘oku tau fanongo ki ai. Ka ‘oku pehe ni. Manatu’i ‘oku ‘ave ‘etu f nau leleí ia ‘atautolu ki muli. Pea taimi ko ia ‘oku ‘ave ai ‘etau f nau leleí ‘o hang ko ‘oku tau fakafalala kitautolu ko e taimi ko ia ‘oku fai ai ‘a e *World Cup* ko e taú ia ‘e fai p ia ‘e he kau Tonga ko ia ‘i mulí, ‘oku ‘i ai ‘etau f nau. Mahalo p na’a ‘oku kau ‘a e ‘uhinga ko iá ‘i he holo ‘a ‘etau tokanga ki he sipoti.

Ko e me’a ko eni ki he pa’angá, ‘oku ‘i ai p ‘a e pa’anga, k ‘oku pehe ni. Ko e *TASANOC* ko e fo’i sino ia ‘oku nau tokanga’i ‘a e sipotí, ‘o a’u ki he ‘akapulu. Pea na’e ‘i ai ‘a e hoha’a ‘a e Pule’angá ki he k miti ko ení, ko ia ai, na’e ‘ikai ke nau tali ‘e nautolu ke fokotu’u ha taha ko e Tal kita ki he *Sport Institute* pea nau ‘omai ‘e nautolu ‘a e ki’i tangata ko e foha ‘o Siupeli, ki’i tama ko ‘Ikani, pea ‘oku ‘osi tali ‘e he Kapinetí ia ke hoko ia Tal kita. ‘Aki p ‘a e ‘uhinga, ‘oku ‘ikai ko e peh eni ke peh ko ha tukuaki’i eni ‘o e *TASANOC* he na’e ‘i ai p ‘a e ongo’i ‘e he Pule’angá ia ‘oku ‘i ai ‘a e holo ‘a e sipotí ia. Pea ‘oku ‘i ai p mo e ngaahi fakamo’oni p ki ai, ‘oku mea’i p ia ‘e he Hou’eiki Minisit , ko e ‘uhinga ia na’a nau fokotu’u ai. ‘A ia ko ‘ene tu’u he taimi ní Sea, ‘oku ‘i ai ‘a e tokanga lahi ‘a e Pule’angá ki he sipoti. ‘Ikai ke ngata p ‘i he ‘akapulú, ka ‘oku peh ki he ngaahi sipoti kehe.

Ko e palopalema 'oku hoko he taimi ni, 'ikai ke 'i ai ha pa'anga fe'unga ke hang ko eni. Na'e toki 'alu atu ni e ki'i timi, fiema'u p 'enautolu. Manatu'i ko e ngaahi *federation* 'oku laka he 10 'oku nau nofo 'i he fo'i sipoti takitaha. Pea 'oku 'ikai ke 'i ai ha silini ia 'a e fanga ki'i *federation* ko ia, ke nau tokoni ki he sipoti. Ko e me'a leva 'oku hoko, ko e taimi ko ia 'oku 'alu ha ki'i timi, 'oku nau lele mai ki he Pule'anga 'o tangi mai. 'O a'u eni ki he tu'unga, 'oku peh atu 'a e Pule'anga, k taki 'oku 'ikai ke 'i ai ha silini. Pea te u 'oatu 'a e fakat t ko eni. Na'e 'i ai 'a e ki'i

<008>

Taimi: 1145-1150

'Eiki Pal mia: ...*Federation* ia ki he sipoti ko eni 'a e 'akapulu faka-'Aositel lia., na'a nau toki mai 'o kole silini, 'ikai ke tali ia. To e 'i ai mo e sipoti 'e taha ko e kau *taekwondo*, 'oku 'ikai ke to e tali mo ia. Pea ko hono 'uhinga eni kau tala atu e 'uhinga.

Lord Nuku: Sea, ki'i fakatonutonu mu'a Sea.

'Eiki Sea Le'ole'o: 'Eiki Pal mia, ki'i fakatonutonu mai e 'Eiki N pele.

Lord Nuku: Ko 'eku ki'i, ko 'eku fakatonutonu, na'e hanga 'e he Pule'anga 'o kaniseli e sipoti kae fakataumu'a e silini ke langa.

'Eiki Pal mia: Sea k taki mu'a ke 'osi atu ka ne toki 'omai he 'oku 'i ai e 'uhinga ki ai 'a hono 'ikai ke tali, k taki h .

'Eiki Sea Le'ole'o: Te ke fiem lie p ki ai ho fakatonutonu 'e 'Eiki N pele?

Lord Nuku: Ko e, ko e me'a ...

'Eiki Sea Le'ole'o: 'Oku kei toe lahi p e taimi ia.

Lord Nuku: Ia, he ko au na'a ku malanga Sea pea kole mai ke tokoni.

'Eiki Pal mia: Ko 'eku tali eni ka ...

Lord Nuku: Ko e 'uhinga ia 'eku tu'u ...

'Eiki Pal mia: Ko u tala atu 'oku 'i ai e 'uhinga na'e 'ikai ke mau tali ai kau 'oatu mu'a e 'uhinga kae toki 'oatu mu'a e 'uhinga

'Eiki Sea Le'ole'o: Ki'i fakafiem lie p N pele.

Lord Nuku: Ko u peh au ko 'ene tokoni mai 'e paasi ha silini ki he me'a.

'Eiki Se'a Le'ole'o: 'E, te tau a'u p ki ai.

Lord Nuku: M 1 Sea.

'Eiki Sea Le'ole'o: Ko e lao ko na'e paasi he Patiseti.

Mahu'inga ke tu'unga ma'olunga 'a e kau sipoti pea toki fakafongia' i atu 'a e fonua

'Eiki Pal mia: Ko e fokotu'utu'u fo'ou ko eni ki he sipoti 'oku pehe ni, 'oku 'i ai 'a e fo'i *standard* kuo pau ke a'u ki ai 'a e teuteu pea toki malava ke 'alu. 'Oku 'ikai ko e peh ia ko e ta'efie'ave ha silini ka ko e palopalema kuo hili ko e 'alu e ki'i kulupu, 'oku 'ikai ke 'i ai ha fa'ahinga, ko m m ni 'oku peh . Kuo pau ke nau 'ave 'a e kau sipoti ki he ngaahi fe'auhi fakavaha'apule'anga 'o kapau 'oku nau a'usia 'a e fo'i *standard* ko ia. Na'e 'ikai ke 'i ai ha'atau *system* peh he kuo hili. Na'a tau 'ave noa'ia p e kau sipoti pea nau toki 'o fo'i mei muli ka 'oku 'ikai ko ha kovi ia 'a e kau, 'etau f nau. Ko e *system* ko na'e ng ue'aki na'e 'ikai ke tonu. Ko e 'aho ni ko e *system* 'oku ng ue'aki, he 'ikai te ke 'alu 'o sipoti kae 'oleva kuo ke a'usia, 'oku fai e tesi ke ma'u e *standard*. Ko e 'uhinga ia na'e 'ikai ke tali ai, 'oku 'ikai ko e 'uhinga ia ke peh 'oku 'ikai ke 'i ai ha silini. Kuo 'osi fakamo'oni'i he Pule'anga ko eni ko e kau 'alu ko eni ki he sipoti, nau 'o fo'i mai, na'e 'ikai ke 'i ai ha fa'ahinga fokotu'utu'u ia ke fakapapau'i ko e kau 'alu ko ia 'oku nau a'u ki he *standard*, na'e, ko e sipoti ko eni pea fai ki *Papua New Guinea*, na'e tala mahino ai. Ko e tu'o fiha eni e 'alu 'etau fanga ki'i kau *netball*, mahalo ko e 'alu tu'o tolu eni pea mo e 'ikai p ke 'i ai ha ola. Fu'u t lalo 'aupito. Kai kehe 'e 'Eiki, 'e, mou, 'oku, ko e 'uhinga ia. Ko e fakalaka ia 'oku fai he taimi ni 'oku hanga 'e he Pule'anga 'o fa'u e fongia mo e fokotu'utu'u ke fakapapau'i he 'ikai ke tau to e 'ave noa'ia ha kau sipoti ki muli.

Ko e fokotu'utu'u ko ia 'oku pau ke 'i ai e *standard* 'oku ng ue'aki pea 'oku ou kole fakamolemole atu ki he kakai 'oku nau fanongo mai ki he me'a ko eni na'a peh 'oku 'ikai ke mau fakahounga'i, 'ikai, ko e fongia ia 'oku ng ue'aki 'e m mani. He 'ikai p , pea 'oku tau 'alu ki he fongia ko ia 'i he 'aho ni. Pea ko e 'uhinga he 'ikai ke lava e Pule'anga 'o fakamoleki noa'ia 'ene silini, 'a e pa'anga neongo 'oku 'i ai e silini ka 'oku totonu ke tau 'alu ki he fongia ko ia ke... ko e fokotu'utu'u fo'ou ia ko 'oku tau fai he taimi ni. 'Oku 'i ai 'a e tal kita ki he *sport institute* na'e toki tali 'e he Kapineti.

'A ia ko e fo'i tu'unga ko ia mo hono tokoni ko kinautolu ia te nau kamata 'a e teuteu'i 'a e sipoti mei lalo 'o kaka ai 'o a'u ki 'olunga pea toki fai e talanoa pea mo e kau M mipa ko eni e *TASANOC* ko e h e fongia 'e lava ke na feng ue'aki ai. Ka ko e fongia ia, ko e pa'anga 'oku 'i ai p e pa'anga. 'Oku 'i ai p e pa'anga ka 'oku mo'oni 'aupito totonu ke fai hano fakakaukau'i 'a 'etau teuteu ko ki he tau'i e ipu 'a m m ni. Ko e tau ko na'e toki 'osi, pa'anga lahi 'a e Pule'anga na'e 'ave. Na'e fakamoleki he tau kau, pea ko u tui ko e 'uhinga ia na'e sai ai 'enau va'inga ko e pa'anga. 'Oku 'ikai ke 'i heni e Minisit Pa'anga ka ko u tui p mahalo na'a mou 'osi, ko e tau fakamuimui na'a nau taki 1000 e tamasi'i 'e taha 'oku 'ikai ke u ma'u mahalo ko e 'uluaki tau mei Nu'usila p na'a nau taki 3000 'ap p ko e fiha. Te'eki ai ke fai ha tokoni peh ia 'i mu'a, ki mu'a, 'a e toki, tatau mo e tokoni ko na'e fai 'e he Pule'anga ko eni. Ko ia 'oku ou fakam l au ki he Minisit Pa'anga mo e Tokoni Pal mia ko naua na'a na hanga 'o tokanga'i e va'inga ko 'eni. Pea 'oku ou tui ko e me'a ia na'e ola lelei ai e va'inga 'etau, neongo na'a tau fo'i tautolu ia 'i Fisi ka 'oku tala he fo'i 'a Ha'amoia 'i Fisi 'a e fu'u lelei 'etau tau, he na'e tata'o p , tau'aki tata'o 'a

tautolu 'e taha mo Fisi. Ko Ha'amoā ia tata'o 'e 4 'a Fisi ia 'i Ha'amoā. 'A ia ko e fakamo'oni ia 'oku tu'unga lelei na'e 'i ai 'etau va'inga pea na'e kau e tokoni mo e poupou 'a e Pule'anga ia ki he'etau timi 'i he tau ko na'e toki 'osi 'i hono hiki'i hake e tu'unga ko ia na'e 'i ai 'etau va'inga. Ko ia 'oku ou, ko e tali ki he me'a ko eni 'oku fai p e tokanga ka ko 'etau teuteu fakalotofonua 'oku mau tokanga ki ai ke fai hano fakalelei'i tautautefito ki he tautau toko 7 'oku fu'u faka'ofa 'aupito e tautau toko 7 'a Tonga ni. Ko 'etau tokanga na'e fai p ia ki he'etau tau ko eni e me'a, ka 'oku fai e tokanga ki ai ke fai ha fokotu'utu'u fo'ou ke langa'i 'a e sipoti pea vakai'i 'a Ha'apai mo Vava'u p ko e h e me'a 'oku hoko mo 'Eua ki he'enau ngaahi k miti 'oku fiema'u ke, ke fakamo'ui ko e ...

<009>

Taimi: 1150 – 1155

'Eiki Pal mia: .. ko e 'uhingá kae lava ke ma'u mai e kakai lelei mei ai M 1 .

'Eiki Sea Le'ole'o: M 1 . Miniti 'e 10 ko ení 'Eiki N pele 'o 'Euá, 'oatu k toa ki ho'o ' fokotu'utu'u fakataha mo e me'a na'a ke me'a ki aí. M 1 .

Ke to'o ha silini ke tokoni ki hono teuteu'i 'o e kau sipoti

Lord Nuku: M 1 Sea. M 1 e fu'u 'ofa lahí pea 'ikai ke 'i ai ha fu'u me'a ia 'e lava he, kuo'osi.. .Ko e me'a ko 'oku fai ki ai e hoha'á 'Eiki Sea hang ko e me'a ko eni 'oku me'a mai ki ai 'a e 'Eiki Pal miá ka ko e 'Eiki Minisit foki ia ko ki he Sipoti mo e me'a Fakalotofonuá. 'Eiki Sea, 'oku fai e tokanga ki he 'ai ko ke a'u e *standard* kae toki lava e folau ki mulí 'Eiki Sea. Ko e *standard* ko 'a Tonga ní, ta he 'ikai ke lava ha taha ia 'i Tonga ni 'o folau. Ko e me'a ko eni 'oku fai atu ki ai e tokangá ia 'Eiki Sea ke tuku mai ha silini ke 'uhí ke tokoni'i'aki kae lava 'a e kakai e fonuá 'Eiki Sea 'o ma'u e faingam lie ko ení. He kapau le va, ko hono mo'oní ia kapau 'e peh , t 'e mai p 'etau tamaiki ko ia mei mulí 'o fai e tesí pea ko nautolui p ia 'e lava, 'uhí ko e *standard* ko 'oku fai ki ai 'a e fokotu'utu'ú. Ko e 'uhinga ia 'o e hoha'a ko ki aí.

'Eiki Pal mia: Fakamolemole mu'a kau to e 'oatu e ki'i fakamatala ko ení 'e tokoni. Ko e sipoti ko eni 'a e *Oceania*, 'a ia ko e fa'ahinga sipoti ko iá 'oku kau mai ki ai 'a Nu'usila mo 'Aositel lia. Na'e folau atu au 'etau ki'i tokosi'i 'o fakatatau ki he tokolahi 'o Nu'usila mo 'Aositel liá. Na'e ma'u ai 'e he ki'i tamasi'i Tonga ní ia he fe'auhi 'a Nu'usila mo 'Aositel lia, kau ai, 'a e fo'i m tali koula 'e 3. Ma'u 'e ia pea to e l kooti ia 'i he h toló pea ne to e ma'u mo e m tali koula he puna 'akaú pea mo e lele 'e taha na'a ne ma'u. Na'e *bronze* ia 'e 6 siliva 'e 3. 'A ia ko e sai taha ia 'i he sipoti ko eni 'a e *Oceania*. Ko e 'uhinga na'a tau a'u ai ki aí he na'e tesi ia. Na'e 'ikai ke fai ha 'alu noa'ia, na'e tesi'i ia heni ke nau a'u ki he *standard* pea ko e to'o ko iá na'e to'o mei he tamaiki ko na'e sipoti fakakolisí. 'A ia ko e ki'i fakamatala p ia ke t naki atu p ki he me'á. Ko e sipoti ko eni 'a e *Olympic* na'e fai ko eni ki Saute 'Ameliká, na'e 'alu ai 'etau tamasi'í 'atautolu na'e *qualify* ia ai 'i he *Olympic*. Neongo na'e 'ikai ke ma'u ka na'e *qualify* ke kau ki he .. ko e founa tatau p na'e 'ave'akí, na'e tesi'i heni 'o ma'u e fo'i tu'unga ko iá pea toki folau atu. Ko ia 'oku ou kole atu, 'oku mo'oni p 'oku 'i ai e lau ka 'oku hanga 'e he fo'i seti ko ia e *standard*, 'oku ne hanga 'e ia 'o faka'ai'ai 'a e tamaikí ke nau to e tokanga ange, ma'u e tal nití ka ko e 'ikai ke sai

e faiakó pea 'ikai ke sai mo e founga ko ia hono fakahoko 'a e fokotu'utu'u e sipotí ke tau a'usia e, kae 'oua te ke manavasi'i he, ko e founga p eni 'e taha te tau lava ai 'o ...

'Eiki Sea Le'ole'o: M 1 . Me'a mai koe 'Eiki N pele.

Lord Nuku:(mate maika)...Ka koe'uhí 'oku tau 'osi fononga mai, na'a tau fononga mai p tautolu ia 'i he *qualification* ko 'oku pau ke 'i ai e *qualify* ka tau toki 'alu. Fononga mai e 'akapulú he me'a tatau he ta'u lahi. Pau ke tau *qualify* tautolu ia pea mei he Pasifikí ka tau toki 'alu. H ha ng ue na'a tau fai ke ma'u e *standard* ko ke fai e *qualify*. Ko e ta'u ni, m 1 mo Fisi. 'Oku 'ikai ke tau lava 'etautolu ia 'o tau, ka 'oku m 1 mo Fisi 'enau ikuná kae 'uhí ka tau lava 'o, 'oku 'ikai ke peh na'a tau ta'ehanga 'o ng ue'i. Ka ko e *standard* ko iá 'a 'oku ou 'uhinga ko ki aí, na'e 'ikai ke fai hano fakapa'anga 'ona ia. Ko e tau ko ta'u ní na'e toki 'oatu p siliní...

Veivosa Taka: Sea kole p pe 'e 'i ai ha ki'i faingam lie ke ki'i tokoni atu Sea.

Lord Nuku: 'Ikai ke u tali 'e au Sea.

Veivosa Taka: M 1 .

Lord Nuku: Ko e ta'u ni, na'e toki 'oatu e pa'angá 'o fakapa'anga e olá. Ko e me'a p 'oku fai ki ai e tokangá ia koe'uhí na'e me'a 'a e 'Eiki Pal mia 'o peh ko e toki a'u ki he tu'unga ko iá pea toki fakapa'anga leva ke fai e folaú. Ko e me'a ko 'oku fai e tokanga ia ko 'i Tonga ní, ke teuteu'i 'a e ki'i tamasi'í 'i Tonga ni ke a'u ki he l volo kae fakapa'anga.

Veivosa Taka: Sea ko u ki'i fakatonutonu atu Sea.

'Eiki Sea Le'ole'o: 'Io, me'a mai.

Veivosa Taka: Tapu pea mo e 'Eiki Sea, tapu pea mo e 'Eiki Pal mia mo e Hou'eiki Minisit kae peh foki ki he Kau Fakafofonga N pele 'a 'Ene 'Afió. Fakatapu atu ki he kau Fakafofonga e Kakaí. 'Eiki Sea, ko u, ko 'eku fakatonutonú, 'a e fekau'aki pea mo e ...

<001>

Taimi: 1155-1200

Veivosa Taka: ... Sipotí ki hono 'ikai ke lava 'o fakahoko 'a e sipotí 'a e 'akapulu ta'e'iai ha pa'anga. 'E Sea ko 'eku fakatonutonu 'oku pehé ni. Ko e mala'e ko 'o e ako kapau 'oku te fiema'u ke ma'u ha'ate mo'ui 'i he kaha'u kuo pau ke te fekumi. Pea kapau 'e mea'i he 'e f nau ko 'enau ma'u'anga mo'ui 'a e 'akapulu kuo pau ke nau loto'aki 'a e fakahoko 'enau ng ue 'e 'ikai ke to e 'i ai ha pa'anga ia ka nau a'u ki he tu'unga ko 'oku fiema'u ko ke fai ki ai hono faka, tokoni e pa'anga. M 1 Sea.

'Eiki Sea Le'ole'o: M 1 . Me'a mai koe 'Eiki N pele.

Lord Nuku: Sea ko e h e fakatonutonu na'e fai ?

‘Eiki Sea Le’ole’o: Ko e mahalo ko e tokoni p . Me’a koe ‘oku toe e miniti ‘e nima.

Lord Nuku: Tokoni m l . Ko ia ko e ngaahi ko e al me’a ia ‘oku fai ki ai ko ‘a e tokanga. Ko e toki a’u ‘a e teuteu ‘a e tokotaha ‘iate ia p ia ki he tu’unga pea mo e toko, pea toki lava e Pule’anga ke tokoni’i fakapa’anga. ‘A ia ko ‘eku ‘uhinga m l mo e ngaahi ako ‘i he’enu fai ‘a e teuteu ko ia ‘o ‘alu ai ‘o makatu’unga ‘o a’u ko ‘Eiki Sea. Ka ko e anga ia ko e fokotu’u foki na’a ku ‘oatu ‘e au ia ko ‘eku fokotu’u na’a ku fakat t ki he ‘akapulu. Kuo tau *qualify* ke tau ‘o tau’i e ipu ko ‘a m m ni. Fokotu’u atu ‘ai ha 7 miliona he ta’u ni ‘ai ha 7 miliona he ta’u kaha’u pea tuku’i atu ia ke ng ue’aki p ko hai ‘a e *qualify*, ko e h ‘a e *standard* ko p ko e tu’unga va’inga mo e *fitness* ko ‘e fiema’u ki ai pea m hino ‘oku ‘i ai hono silini ke nau mai he ‘oku ‘i ai hono kavenga. ‘Oku ‘i ai e tama ‘oku *contract* ‘i muli he ‘ikai ke fie ha’u ia ‘o va’inga kapau ‘oku ‘ikai ke ‘i ai ha malu’i *insure* e timi ‘a Tonga ke ‘uhi ke lavea he ‘oku ‘i ai hono f mili ‘o’ona ke tauhi mo ‘ene f nau ke ako’i mo e ‘ me’a ko ia Sea. Ko e ‘uhinga peh ‘a e anga ‘a e fakakaukau ‘o fakat t ‘aki ‘a e ‘akapulu.

Ko e me’a ko na’e fai e, na’e, ‘oku fai p ‘a e sio ki he polokalama ko eni ko na’e fokotu’u mai ko he Pule’anga ke afe’i ‘a e silini ki hono langa ko teuteu’i e sipoti kae tuku ‘a e ‘aho sipoti ia. Ka ko e ‘uhinga peh kapau leva ‘oku ‘omai peh ‘oku ‘i ai e fanga ki’i kalapu *community* ‘oku kamata, tonu ke kamata e me’a ia he ta’u 10 p ko e ki lalo hifo p ai fakapa’anga he ko e me’a ko ‘oku talamai ke fakapa’anga ko eni ia ‘oku talamai ia ‘oku pau ke, he ‘ikai ke fai e me’a ia ‘o fakatatau ki he me’a ko na’e talamai. Ka ‘oku ‘uhinga peh ‘a e fakakaukau Sea ke fakalakalaka’i ko ‘o e sipoti. ‘Oku ‘uhinga peh ‘a e lave ki ai Sea he koe’uhi na’e m fana ‘a e Fale ni he tau ‘akapulu ko na’e fai ko he ‘aho Falaite. Pea ‘oku fai e m fana ia pea ‘oku sai p ia. Ka ko e me’a ko ‘oku ou tokanga atu ki he Pule’anga te nau tali nai ke ‘uhi ke to’o e fo’i silini ko ia a’u ki he ta’u kaha’u ki he 18 ko e teuteu ia ko ki he tau he 19 kuo a’usia kuo ma’u e silini ko eni ‘Eiki Sea ‘o fakatatau ki he pa’anga ko eni ko na’e, ‘a ko na’e teu t naki ko ki he sipoti, ‘oku toe ‘ noa p silini ia kapau te tau ‘ave ki h , tukukehe ‘a e ‘atelita tau peh ko e ngaahi s poti kehekehe ko .

Ko e fehu’i ‘e taha ‘Eiki Pal mia ko e tal kita s poti ko ‘a Tonga ni ‘a na’e fokotu’u p ‘i Tonga ni. Kuo h ha kaunga ko e h e, ‘a e, ko e sino ko ‘a e *TASA* hang ko ‘eku lave’i ko e sino ia ko e sino ia ‘a e s poti fakam m ni lahi ko ‘Olimipiki. ‘A ia ko e tokotaha ia ‘oku ‘alu ko ‘o fakalele ‘a e sino ko ia ‘Eiki Pal mia ? ‘A e Sekelitali fo’ou ko ‘oku fili ? P ‘oku sino kehekehe p s poti ‘a e me’a ko ena ko ‘oku mou fokotu’u pea mei he *TASANOC*.

‘Eiki Pal mia: Sino kehekehe p ...(mate maika)...’oku ‘i ai ‘a e tokaga ‘a e Pule’anga ko eni ke tueteu’i ‘a e sipoti ki he tu’unga ko ‘oku fiema’u. Ta’u ko eni ‘e ua mo e kongu kuo, tau Pule’anga ko eni ko e anga ko ‘o e tokanga’i e sipoti ‘i he fo’i ta’u ‘e ua mo e kongu mo e ola ko ‘eku ma’u ‘enu toutou folau ki muli ko e, na’e fu’u ta’efakafiem lie ki he Pule’anga ko eni. Fu’u lahi e pa’anga ‘oku mole k ‘oku ‘ikai ke ‘i ai ha ola. Pea na’e m hino kia mautolu ia e ‘uhinga. Ko e ‘uhinga he na’e ‘ikai p ke fai hano tokanga’i lelei ‘o e f nau ia ‘ikai ke ‘i ai ha faiako lelei pea na’e ‘alu p ‘o ta’e’iai hano tesi’i ke fakapapau’i e tu’unga. ‘Oku ‘i ai foki e ngaahi l kooti fakavaha’apule’anga ‘oku pau ke feinga’i ‘a Tonga ni ia ke a’u ki ai. ‘Osi tauhi p ‘e Tonga ni ‘ilo p ‘etautolu. Pea ko e founa ko na’a mau fakakaukau...

<002>

Taimi: 1200-1205

‘Eiki Pal mia: ...ki aí, fokotu‘u ‘e he Pule‘angá p ia ‘o malumalu ‘i he *MIA* ha va‘a ‘o e sipotí ke nau hanga ‘e nautolu ‘o tokanga‘i e sipotí mei lalo ‘o ‘alu hake ai p ‘o ‘alu ‘o a‘u ki ‘olunga. Ko e fo‘i sino ko ‘oku nau peh ko e fo‘i sino fakalao ‘oku ai ‘ene fekau‘aki mo mulí, kei tu‘u pe fo‘i sino ia ko iá. Ka te u lave p ki he me‘a ko ení, ‘i he feng ue‘aki ko ‘a e Pule‘angá mo e fo‘i sino ko ení ‘i he ta‘u ‘e 2 ko eni mo e kongá ‘oku h mai e Pule‘anga ko ení na‘e ai e ta‘efakafiem lie lahi ‘i hono tokanga‘i e tafa‘aki fakapa‘angá pea mo hono tokanga‘i e ngaahi *federation*. ‘Ikai ke ai ha l pooti mai ki he Pule‘anga ko ení e ngaahi me‘a mei he *federation* ke ‘ilo ‘e he Pule‘angá ko e h ko e tu‘unga. Ai e fo‘i vahevahe ai ko e vahe tolu ‘e taha ‘e pau ke totongi ‘e he *federation*, vahe tolu ‘e taha e Pule‘angá, vahe tolu ‘e taha ‘a e me‘á. ‘Ikai ke ‘omai e silini ia ko iá. Pea ko hono olá eni. Mo‘ua mai e *TASA* ki he Pule‘angá

‘Eiki Sea Le‘ole‘o: Pal mia ‘oku fiema‘u he ‘Eiki N pele ke fai ‘ene ki‘i fehu‘i. Ki‘i fehu‘i ‘a e

Lord Tu‘ilakepa: Sai p ‘Eiki Pal mia. Sai p Sea? He ko e ‘uhingá ko ‘etau taimí, na‘a ‘uhingá ko ‘etau taimí, na‘a ‘ohovale ange kuo tau h mai ‘anaí ‘oku ‘ikai ke ...

‘Eiki Sea Le‘ole‘o: ‘Osi maumaulao tautolu ‘aneuhu. Mou me‘a moutolu ke mou fiem lie.

Lord Tu‘ilakepa: M l Sea. Fakamolemole p ‘Eiki Pal mia, ko e me‘a ko eni ‘oku ke ‘ohake ‘e he Feitu‘u na, ‘Eiki Sea, pea tau toki m l l , kae tuku atu p ki he Feitu‘u na ke ke toki me‘a mai mo ia, koe‘uhí ‘oku ke me‘a mai foki ‘oku ai e ki‘i motu‘a, ‘a ia ko ‘Ikani Taliai. ‘Eiki Sea ko ‘eku tu‘u hake p au ia ‘Eiki Sea, na‘a ku ‘osi ‘ohake p eni ‘i he taimi na‘e fai ai ko hono fakakaukaua ko ke tuku ki tu‘a ‘a e si‘i kau ng ue ko ‘a e Feitu‘u na ‘osi ko ‘enau konitulekí, hang p ko e me‘a na‘a ke me‘a ki aí, ‘osi ai pe fokotu‘utu‘u pea sivilivi‘i pea mahino ko hai nautolu ‘e hoko atu e ng ué, ka nau hoko atu e ng ué.

Hoha‘a ki he founga fili ‘o e Tal kita ke ne tokanga‘i e sipoti

Ko ‘eku fehu‘i p ‘aku i he Feitu‘u na koe‘uhí ke mea‘i lelei pe na‘e fai e hopo fekau‘aki pea mo e me‘a ‘a e *A3Z* pea na‘e tonu na‘e ‘ikai ke tali ‘a e ‘eke ‘a e fefine ko iá he na‘e ‘ikai ke tuku ki tu‘a ‘a e fatongia ‘Eiki Sea. H ko hono hoko atu he Fakamaau‘angá ‘Eiki Sea ‘ikai ke u ma‘u lelei ki ai. Pea ko e tu‘unga ko ‘oku ‘i ai ko eni ‘a e tokotaha ko ení, ‘a ia ko ‘eku fehu‘i atu pe ke toki me‘a pe ki ai ‘anenai ‘Eiki Pal mia, pe na‘e tuku fatongia ko ení, ‘a e tokotaha ‘i he *Sport Institute* p ko e *Institute Sport* ke ne ha‘u ‘o fai ‘a e fatongia, pe na‘e *tender* ki tu‘a ki he kakaí. Koe‘uhí foki he na‘e fai e fakatonutonu ai pea na‘e ‘ikai fakalao e me‘a ko eni ‘a eni na‘e ‘asi he Kele‘á ‘o fekau‘aki ko pea mo e me‘a ko he *A3Z*. Ko eni foki na‘e ‘ikai ke *tender* ia, pea ko e me‘a na‘e kole he tokotaha ko ení, na‘a ne ‘uluaki kole e 6 mano, kole 1 kilu, ko hono v henga ia ‘o‘oná. ‘A ia na‘a mou tali ‘i he 1 kilú ka ‘oku ‘ikai ke u ma‘u lelei. Pe ko e 1 kilu fiha na‘a mou ma‘ú ka ko u ma‘u pe heni ‘Eiki Sea ‘oku a‘u ki he 166,223, ‘a e fo‘i 1 kilu ‘Aositel liá. Kapau ‘oku hala e fika ko ení ka ‘oku ‘atu pe ko e ‘uhingá ke tau fakatokanga‘i ange he Fale ni ‘a ‘etau ng ue‘aki ke kumi ha ni‘ihi peh ni. ‘Eiki Sea kuo u tuku atu pe ‘uhingá ke tau m l l ko iá pea toki me‘a mai e ‘Eiki Pal miá.

‘Eiki Sea Le‘ole‘o: M l ‘aupito ‘Eiki N pele kuo u tui mahalo ‘e toki ... te ke lava pe ‘o tali he sekoni ‘e 2 ko ení Pal mia ka tau m l l koe‘uh ko e tu‘utu‘uni.

Fakama'ala'ala Pule'anga ki he hoha'a fekau'aki mo e lakanga Tal kita

'Eiki Pal mia: Sea tali atu ai leva. Ko e founga ko na'e ng ue'aki he Pule'angá, ko e founga pe 'oku tali ko e *Direct Source* 'i he ... ko e tali ko ení na'e tali p he Kapineti 'o e ta'u kuo 'osí 'o tolotoloi mai ai p ení. Ko e vahe ko eni 'oku me'á ko e ... 'ikai kae mahalo te u toki ... kapau 'e lava pe ke u tufa atu pe 'e au ia 'ene *contract* 'a e tokotaha ko ení mo e *amount* ko 'oku ... ka 'oku fu'u lahi 'aupito 'a e me'a ko ena 'oku ke 'ai maí.

Lord Tu'ilakepa: 'Ikai ko 'eku fehu'í pe na'e *tender* 'a e *contract* ko ení? 'O hang pe ko e *tender* ko eni 'a e *post* 'a Nanis .

'Eiki Sea Le'ole'o: Pe na'e ...(kovi e ongo)...

'Eiki Pal mia: Na'e 'ikai ke *tender* ...(kovi e ongo)... 'a e founga ko e *Direct source*.

Lord Tu'ilakepa: Sai 'osi fe'unga ia.

'Eiki Pal mia: Pea ko e founga ia na'e ng ue'akí.

'Eiki Sea Le'ole'o: M 1 'Eiki Pal mia ko kuo fiem lie e 'Eiki N pelé kuo u kole atu Hou'eiki Fakataha m 1 e laum lie lelei ka tau m 1 l h ka tau toki fakataha mai he 2. M 1 .

<003>

Taimi: 1410-1415

S tini Le'o : Me'a mai 'Eiki Sea 'o e Fale Alea (*Lord Tu'ivakan*)

<008>

Taimi: 1415-1420

'Eiki Sea: Tapu p mo e Pal mia kae 'uma' e Tokoni mo e Hou'eiki Kapineti. Fakatapu foki ki he Hou'eiki Fakafofonga N pele kae 'uma' e Hou'eiki Fakafofonga e Kakai. Hou'eiki m 1 'aupito ho'omou laum lie ki he ho'ataa ni ka koe'uh kei hoko p 'etau ng ue. Pea 'oku ou fakam 1 atu ki he talitali lelei 'o e Tal kita Seniale Kosilio 'o e Ngaahi Siasi 'o M m ni, ko ia, k ko e me'a p 'oku fai e tokanga ki ai ki taumu'a, nau lele atu p ki muli na'e fai 'a e tohi p kole ki he 'ofisi 'o e Feitu'u na 'Eiki Pal mia ko e Tu'utu'uni Kapineti ko ena 'a e folau na'e fai ki Ha'apai na u fiema'u ke u sio ki ai, kae fakamanatu p ki ho'o kau ng ue 'oku kei tu'u p e Kupu 79 e Konisit tone ko e talangata'a ki he Tu'utu'uni 'a e Fale Alea 'oku 'i ai hono ngaahi tautea. Pea 'oku angata'efaka'apa'apa ke fai atu ha tohi pea 'ikai ke tali mai ki he Fale Alea. Pea ko ia ke fakahoko ki ho'o kau ng ue ka 'oku ai leva ha me'a 'oku fiema'u 'e he Fale Alea ka 'oku tohi atu pea ko e ng ue faka-official 'oku tohi ki he tohi k 'oku 'ikai ke tohi atu pea talamai ke 'oua 'e 'omai e me'a. 'Oku fiema'u e tohi ke talamai hono 'uhinga na'a 'ohovale kuo fakahoko atu leva 'a e tu'utu'uni pea na'a e fa'ahinga ko ena 'o, 'a e ki'i nofo pil sone ha ngaahi 'aho ai

mahalo ko e sai ke ako'i kinautolu. Pea ko e me'a ia 'oku tuku atu he 'aho ni ki 'apongipongi ke mai ang 'a e tu'utu'uni ko ia. Pea mahalo ko e me'a ia 'oku fiema'u ka tau liliu 'o K miti Kakato.

Lord Vaea: 'E ...

'Eiki Sea: K taki ki'i tatali p . Me'a mai Fakafofonga Fika 1 'o Tongatapu N pele.

Fakam 1 'ia m tu'a Tonga ne tokoni ki he'etau f nau ne kau ki he sipoti *Oceania*

Lord Vaea: 'E, tapu pea mo e 'Eiki Sea 'o e Fale Alea. Fakatapu atu ki he 'Eiki Pal mia kae 'uma' 'a e Hou'eiki 'o e Fale Alea 'o Tonga. Ko u kole p 'e 'Eiki Sea ke u ki'i fai e fakahoha'a 'i he me'a na'e me'a ki ai pea tokanga ki ai 'a e 'Eiki Pal mia 'aneuhu fekau'aki pea mo e sipoti kae tautautefito eni ki he sipoti na'e ma'u m tali 'i he *Oceania* pea peh na'e ma'u ai e m tali koula 'e 3 'a ia ko e sipoti eni ko e sipoti ia ko 'i he si'i hifo 'i he ta'u 18. Ka ko u lotu p ke u hanga 'o fakahoko ke mea'i 'e he 'Eiki Pal mia pea ko ia foki 'oku 'Eiki Minisit ki he Sipoti, na'e 'i ai 'a e sipoti na'e to e kau mo ia 'i he ma'u m tali pea ko e sipoti ko eni ko e sipoti ko e fuhu. Pea 'i he *Oceania* faka'osi na'e fai he m hina ko eni kuo hili 'i *Gold Coast* 'i 'Aositel lia na'e ma'u ai 'i he ongo tamaiki 'e toko ua ko Sione M leni pea mo Fineasi Tu'ipulotu 'a e m tali polonise 'e ua, 'o na takitaha ia ko 'ena ikuna ia na'e ma'u 'i he fe'auhi ko ia 'o e *Oceania* ko 'i he *Gold Coast*. Pea 'oku ou fie lave lahi 'e 'Eiki Sea fekau'aki pea mo e founa na'e ikuna ai 'a e ongo m tu'a ko 'eni. Ko e, na'a nau toko tolu foki pea ko e fika tolu 'i heni ko e ki'i motu'a ko ia ko Huni. Pea na'e 'ulungia p 'a Huni 'i he 'uluaki fuhu kae hokohoko atu 'a Sione M leni pea peh foki kia Fineasi Tu'ipulotu, 'o na ikuna ai 'a e m tali polonise. Ko e pa'anga ko eni ko na'e foaki ki he kau folau ko 'eni na'e foaki 'e he TASA 'a e ...

<009>

Taimi: 1420 – 1425

Lord Vaea: Totongi ko ia 'ena feá, 'enau feá, mei heni ki Nu'usila pea mei Nu'usila leva ki 'Aositel lia. Pea na'e 'i ai e faka'amu ke tokoni mai 'a e potung ue 'a e Pal mia ko e Minisit , ko e Potung ue Sipotí ko hono 'uhingá ko 'enau nofó 'i he lolotonga 'enau kau ki he fe'auhí. Pea na'e 'osi p fe'auhí ia na'e 'ikai ke fai ha tokoni ia 'Eiki Sea. Ka ko e kakai eni na'a nau tokoni'i 'a e m tu'á he lolotonga 'enau 'i aí. Ko e ki'i motu'a ko Siosaia Vakameilalo na'a ne hanga p 'e ia 'o totongi 'a e h telé, *Marriott*, ke nofo ai e f nau fuhú ka ne totongi p 'e ia mo fafanga kinautolu. Kae 'uma' 'a e ki'i motu'a p 'e taha ko, faka'osi M leni p mo ia, na'a ne hanga 'e ia 'o fafanga e f naú 'ikai ke 'i ai ha'anau me'atokoni pea 'ikai ke 'i ai ha'anau totongi ka na'a ne ala p ki hono kató 'o totongi kinautolu mo tauhi. Kae peh foki ki he tangata'eiki 'e taha ko Mataele F naki lolotonga 'enau nofo ko ia 'i Nu'usilá, na'a ne tokoni'i p f nau ko ení.

'Eiki Sea, ko e ikuna k fakafa eni na'e fai 'e he m tu'a ko ení. Pea 'oku 'i ai e fakafeta'i mo e fakam 1 ki he 'Otuá 'i he'ene foaki mai. Ka na'e fai e tokangá ko hono 'uhingá he na'e 'amanaki 'a e m tu'a ko ení 'e 'oange ha'anau ki'i s niti ke fai'aki 'enau nofó mo 'enau ma'u me'atokoní mei he Pule'angá pea na'e 'ikai ke 'oange. 'Oku h mei he ngaahi fakamatalá ko e tu'o 4 p tu'o 5 'enau lele takai 'i Tonga ni 'o kole ki he 'Eiki Pal mia, ko ia foki 'oku 'i he malumalu 'o e Potung ue Ngaahi Ng ue Fakalotofonuá, mo 'ene fakahoko ange 'e 'oatu, a'u p ki he'enau si'i

folau, na'a ne talaange p 'e toki l atu. 'Oku fai e tokanga lahi ki ai pea mo e hoha'a 'Eiki Sea ko e 'uhingá he ko e founa ia 'oku fai e tokanga lahi ki ai 'a e sipoti fakam m ni lahi ke 'oua na'a faifaiange pea uesia 'a e sipotí 'i he tu'unga faka-politikalé. Pea 'i he'ene peh kuo mahino mai 'oku 'i ai e ngaahi sipoti ia 'e lava ke foaki ki ai 'e he 'Eiki Pal miá pea ko ia foki 'oku 'i he Minisit Ngaahi Ng ue Fakalotofonuá, 'a e pa'anga tokoni. 'Oku 'i ai 'a e ngaahi sipoti ia he 'ikai ke lava 'o foaki ki ai.

'Oku 'i ai 'a e fakahoko atu eni ko e 'uhingá he ko e kaha'u ko ia 'o e ngaahi sipotí pea mo e taimi 'oku nau folau ai ki he kaha'ú. 'Ikai ngata p 'i he sipoti fuhú kae peh ki he ngaahi sipoti kehekehe, ke fakam 'opo'opo 'e he potung ue ko ení 'a e kakai 'oku nau hanga 'o fakafofonga'i 'a e fonuá. Pea mo e taimi te nau folau ai pea mo e taimi te nau nofo ai 'i he ngaahi feitu'u ko ení. Ko hono 'uhingá he 'oku makatu'unga 'a 'enau m lohí mo e lelei honau nofo'angá 'i he tu'unga ko eni 'oku 'i ai 'a e pou pou ki ai 'a e fonuá. 'Oku 'i ai 'a e fakam l kia Siosaia Vakameilaló ko e 'uhingá he ko e, ko hono 'apí 'ona ia 'oku tu'u ia 'i *Brisbane*. Pea 'i he'ene vakai ko ia ki ai 'oku mama'o 'a e fefononga'akí ia 'i he hala pule'anga mei *Brisbane* ki he *Gold Coast*. Ko ia ai na'a ne fakahoko ange p ki he m tu'á, mou nofo p he h telé ke ofi ki he mala'e fuhú kae tuku ke fai ha feinga. 'Oku 'i ai e fakam l atu ki he kakai ko ení ka ko u tui 'Eiki Sea, ko e me'a eni ke fai 'a e me'a ki ai e 'Eiki Pal mia, ko hono 'uhingá, 'oku 'i ai e sipoti 'oku hanga mai 'i he kongá ki mui 'o e ta'u ní pea to e 'i ai mo e ngaahi sipoti 'i he kamata'anga 'o e ta'u fo'ou 'i 'Aositel lia. Pea ko e me'a 'oku fa'a faingofua ai 'ene peh , taimi p 'oku hoko ko 'i Fisi pea mo Ha'amoá ko hono 'uhingá 'oku 'i ai p hotau k inga ai. Ka ko e taimi 'oku tau t atu ai ki he fonua mulí, 'oku tu'unga ai ha pou pou lelei 'a e f nau va'ingá mei he taimi 'oku 'i ai ha'anau ki'i to'oto'o ke fai'aki 'enau ma'u me'atokoní. Ko e ki'i motu'a ko ení ko Siosaia Vakameilalo, 'oku peh na'e 'ikai to e si'i hifo he pa'anga 'e nimaafe 'ene fakamole, 'Aositelelia he si'i fafanga 'a e f nau mo 'enau nofo he ki'i lokí...

<001>

Taimi: 1425-1430

Lord Vaea: ... na'e fakahokoange he 'e f nau kapau 'oku peh pea nau hiki ki ha feitu'u he 'oku mamafa. Ka na'a ne peh he 'e tangata ko ena kuo mou mai mei motu 'o fakafofonga'i hotau fonua pea tuku ke u tokoni atu. 'Oku hounga'ia ai ko e ki'i tamasi'i ko eni ko Sione Tu'ipulotu mahalo 'oku 'i he ta'u 22 ko e ki'i tamasi'i ko eni ko Sione M leni 'oku 'i he ta'u ia 'e 18. Na'e 'amanaki ia ke h ki he, fai 'ene misiona ma'a e Siasi 'o S s Kalaisi 'o e Ngaahi 'Aho ki Mui ka na'a ne kole ke hoko atu 'ene ng ue ma'a e fonua. Pea ko ia 'oku fai 'a e hoha'a lahi mo fakahoko atu ki he 'Eiki Pal mia ke teuteu'i lelei 'a e f nau pea 'oua mu'a 'e motuki pehe'i si'enau fononga he ko e ola 'enau 'i *Oceania* kuo nau ikuna ai 'a e ongo m talí polonise. Ko e ha'oha'onga eni 'o Nu'usila mo 'Aositel lia na'e tukuhifo he 'e ongo tangata ko eni. Ko e ki'i fakahoko atu p ke me'a ki ai ho Fale Sea m l 'aupito.

Kole ki he Pal mia ke tohi fakam l kiate kinautolu ne tokoni ki he'etau f nau sipoti

'Eiki Sea: M l 'aupito pea 'oku ou tui kapau p 'e toki, kole p ki he Pule'anga kapau 'e lava p ke 'oatu mu'a ha hingoa 'a e m tu'a ko eni he 'oku tonu p ke tau fakam l 'ia he ko u tui ko e

me'a vale he anga ka tau h atu he ngaahi fonua 'oku 'i ai p hotau kakai 'oku tonu p ke 'i ai p ha ki'i tohi fakam l kia kinautolu ka koe'uhí 'i he taimi tatau p 'oku tonu p ke tau vakavakai fakalelei 'etau f nau he 'oku mahino p 'a e palopalema 'oku fa'a hoko. Ka koe'uhí ko nautolu ko eni he mahalo ko e TASA na'e tonu foki ke nau fai e ng ue ko ia ke *make sure* 'oku 'i ai 'a e l volo 'oku 'alu ki ai e me'a pea toki fai ko ki muli 'oku tau 'i he l volo ko ia. He ko e fa'a me'a p foki ia he kuohili 'a e toki t naki mai p pea nau toki mavahe atu. Ka 'oku ou tui 'oku tau a'u mai ki he kuonga 'oku fu'u fiema'u 'aupito ke fakahoko e ngaahi fatongia ko ia. Ka koe'uhí he 'oku 'i ai foki 'a e ngaahi pa'anga tokoni mei he IOC. Pea ko e pa'anga ko ia 'oku fa'a ha'u p ki he ngaahi sipoti ko 'oku kau 'i he 'Olimipiki.

K 'oku ou tui ko e, 'oku 'ikai ke u 'ilo au p ko nautolu p ko hai 'ia nautolu ko eni. 'Oku tonu ke mai e pa'anga ko ia 'o 'ave ki he ngaahi *affiliation sports* ko ki he 'Olimipiki. Kae kehe 'oku tonu p ke fai ha ng ue. 'Oku 'ikai ke e, pea 'oku 'ikai ke kovi e tamaiki ia. 'Oku sai p tamaiki ia. Ka ko nautolu ko eni 'oku pule'i holo ko ngaahi me'a ko e me'a ia ko é 'oku palopalema. Ka 'oku, ka ko u fakam l p au ki he Pule'anga 'i he ngaahi tokoni ka 'oku tonu p ke 'oua 'e taf taha p ki ha fo'i sipoti p 'e taha. 'Oku mahino 'oku fa'a 'alu p me'a ia ki he 'etau 'akapulu kae tuku e fanga ki'i sipoti ko ka 'oku nau *affiliate* kotoa p ki he TASA 'i he malumalu 'a e TASA he ko e TASA 'oku ne tokanga'i foki ko tau, 'a e IOC. Kae kehe 'oku, ka ko 'eku kole p 'a'aku kapau ko e ki'i m tu'a ko ena 'oku tonu p ke fai ha tohi 'Eiki Pal mia ka ke me'a mai.

'Eiki Pal mia: Tapu atu ki he Feitu'u na 'Eiki Sea kae 'uma' e Hou'eiki M mipa 'o e Fale Alea 'o Tonga. Ko u fakam l ki he 'Eiki Minisit 'i he'ene hanga 'o 'omai 'a e fakamatala ko eni. Pea ko 'eku fie fakam hino atu p ko e, 'oku 'i ai p 'a e tu'utu'uni 'a e potung ue ko eni 'i he'ena f ng ue'aki mo e TASANOC. Pea ko e m hino ko ki he motu'a ni e tu'utu'uni ko ia 'oku 'ikai ko ha tu'utu'uni na'a ku toki 'alu atu 'o 'ai 'o fokotu'u. Ko e tu'utu'uni ko eni ia na'e 'uluaki ng ue'aki p ia 'e he potung ue 'o a'u mai p ki he 'aho ni.

Ko e *federation* kotokotoa p 'oku 'i ai hang ko e fuhu ko e fo'i *federation* ia 'e taha. 'Oku fiema'u kinautolu ia ke nau *report* ki he 'ofisi 'o e MIA ko e h 'enau, ko hai 'enau, ko hai 'oku sea ko hai e k miti ko e h e ng ue kuo nau fai, p 'oku fai ha *training* pea *report* ki he MIA koe'uh ko e 'aho ko te nau fiema'u ke fai ha folau 'oku 'i ai 'a e *record* 'oku tauhi he MIA ke makatu'unga ai 'a hono 'oatu e pa'anga.

Ko e fakamatala ko kuo u ma'u na'e te'eki ai ke ma'u 'e he potung ue ha fa'ahinga l kooti p ko ha fa'ahinga fakamatala fekau'aki pea mo e *federation* ko eni p ko e *progress* kuo 'osi, 'oku lava ke fakamo'oni'i 'i he, pea 'oku, k taki p 'Eiki N pele te u to e foki p 'o vakai'i 'a e me'a ko eni. Ka ko e l kooti fakamuimui taha na'e ma'u he motu'a ni ko e kau fuhu na'a nau ki Siaina. Ko e kau fuhu ko eni na'e toko valu pea na'a mau tu'usi ke toko f p . 'Alu k toa 'a e kau fuhu ko eni ...

<002>

Taimi: 1430-1435

'Eiki Pal mia: ...nau si'i faingat maki kotoa. Ko e fakamatala ko na'e 'omai 'o tupu ai ko 'a e ... ko e tamaiki ko eni 'oku t t atu pea ko e ... pau ke nau metali. Kai kehe ko e me'a ko 'oku mahu'inga ki he motu'a ni Hou'eiki, kuo pau ke tau hanga 'o fakamoleki 'a e pa'anga 'a e

Pule'angá hang ko e fakamatala ko eni, me'a mai 'a e Sea ki ha fo'i sino ng ue 'oku mahino mai 'oku nau fakahoko honau fatongiá ki he lelei tahá.

Ko e tu'utu'uni 'a e potung ue ko eni ka 'i ai ha folau ki muli 'oku taki vahe 3 'e taha. Vahe 3 'e taha 'a e *federation*, vahe tolu 'e taha 'a e *TASA* vahe 3 'e taha 'a e Pule'angá. Ko e ' kole ko eni 'oku 'omai, 'omai k toa p ke fua 'e he Pule'angá. 'A ia 'oku 'ikai ke fou 'a e *TASANOC* 'i he tu'utu'uni pea mo e ... 'a ia ko kuo tohi'i pea 'oku pau ke muimui ki ai, tau hanga 'o teuteu'i e f naú ke 'ave ki muli. Kuo u kole fakamolemole atu mahalo pe 'oku taau pe ke 'ave ha ki'i fakam l ki he ni'ihiko eni ka 'oku, taimi lahi te u fakaongoongo pe ki he fakamatala 'oku 'omai 'e he *CEO* mo kinautolu ko 'oku nau tokanga'i faka'aho ko 'a 'etau sipoti. Ko e tu'utu'uni na'e 'omai kiate aú pea na'a ku tali e tu'utu'uni ko iá. Ka te u fai ha fakam l ki he ki'i kulupu ko eni mo e faka'amu ange mai pe 'oku longo mo'ui. Ko koe ko 'oku ke Sea 'i he *federation* ko iá?

Lord Vaea: Ko ia 'Eiki Pal mia pea 'oku toe pou pou atu p 'i he *light heavy* 'oku to e kau ai p mo ia ai Sea.

Fakama'ala'ala fekau'aki mo e s niti 'oku vahe'i ki he sipoti

'Eiki Pal mia: Kai kehe, sai p 'e hokohoko atu pe 'etau feng ue'aki. Ko e me'a pe taha 'oku ou fakamanatu atu, ko e silini ko ena 'oku vahe'i ki he sipoti 'oku 'ikai ke fu'u lahi. Ko e fanga ki'i *federation* ia mahalo 'oku 'i he hongofulu tupu pea he 'ikai lava hang pe ko ia Sea 'oku ke me'a ki ai, kuo pau ke hanga 'e he potung ue 'o fakapapau 'i pea 'oku vahevahe lelei 'o fakatatau ki he *merit*, ki he ng ue ko 'oku fai 'e he *federation* takitaha. 'Oku ai mo e ki'i me'a 'e taha 'oku ou tokanga ki ai, fakam l atu 'i he fakatokanga'oku ke 'omai ki he motu'a ni. 'Oku ou fie fakah atu pe na'e ai 'a e Tu'utu'uni Kapineti, ko e me'apango pe 'oku ou fekau 'a e tamasi'i ke lele 'o 'omai e 'a e Tu'utu'uni ke ta'ofi e langá pea peh ki he vahé. Pea na'e to e fai pe 'eku talanoa ki ai pea mo e *Deputy* mo e fale'i ko eni 'a e Potung ue Lao 'a e Pule'anga, 'a e *Crown Law*, 'oku totonu pe ke to e fai hono fakakaukau'i lelei. Ka ko e tu'utu'uni ko na'e faí na'e ai pe hono makatu'unga 'Eiki Sea, pea 'oku ou tui, kapau 'oku mou loto ke u tufa atu 'a e tu'utu'uni, 'a e tu'unga ko mo e makatu'unga na'e makatu'unga ai 'a e me'á, 'e sai pe te u hanga 'o 'oatu. Ka na'e 'osi ai p 'á e Tu'utu'uni Kapineti, ka ko u kole fakamolemole atu, te u fai e tu'utu'uni ke 'omai e Tu'utu'uni Kapineti ke 'atu ki he Feitu'u na pea kapau 'oku peh ke tufa ki he Hou'eiki, sai pe.

Ko e v henga ko na'e fehu'i 'anenai 'o kau ki he tokotaha ko ia ko e Tal kita 'o e *Sport Institute*, ko eni 'oku ou ma'u heni, pea 'oku ou faka'amu pe ke u hanga 'o fakah atu he na'e fai hono fehu'i. Ko e v henga e tokotaha ko eni 'oku fe'unga fakak toa mo e 74 'Aositel lia. 'A ia ko hono v hengá ko e 50 ... 5 mano 'Aositel lia pea t naki ki ai mo 'ene ' allowance kehekehe 'o 'alu hake leva 'o 74. Ko e v henga ko eni ko e v henga pe ia na'e 'oange ki he tokotaha ko eni na'e 'omai he *OC* ki Tongá ni, ko e tangata fuhu ko ia ko Paea Wolfgram, pea ko e *rate p* ia ko eni 'oku 'ave ki ai pea ko e fakapotopoto taha pe eni 'a e motu'a ni 'i he aleapau ko ia 'oku fai he vaha'a ko eni. Ka 'oku ou fie fakah atu pe, na'e foki 'a e tokotaha ko eni ko Paea ki 'Aositel lia ko e 'ikai ke fiem lie, pea 'oku mea'i pe eni he m mipa ko eni 'o e Poate ko iá *TASANOC* 'a e 'uhinga na'e ... Ko e tokotaha ko eni 'oku fai ki ai 'a e falala 'a e Pule'angá Hou'eiki. Falala 'aupito e Pule'angá ki he tokotaha ko eni te ne lava 'o fai lelei'i 'a e ng ue. Pea 'oku ne ma'u 'a e potu mo e taukei fe'unga. Pea 'oku ai pe mo hono kaung ng ue 'i muli hang ko e ki'i f nau 'a Sione

L t , tamaiki 'iloa he sipotí, 'oku nau 'i Tongá ni e ni'ihí, pea ko 'enau fie mai pe ke poupou. 'Ikai ke ai ha'anau vahe, ka ko 'eku fakah atu p kiate kimoutolú 'oku fai 'a e tokanga lahi 'a e Pule'angá ke fakalelei'i 'a e sipotí pea ko e tokotaha eni 'oku tui 'a e Pule'angá te ne lava 'o hiki hake 'a e tu'unga 'oku 'i ai 'a e sipotí 'i Tongá ni. Ko e v henga ia e tokotaha ko ení, pea kapau na'e ... mahalo ko e v henga na'a ke 'ai hake 'anenaí 'ikai ke u ... ka ko eni ko e v henga eni 'oku talí, 'a eni 'oku ou fakah atú, ko e rate p ia. Ko hono mo'oní ko e rate ko na'e fokotu'u mai he tokotaha ko ení na'e fu'u lahi. Na'e ki'i lahi ange ia 'o fakatatau ki he...

<003>

Taimi: 1435-1440

'Eiki Pal mia: ...taukei pea mo e rate ko 'oku ng ue'aki 'i 'Aositel lia. Ka na'a ne loto fiem lie p ke fakalelei'i 'o ma'u 'a e tu'unga ko eni, pea ko eni ko u fakah atu ko e anga 'o e fokotu'utu'u ko e contract eni pea ko e aleapau eni pea ko e lahi eni 'a e silini 'oku 'ave ki he tokotaha ko ia. M l 'aupito.

'Eiki Sea: M l ! 'Eiki N pele 'Eua.

Hoha'a ki he 44 miliona na'e paasi he Patiseti ki he fakalakalaka e sipoti

Lord Nuku: Tapu atu 'Eiki Sea Tapu atu ki he 'Eiki Pal mia kae 'uma' 'a e Hou'eiki Minisit , kae 'uma' foki 'a e kau M mipa kotoa 'o e Fale Alea.

'Eiki Sea, ko 'eku fokoutua hake p 'aku ia ko u lave'i p au ia koe'uh kuo tau t mai 'o lele 'i he me'a ko eni. Ko e me'a ko 'oku fai 'a e hoha'a, na'e 'osi fehu'i p 'aneuhu, pea ko e faka'amu 'a e motu'a ni ia 'Eiki Sea, p 'e 'i ai hano taimi ke lava ke fakapapau'i ai 'a e ' me'a ko na'e 'ave ki ai. 'Oku lave'i 'e he motu'a ni ia, ko e silini ko na'e paasi 'i he Patiseti ke fakalakalaka 'a e sipoti ko e pa'anga 'e 44 miliona. Pea na'e 'uhinga peh , ka 'oku 'ikai hano feitu'u 'ona ke vahe'i ki ai 'o hang na'e 'uhinga 'a e 44 miliona ki he 2019. Pea ko e 'uhinga ia ko 'oku fai 'a e tokanga ki ai, koe'uhí ko e ta'e taumu'a ko 'a e 44 miliona. P ko e f 'a e sipoti mo f 'a e fa'ahinga kulupu p ko e h 'a e fa'ahinga founa 'e vahe ki ai 'a e silini ko eni. Pea na'e peh p hono fehu'i 'aneuhu, ka koe'uhí ko e tu'unga ko 'oku 'i ai 'i he taimi ni. Kapau ko e kamata eni hono fakamoleki, 'oku 'ikai ke u tui ke *direct recruit* 'a e lakanga ko eni, kapau ko e *Institute of Sports*, 'oku tonu ke *tender* ke ma'u 'a e lelei taha ko ke ha'u ko ki ai he ko u tui ko e founa totonu p ia Sea. 'A eni 'oku 'i ai 'a e v henga 'oku talamai ko eni. Ko e 7mano 4afe 'Aositel lia Sea. 'A ia 'oku 1kilu tupu ia, ko e 'uhinga p 'o e lave ko eni ki ai, ko e founa ko eni hono ui mo e founa ko eni hono t naki 'o e silini mo hono fakataumu'a, 'oku 'ikai ke u tui ki he tu'utu'uni ko , kapau ko e tu'utu'uni ia 'a e Kapineti. Ko e me'a fakalukufua eni ia 'a e fonua, pea kuopau ke kumi ia ki he lelei taha te tau ala ma'u. Ko e 'uhingá ia Sea.

'Ikai tui ki he founa 'Eiki Pal mia ki hono fakalakalaka'aki e sipoti

Ko e me'a ko eni na'e fai ki ai 'a e fokotu'u 'aneuhu. 'Oku ou tui 'oku 'ikai ke tonu ke kei hoko 'a e me'a ko eni, ko 'etau fakamalanga 'i Fale ni Sea, ko e fakamalanga p . Ko e 44miliona ko eni na'e makatu'unga ia ko e peh ko e fitu he ta'u ni, fitu h he 'oku t naki 'a e silini mei he

tukuhau *special* ki he sipoti. 'E lava 'a e 7milionā ko ia 'o lava he ta'u ni, p 'e lava 'a e 7milionā ko ena na'e fokotu'u atu ke 'ave ki he 'akapulu. Pea 'ave leva ki he sino 'a 'oku nau fakalele 'a e 'akapulu, ke nau hanga 'o fokotu'utu'u ki he 2019. Pea peh p mo e fakakaukau ko eni 'e Sea, ki he ngaahi sipoti ko eni 'a na'e me'a mai 'a e 'Eiki Minisit 'e toki *qualify* pea toki 'ave ha tokoni ki ai. 'A ia kapau he 'ikai ke *qualify* 'etau kau sipoti, 'ikai ha tokoni pa'anga ia ki ai Sea. Ka ko u tui koe'uhi ko e taimi ko eni, ko e taimi ia 'o e me'akehe, ka ko e 'uhinga ia 'eku fakahoha'a atu Sea. Ko e founga ko ena na'e me'a mai 'aki 'e he 'Eiki Pal mia ki he anga hono fakalalakaka'i 'a e sipoti Sea. 'Oku 'ikai ke u tui au 'i Fale ki he me'a ko ia. Pea ko e 'uhinga 'anenai ko e 7milionā na'a ku fokotu'u atu, na'a ku faka'amu 'e au ke p loti'i 'a e s niti ko ia, pea fakahingoa koe'uhí he 'oku ta'e fakahingoa 'a e 44milionā ko 'a e Patiseti ko eni 'a e Minisit ki he sipoti. Koe'uh ke 'i ai ha me'a mahino 'oku 'alu 'a e silini ki ai. Ko e me'a ko 'oku fai 'a e fakakaukau ki ai Sea, tonu ke tau ng ue'aki 'a e *procurement* ki he anga hono fakamole ko eni 'o e ' pa'anga ko eni ko , kae 'oua tetau ng ue 'aki 'etautolu, hang ko eni, 'o 'ave p 'a e me'a ko eni hang ha fo'i *direct recruitment* ia, 'ikai ke to e fai ha tala mahu'inga ia p *tender* koe'uh ko hai 'oku ne fiema'u, kae ui 'a e kakai ko ia. Kiate au ia, ko e filifilimanako ia. 'Ikai haku fakakaukau 'aku ia ki he kakai ko kuo ui mai 'e he Pule'angá, kae tuku ke nau tohi kotoa p , pea toki hanga leva 'e he *penoló* 'o fili pea ko u tui 'e fiem lie ange ki ai 'a e kakai 'o e fonua, Sea. Na'a ku loto au ke fokotu'u ke paloti'i 'a e Fokotu'u ko eni 'a e 7milionā he ta'u ni ki he 'akapulu, pea t naki mo e 7milionā he ta'u kaha'u. Kapau 'e p loti'i...

<004>

Taimi: 1440-1445

Lord Nuku : .. ke fakahingoa. Pea kapau 'e loto ki ai e Falé, pea kapau he 'ikai ke loto ki ai e Falé.

Dr. 'Aisake V. Eke : Sea. Ki'i tokoni p mu'a ki he 'Eiki N pelé.

'Eiki Sea : 'Io, me'a mai, Fakafofonga Fika 5.

Tokanga ki he Pule'anga ke fakalao'i pa'anga na'e taumu'a ki he sipoti 2019

Dr. 'Aisake V. Eke : Tapu mo e 'Eiki Sea e Fale Aleá, pea peh ki he Hou'eiki e Fale Aleá. Mahino p foki ko e me'a eni 'a e 'Eiki N pele ki he 10 milionā ko eni 'oku 'asi ko he 'Esitimeti 17/18, 'a ia ko e 5 ai ki he t naki ko eni he leví, pea 5 he kamata foki eni e hiki pa'anga e 35, 'o 100 he *departure tax*. Ko e ki'i fakamanatu atu p 'eau, 'oku ta'efakalao e fo'i kongā ko ení. Ka 'oku te'eki ai ke liliu e laó. Na'e 'uhinga e 10 ia ke 'ave ki he 19, 'a eni 'oku tau kei tali ki he Pule'angá, ko e h ha'amou me'a 'e fai ke fakalao'i'aki e me'a ko ení. 'Oku ta'efakalao. 'Ikai ko 'eku 'ai p 'e au 'oku ou ma'ema'ekina p te tau kamata tautolu, ala hono ng ue'akí, ka 'oku ta'efakalao 'a e me'a 'oku tau lolotonga lele tautolu he ta'efakalao, 'a e Fale ngaahi lao ko ení, Sea. M 1 .

'Eiki Sea : M 1 .

Lord Nuku : Ko ia, Sea, ‘Oku mo’oni e ‘Eiki Minisit Pa’anga M l l ia, kapau ko e ‘uhinga fakalaó ia. Ka na’e malanga’i mai ia mei taumu’a mei h , ‘oku sai p ia. Pea ko e ‘uhinga ia ‘eku lave ko ki aí, he kuo ‘osi to’o e 2019, ko e fakalelei’i sipoti.

‘Eiki Pal mia : Sea, ke u fakatonutonu atu e.

‘Eiki Sea : ‘Eiki Pal mia, fakatonutonu.

‘Eiki Pal mia : Ko e fakamalanga ko eni ‘oku fai ‘e he ‘Eiki N pelé, ‘oku ne peh ‘e ia ‘oku mau tali p ‘emautolu e ta’efakalaó. ‘Oku te’eki ai ha fokotu’u peh atu mei heni. Ko e fokotu’ú kuo fai mai ‘e he me’a, pea ‘oku totonu ke fai e ng ue ki he me’a ko iá. K ko e peh ko ‘oku tali p ‘e he potung ue, ‘e he Pule’angá ia, ‘oku ‘ikai ke fai peh e Pule’angá ia, Sea.

‘Eiki Sea : ‘Ai ke ‘eke ki he Minisit *Justice*. ‘Ai mai ange ho’o fale’i ma’olunga?

‘Eiki Minisit Lao : Ko ‘eku fale’í, m l Sea. Ko ‘eku fale’i mahu’inga eni. Na’e ‘anef ia ha’amou fakakaukau ko e fu’u silini ko na’e paasí, ‘e ng ue ta’efakalaó’aki. Talamai angé ko moutolu ena ‘i Fale Aleá ni. ‘Oku mou peh ko e fu’u kakai ko eni ‘i he Pule’angá, te nau hanga ‘o fai ha me’a ta’efakalaó? ‘Uluakí ia. Ua, ‘e ‘e toloveka’aki ha me’a? Talamai, ‘e tali p ‘emoutolu. Ko e fu’u silini lau miliona ko ení, ‘e fai, kapau ‘oku ‘i ai ha me’a, ‘e fai’aki e felukuluku fakakaukau’aki, k he ‘ikai ke fai e ng ue hala’aki, pe ko e ng ue ta’etotonu. Ko ‘eku nofó ‘o peh , ko ho’omou peh , Hou’eiki, tatau p mo e ‘Eiki N pele ‘Euá. Fu’u silini ko eni, ko e tangutu atu ko eni ‘a e Pule’angá, ‘e fai’aki e me’a totonu, pea fakalao. ‘Oku ‘ikai, he ‘ikai ta’efakalaó ha ng ue. Ko ia ‘oku ou kole atu, hang ‘etau *discussion* ‘atautolu ko ení, ‘e ng ue hala’aki ‘e he Pule’anga ko eni ha fo’i peni e taha, ‘i ai p e ki’i t nounou, ka he ‘ikai ha me’a heni. Ko e fu’u lau miliona ko eni, ‘e ta’efai ha tokanga ki ai. Mou ‘ofa mai fakapotopoto.

‘Eiki Sea : M l , ‘Eiki Minisit . Ko ho’o to e ki’i peh ko , ‘oku ‘i ai p e ki’i t nounou, ‘oku. Ka ‘oku ou talaatu p , Hou’eiki, ko e Fale fa’u lao eni. Ka ko e h leva ha ngaahi ‘uhinga, tonu ke *repeal* ‘a e ngaahi lao ko iá, *redirect* ki he me’a ko ia ‘oku fai ki aí, pea ‘e fakalao.

‘Eiki Minisit Polisi : Sea, kole ke u

‘Eiki Sea : ‘Eiki Minisit Polisi, me’a mai.

Fokotu’u ke liliu fakalea kupu’i lao sipoti ke kau ai mo hono teuteu’i f nau sipoti ki he 2019

‘Eiki Minisit Polisi : Tapu mo e Feitu’u na, ‘Eiki Sea, m l ho’o laum lie ki he ‘aho ni, pea peh ki he Hou’eiki e Fale Alea ‘o Tongá. Sea, ko ‘eku ki’i fie tokoni atu p . ‘Oku ‘i ai e fakatokanga’i e me’a ‘oku fai ki ai e fakatokangá. Ko hono ‘uhingá, ko e tefito’i lao ko eni hono fokotu’u e *Organizing Committee*, pe ko e K miti fokotu’utu’u ki he sipoti ke fai mai ko ki Tonga ni. Ko ia ia kuo ‘osi fakapekia. Ko e fanga ki’i lao ko , toe ko ki he t naki e pa’angá, ‘a ia na’e fakataumu’a, Sea, ‘a e ni’ihi ‘oku toé, ke t naki e pa’anga ki he sipoti ko na’e fai ‘i Tonga ni. Ko hono fakalea foki ia e lao. Ko e fanga ki’i silini ko ‘oku t naki i Tonga ni, ko e fakataumu’a ia ki he sipoti ‘e fai ‘i Tonga ni. Ko hono fakalea’i foki ia hono *define*. Ko ia ia,

'oku toe ko ke liliu ke peh . Ko e taumu'a ia ke fakalalakaka e sipoti, ko e 'uhingá, he 'e kei p e f nau Tongá ia ki he sipoti 'a ia 'oku 'amanaki ke fakahoko ia 'i he feitu'u kehe. 'A ia ko e kole fakamolemole ia, ko e ki'i me'a p ia 'oku toe ke fakapapau'i, hang ko e me'a 'a e Feitu'u na, Sea. Ke fakalea 'oku *direct* ia ki he *development*, pea kau ai hono teuteu'i 'etau f nau sipotí p ko ki he 2019. 'A ia ko hono fo'i liliu'i p 'a e kupu ko iá, kuo hoko atu ia 'o fakalao. Ka 'oku 'i ai hono fakatokanga'i, Sea, e me'a 'a e Feitu'u na. Pea 'oku ou feinga ke fakakakato mai he vavetahá. M l 'aupito Sea.

'Eiki Sea : Ko ia. Me'a mai e 'Eiki N pele, 'Euá.

Lord Nuku : M l Sea. K taki fakamolemole Sea, te'eki ai ke u lave atu au ia 'oku ng ue ta'efakalao'aki 'e he me'á 'a e pa'angá. Na'a ku 'uhinga atu aú, ko e pa'anga ko 'oku t naki ko , na'e me'a mai ai ko e 'Eiki Minisit Pa'anga M l l ...

<006>

Taimi: 1445-1450

Lord Nuku : ...Ko e tukuhau ko iá, 'e 'ova ia he 7 hono t naki. 'Oku 'ikai foki ke to e 'i ai ha sipoti ia, pea ko u peh 'e au t naki mai 'a e kongá ko iá 'o fakah ki he 'akapulu.

'Eiki Tokoni Pal mia : 'Eiki Sea ki'i fakatonutonu Sea k taki.

'Eiki Sea : Fakatonutonu mai Tokoni Pal mia .

'Eiki Tokoni Pal mia : 'Eiki Sea kae 'uma' 'a e Hou'eiki M mipa 'o e Fale. Na'e tonu ke mou fakatokanga'i p Hou'eiki M mipa 'i he minití na'e 'osi fai 'a e t langa'i 'o e me'a ko eni. Na'e 'ai ke hiki 'a e s niti ko eni 'oku to'o ko eni 'i he *levy*, ka na'e peh p ke holo hifo p 'o haafe s niti. 'A ia 'oku kei tu'uma'u ai p 'i he fo'i l volo ko eni, 'o 'ikai ke 'alu hake ki he 10. Kapau na'a mou manatu'i lelei p Hou'eiki M mipa, na'e 'osi fai hono t langa'i eni pea mo hono mafuli 'a e taumu'á, ko e 'ikai ko e 'uhingá ke fai ha kumi ha ' me'a kehekehe, ka ko e 'uhingá ke 'ai 'a e s niti ko iá, ke tokoni'i'aki 'etau kau sipoti hono teuteu'í, mo hono teu fakafolau atu nautolu ko eni ki he ngaahi sipoti. Ko ia p Sea m l .

'Eiki Sea : M l 'aupito Hou'eiki. Me'a mai 'Eiki N pele .

Lord Nuku : 'Eiki Sea, kapau ..na'a tau 'uluaki kamata p kitautolu he me'a ko ení, na'a tau kamata p kitautolu ha haafe s niti. 'A eni ko e 'i he *levy* mo e me'a ko iá, pea fai 'a e feliuliuaki holo, Ko e me'a ko 'oku ou lave au ki ai, koe'uhi ko e pa'anga 'o e fika kuo 'osi paasi, ke vahevahe ki hono fakalalakaka'i 'o e sipoti. 'Oku 'asi ia 'i he vouti na'e paasi. Ka 'oku kau ai 'a e silini ko ke t naki ko eni ko ki he 19. Ko e me'a ko ia 'oku fehu'ia 'e he motu'a ni, kapau ko e laó 'oku kei 'alu p ia ki he 19. Ko e me'a ko eni ki hono liliú, 'a eni ko na'e me'a'aki 'e he 'Eiki Minisit Pa'anga M l l . 'Oku 'ikai fakalao koe'uh 'oku kei 'alu p 'a e me'a ki he 19. Pea 'oku talamai kuo liliu mei he 'aho sipoti.

'Eiki Tokoni Pal mia : 'Eiki Sea fakatonutonu atu. Ko e laó 'e kei lao p kae 'oleva kuo tamate'i. Ko hono *repeal* ko ia 'a e laó, 'oku lolotonga *process* p . Hang ko e me'a ko e 'a e 'Eiki Minisit 'oku 'i ai 'a e ngaahi lao e 'omai ke tamate'i, ka 'oku 'i ai 'a e *process* 'oku mou 'osi mea'i kotoa p 'a e founga ke ha'u ai. Ha'u ki he Fale ni, 'asenita'i, pea toki tamate'i, Kae ki mu'a hono tamate'i iá, 'oku kei laum lie lelei p .

'Eiki Sea : 'Oky mahino ia 'Eiki Tokoni Pal mia. Ko e laó 'oku kei mo'ui p , k na'e kamata ko 'a e 'uluaki, 'a e fokotu'utu'u 'a e lao ko ení, ko e fakataumu'a ki he *host* 'e Tonga 'a e 2019 sipoti ko ia. Ko e 'uhinga ia 'o e me'a na'e tali ai 'a e me'á, ko e faka-*direction* ki he 'etau hanga 'o *host* 'a e *game* ko eni, 2019, pea na'e 'i ai leva 'a e ngaahi s niti ke t naki. Ko e h 'a e founga ke t naki'akí, pea na'e fokotu'u leva 'a e lao, 'a e founga ko ia ke t naki ai. 'Oku ou tui ko e me'a ia ke tau tokanga ki ai, ka 'oku fiema'u ke liliu ho'omou *direction* liliu, pea pau ke *repeal* 'a e laó ia. 'Oku tatau p ia p ko e h ha toe fa'ahinga 'uhinga, *repeal* 'a e lao pea fai 'a e me'a ko ia. Me'a mai 'Eiki Minisit Lao.

'Eiki Minisit Lao : Ko e ki'i t naki atu p . 'Eiki Sea, kei fai atu 'a e ng ue ki ai. Kuo 'i ai 'a e liliu he taumu'a pea 'oku fai atu. 'Ikai ke peh liliu p 'a e taumu'á, 'alu kotoa. 'Ikai, liliu 'a e taumu'á pea tau toki lelelele p mo liliu atu.

'Eiki Sea : 'Eiki Minisit , ko e me'a ko ení na'e tonu ke fai ki mu'a pea tau toki fai 'a e me'a 'e taha. Ka 'oku mo'oni 'aupito 'a e fokotu'u 'a e Fakafofonga Fika 5, kaikehe Hou'eiki, me'a mai faka'osi mai 'Eiki N pele 'Eua.

Tokanga p 'oku fakalao e silini 'oku kei t naki ki he 2019

Lord Nuku : 'Ikai, ko 'ene tu'u foki ko ia he taimi ní ko 'oku talamai mei taumu'a 'oku fakalao p . 'E toki liliu p . Ko e me'a ko ia na'e 'ai ke u fehu'i ko ia ki taumu'á, p 'oku anga f f leva 'a e silini ko ia 'oku lolotonga t naki p he taimi ni he lao 'oku kei mo'ui? Kapau 'oku t naki 'a e silini ko e *levy* 'oku peh , ko e t naki ki he 2019, 'osi liliu a e taumu'á ia, ka 'oku kei mo'ui p 'a e fo'i laó ia ke t naki'aki 'a e silini. Ko 'eku fehu'i p 'aku ia p 'e fakalao.

'Eiki Tokoni Pal mia : 'Eiki Sea kole tokoni p , p 'e olava tokoni atu.

Lord Nuku : P 'oku fakalao.

'Eiki Tokoni Pal mia : Ko e s niti kotoa 'a e Pule'anga 'oku tauhi 'i Fale Pa'anga. 'Oku 'osi mahino ia ki he tokotaha kotoa heni, pea ko e 'uhinga ko eni ko eni ki he lao, na'e 'osi fai 'a e feme'a'aki heni ki he Patiseti. 'A e fo'i *amount* ko 'a e fo'i pa'anga ko é ki he sipoti, na'e 'osi fai hono alea'i heni 'Eiki Sea, pea na'e 'osi tali p 'e he Fale ni 'a e fo'i s niti ko ia. Kapau 'oku mou peh 'e mautolu ke tau to e alea'i 'a e Patiseti, tau to e vakai'i.

Lord Nuku : 'Eiki Sea, 'oku 'ikai ko e 'uhinga eni ia ke tau to e alea'i 'a e Patiseti. Ko 'etau 'uhinga eni ki he silini ko eni ko 'oku 'osi talamai 'e he Patiseti 'e vahe ki tu'a. Ko e founga ko ia hono t nakí 'oku ou tui ko e me'a kehe ia ke fai atu 'a e tohi kia mautolu, 'o talaatu 'oku ta'efakalao 'a e me'á ka tau fakatonutonu fakalao. He ko 'ene tu'u ko ia he taimi ní, ko e me'a ko ia 'oku talaatu he taimi ní, 'oku mou me'a mai kimoutolu ia 'oku sai p ia. ...

Taimi: 1450-1455

Lord Nuku: ... k ko u tui e motu'a ni ia ko e silini ko é 'oku t naki 'i h ke hanga ki he me'a kehe ...

'Eiki Sea: Fakatonutonu mai 'Eiki Minisit Lao.

'Eiki Minisit Lao: Pea ko e ki'i fehu'i nounou, na'e 'anef nai ha Patiseti 'oku 'ikai ke to e vaea holo pea ke to e liliu holo. Ko langi p taha kapau ko e Patiseti. Ko e Patiseti 'oku 'omai ko e tangata p pea 'oku tau t naki pea kapau 'oku 'ikai ke taumu'a ko 'alu ki he taumu'a 'e taha ka ki he lelei p 'a e fonua. 'Oku 'ikai ke 'i ai ha Patiseti heni 'e talamai 'oku 'ikai ke teitei liliu. Mou k taki ko e fu'u Fale Alea eni e kakai falala'anga eni te nau hanga 'o ng ue'aki ki he lelei 'a e fonua. M 1 .

Lord Nuku: Sea ki'i fakatonutonu atu.

'Eiki Sea: Me'a mai.

Lord Nuku: Fakatonutonu atu 'Eiki Minisit Lao ko e Fale eni 'oku 'i ai hono lao ke fai'aki e ng ue ko 'a e Pule'anga. Na'e paasi e lao ke t naki e *levy* ki he sipoti 2019 pea 'oku talamai ia liliu p ia. 'Oku 'uhinga atu 'oku 'i ai 'a e lao na'e paasi ke tau ng ue'aki. Pea kapau 'e pehe'i p ia t puni'i e peesi ko ka tau hiki ki he peesi ko . Sea 'e f f 'etau ng ue fakalao he, 'i he fonua ni ko hotau fatongia ia.

'Eiki Minisit Lao: Ki'i fakatonutonu atu nounou p . Nau hanga 'o fakalea atu ...

'Eiki Sea: Me'a mai.

'Eiki Minisit Lao: Ko e taumu'a kuo liliu pea 'e fai atu 'a e ng ue 'a e Pule'anga ki ai. 'Ikai ko 'ene 'osi . 'Oku kei fai atu e ng ue ke fakalao pea ki he lelei k toa 'a e fonua.

Lord Nuku: Sai p Sea ko eni 'oku talamai p me'a 'oku fakalao p kae tuku ke to e fai atu ha tohi ki he Feitu'u na 'o fou au he founga ke l unga'i. Ko e founga eni 'oku fai e ta'efiem lie ki he founga 'oku fakahoko'aki 'a e lao ko eni Sea ka koe'uhí ko e taimi ho me'a ka ko e 'uhinga ia, tuku ke fai kae'uh kae fai hono fakatonutonu fakalao Sea.

'Eiki Sea: M 1 . 'Eiki N pele Vava'u me'a mai.

Fiema'u ke 'ata ki tu'a ng ue 'a e Pule'anga fekau'aki mo e tokotaha ng ue ko eni ki he *sports institute*

Lord Tu'ilakepa: Sea ki'i fakam l atu he to e ma'u e faingam lie. Kole p mu'a ke u h fanga he fakatapu 'uhí ka te fakatapu kita 'e 'osi p miniti ia takai 'a e fakatapu Sea tapu ange mo e Feitu'u na ka u ki'i to'oto'o vave atu p ka tau hoko atu 'etau ng ue 'Eiki Sea.

'Eiki Sea ko u to e tu'u p au ia koe'uhi ko e, ko u fakam l atu au 'Eiki Pal mia he 'omai ofi 'aupito. Ki'i laka 'eku fika 'a ia nau 'oatu 'a e 1 kilu 6 mano. 'A ia ko 'eku fika'i atu ia mei he 1 kilu 'a e vahe ko e fika totonu ena 'oku ke 'omai. 'Oku fe'unga ia mo e 1 kilu 2 mano 2 afe 8 ngeau 62 'a e vahe ko 'a e tokotaha ko eni ki he *sport institute* Sea. Ko e me'a ko 'oku fai e tokanga ki ai 'Eiki Pal mia fakamolemole p ko e 'ai p ke tau f me'a'aki lelei p pea ke, mahalo 'oku fa'a hoha'a mahalo hoku le'o pea 'oku 'ikai ke mou fa'a sai'ia.

Ko e tokotaha ia ko eni ia na'e 'osi 'i heni mahalo he m hina 'e taha m hina tolu nofo p ia he h tele. Te'eki ke, kei fai e ' *application* ko eni 'oku 'osi ng ue'aki ia e ' me'alele. Ko e me'a ko 'oku ongo'i koe'uhí ko 'ene to e totongi he 'e Pule'anga pea to e 'oange pea to e 'oange mo e ' me'alele ki ai sai p ia. Ko e me'a ko na'e me'a ki ai 'a e ongo 'Eiki N pele ka u 'oatu p ke to e ki'i maama ange 'Eiki Sea ke mea'i he 'e Feitu'u na pea mo e Fale 'Eiki ko e tokotaha ko eni ia ko e me'a ko na'a tau faka'amu kapau na'e lava ke tuku ki tu'a *tender* ke ma'u ha kakai lelei.

Tapu ange mo e tokotaha ko eni ko e foha eni 'o e tokotaha 'oku tau faka'apa'apa ki ai 'i he kakai he lotu pea koe'uhí ko 'ene tapu ange mo ia ko 'ene kolosi he feitu'u ko 'oku 'i ai e pa'anga tukuhau e fonua pea 'oku tau fu'u tokanga 'aupito ki hono ng ue'aki 'a e pa'anga tukuhau 'o e fonua 'Eiki Sea. Pea ko e me'a ia 'oku ou faka'amu ko ke m hino ki he Fale ni pea ke mea'i he 'e kakai 'a e fa'ahinga founa ng ue 'oku tau ng ue'aki 'oku fiema'u foki he 'e Pule'anga ke 'ata ki tu'a pea ke *accountable* 'a e kakai ki he me'a kotoa p . Ko e fo'i fatongia ko eni 'i he anga p 'eku fakakaukau mo 'eku 'ilo'i m hino ko he ng ue 'i he Fale ni na'e 'ikai 'ata ki tu'a he na'e 'ikai tu'uaki e fo'i ng ue *tender* ki he kakai fakalukufua. Pea ke *accountable* 'a e kakai ki ai ...

'Eiki Sea: Fakatonutonu mai 'Eiki Pal mia.

'Eiki Pal mia: Ko 'eku fakatonutonu na'e ... (mate maika) ...founa fakapule'anga. 'Uluaki, pea ko hono ua 'oku nau fai e me'a ko e *direct source*. 'Oleva ke u ki'i fakamatala atu p ke 'uhinga m lie.

Lord Tu'ilakepa: 'Ikai 'osi m hino ia kia au Sea.

'Eiki Pal mia: Pea 'oku hang 'oku ke tu'u hake 'oku ke hang 'oku ke tukuaki'i ko e foha 'a e faifekau ka u ki'i 'ai atu ke m hino 'a e me'a ko eni. Na'e 'ikai ko e tangata ko eni na'e kole mai p ke ha'u 'o ng ue. Ko e fiema'u eni 'a e Pule'anga pea na'e fai 'a e fetu'utaki ki he tokotaha ko eni pea ne tali 'o ha'u. Na'e 'ikai ke peh ia ke pole mai p 'a e siana ia ko eni ke ha'u pea ne tuhu'i mai hano v henga. Ko u kole fakamolemole atu ko e founa ng ue eni 'oku ...

<002>

Taimi: 1455-1500

'Eiki Pal mia: ... 'ikai ko ha founa fo'ou. Ko e founa ko ení 'oku fuoloa hono ng ue'aki 'e he Pule'angá e me'a ko ení. Koe'uhí ko e fakato'oto'o ko 'o e fiema'u ke 'i ai ha taha ke ne fakalele sipotí, na'e fiema'u fakavavevave ia. He na'e 'ikai ke to e falala e Pule'angá ia ko ení ki he *TASANOC*. Pea na'e fiema'u 'e he Pule'angá ko ení, ha'u ha taha fakato'oto'o ke fai mo langa'i e sipotí. Ko e 'uhinga ia, taimi ia 'oku ng ue'aki ko *direct source*. Ko u kole fakamolemole atu. Na'e 'ikai ke peh na'e 'ai noa'ia e Pule'angá ko ení.

'Eiki Sea: 'E 'Eiki Pal mia. Ko e fie'ilo p 'a e motu'a ni ia. 'Oku tu'u 'i f 'a e *Institute of Sports* ko ení. Ko e 'eke atu p 'Eiki Pal mia. K taki p 'oku fie'ilo p motu'á, 'oku tu'u 'i f 'etau *Institute of Sports* ko ení. He 'oku mahino kia au ko e potung ue lahi eni, fakatatau hang ko e ' ngaahi *Institute of Sports* 'i 'Aositel lia, Nu'usila. P 'oku *under* p he *MIA*?

'Eiki Pal mia: 'Io ko e me'a ko ení 'oku kei fa'u hono *structure* 'o e fokotu'utu'u ko ení, ka 'oku tatali e potung ue ia ke fai e fehikitaki ko eni 'o e taimi 'e 'osi ai e maau e langa ko pea 'e hiki leva 'a e *MIA* ki he fo'i feitu'u kae 'at 'a e fo'i fale ko ení ke *move* ki ai, 'alu ki ai 'a e, pea nau toki fakahoko ai 'a'enua fo'i fokotu'utu'u fo'ou ko eni ki he ...

'Eiki Sea: M 1 . Me'a mai.

Lord Tu'ilakepa: Sea, ko u fakam l p au 'Eiki Pal mia he me'a ko 'oku ke me'a'akí. Sai, faka'ofu'ofa 'aupito e me'a ko ia 'oku ke me'a ki ai. Ka na'a mau faka'amu p foki ke *tender*, ka koe'uhí ko e fiema'u fakavavevave 'a e Pule'angá 'Eiki Sea. Ko 'eku, fakamolemole p 'a e hingoa ko eni na'a ke 'omaí ko e 'Ikani Taliai. 'Oku ou lave'i p 'e au e puipuitu'a 'a e tokotaha ko ení. Tokotaha ko ení na'e sipoti 'i Tonga ni 'i he 1989. Pea na'e 'i ai e lele na'e kau ki ai e tokotaha ko ení. Ko e me'a ko 'oku tau tokanga ki ai koe'uh ke kumi ha taha to e lelei angé p ke ma'u ke tokoni ki he Feitu'u na 'Eiki Sea. Kapau na'e tu'uaki ki tu'a, sio 'oku kei taimi p ia. Mou fakamolemole. Mou me'a ange ki h 'oku kei taimi p . Koe'uhí he ko e tali ki he fale ko ke m 'opo'opo he ko e 'osi ko eni, ko e *contract* e tokotaha ko ení 'e 'osi e ta'u 'e 2. Ko e fehu'í leva. Ko e h 'a e fa'ahinga *certificate* 'e ma'u 'e he 'etau f nau ke makatu'unga ai 'a e fakalalakala e sipotí 'i he fonua ni 'Eiki Sea. He koe'uhí foki 'Eiki Sea 'oku ou 'ohovale foki au ia he 'anenai 'oku lahi e fetu'utaki mai ko u toki lave'i ko 'Inoke Afeaki 'i he fatongia tatau p ia k 'oku 'i he *TASA* ia, fitumano hono v henga. 'A ia ko e taumu'a ko 'a 'Inoke ia, 'ene fie ha'u ki Tonga ní tapu mo ia, ke ha'u 'o 'omai hono f milí pea mo 'ene f nau 'o ako 'i Tonga ni. Tokotaha ko ení 'oku 'ikai ke puli ia. Na'e 'osi a'u ia 'o kapiteni 'i he timi ko 'a Tonga ni. Na'e 'osi va'inga ia 'i he ' va'inga lalahi 'i muli pea na'e 'ave ki Singapoa tu'unga 'i he ngafa fatongia tatau mo e fatongia ko eni 'oku fiema'u 'e he Feitu'u na 'Eiki Pal mia. 'I ai e ki'i motu'a, ko u nofo p ko u manumanu'ia 'Eiki Sea, kapau ko e m tali , 'a ia ko e *senior* 'oku 'ikai ke 'i ai ha taha 'e lele ai, na'a tau m tali 3 koula ai, na'e ma'u 'e Tonga ni. F f *open*, 'a e ' lele ko 'oku 'alu ko 'o mahino 'i m m ni ko e tama vave tahá eni pea ko e kakai 'iloa, 'a ia ko 'oku ...

'Eiki Minisit Lao: Fakatonutonu Sea

'Eiki Sea: Fakatonutonu mai 'Eiki Minisit

'Eiki Minisit Lao: Ko e fakatonutonú Sea, ko e tama ia ko tama 'akapulu. Ko e *Institute of Sport*, ki'i kehe ia. Ko e fakalukufua ia, *track* and *field*. Ko loto mala'e ia. Pea 'oku kehekehe ngaahi sipoti ia ko iá. Ko e ongo fo'i 'ilo kehekehe. Fakatonutonú p ia.

Lord Tu'ilakepa: M lie. T tonu p fo'i fakatonutonú he fo'i me'a p na'u fonofononga atu aí 'Eiki Sea. Kaekehe 'Eiki Sea 'oku ou fie lave p ki he me'a ko ení he koe'uhí 'oku, ko 'eku lave ko kia 'Inoke hono fili 'e he *TASANOC* ke 'omai 'o fai e fatongia ko . 'I ai e m tu'a ia 'i Tonga ni, *BA* 'i he sipotí pea to e *MA* p he sipotí, nau lolotonga 'i Tonga ni.

Veivosa Taka: Sea ki'i tokoni atu Sea.

'Eiki Sea: Me'a mai Fika 13 Ha'apai.

Veivosa Taka: Tapu pea mo e Feitu'u na Sea. Tapu pea mo e Fale 'eiki ni. Ko u fokoutua p 'oku fanongo p he ngaahi feme'a'akí Sea pea ko e fiema'u ha lelei taha. Pea he 'ikai ke lava 'o fakahoko 'etau ngaahi fiema'ú ka ko u kole atu, ko u fokotu'u atu ha 'angelo ke ha'u ia 'o fakahoko e fatongia ko ení kae fai mo tau nga'unu atu Sea ki he ngaahi me'a ko te tau fakahokó. M l Sea.

'Eiki Sea: Faka'osi mai p 'Eiki N pele.

Lord Tu'ilakepa: 'Angelo. 'Ai angé ke tau fakakaukau'i angé p ko f ha 'angelo ke ha'u 'o 'ai e me'a ko ení 'oku 'uhinga ki ai 'a e Fika 13. 'Eiki Sea ko e me'a ko 'oku ou 'ohaké 'Eiki Sea koe'uh kapau na'e fili ki he lelei tahá 'o hang ko e me'a ko 'oku me'a ki ai e Fakafofonga Fika 13, ko 'eku talanoa ki he m tu'a 'i Tonga ni 'i he'enau, 'oku nau *qualify* ke nau fai e ng ue ko ení. Na'e 'i ai e fo'i ta'u ia na'e pae 'e Liahona ia e *shot put* ko e meimei ta'u ia 'e 7 mahalo ki he ta'u 'e 10. Tangata'eiki ko Mosese Naeata, kei Tonga ni p tangata'eiki ia ko iá. Tokoni ki ai e ki'i motu'a ko Sione Laut . Faifai ange p pea mavahe 'a Sione Laut 'o 'alu ki Vava'u.

'Eiki Minisit Lao: Ki'i tokoni atu ai Sea. Ko 'eku tokoní p , 'e Hou'eiki k toa e kakai ko ena ko e kamata eni ia 'a e *Institute*, 'e 'i ai p 'a hai ko ena, ko e ki'i kamata p eni. Ka 'e ...

'Eiki Sea: Ko ia. Mou me'a atu ki tu'a 'o fakamokomoko. M l .

(M l l ai 'a e Fale)

<001>

Taimi: 1520-1525

S tini Le'o: Me'a mai 'Eiki Sea 'o e Fale Aleá.

'Eiki Sea: 'Eiki N pele faka'osi mai k taki.

Lord Tu'ilakepa: Sea na'a tau m l l foki 'anenaí he 'uhí ko e me'a ko na'e me'a ki ai e Minisit Lao Sea ka 'oku ou loto p Sea ke u h fanga atu he fakatapu kau hokohoko atu pe Sea he ki'i me'a ko na'a ku lave ki aí 'Eiki Sea. Ko e peh pe *Institute* Sea kae hang ko ia 'oku ke mea'í, ai e *Technology Institute*, ai e *Community Institute* mo ha fa'ahinga ng ue pe 'Eiki Sea *Institute* 'oku tau tui ko e ako ia 'e makatu'unga 'e ma'u ai ha lelei 'a e kakai 'o e fonua ni 'Eiki Sea. Ka 'oku ou kole fakamolemole pe au ki he ki'i motu'a ko eni 'oku fili 'e he Pule'angá, mahalo

ko e Pule'angá pe 'oku nau mea'í, ko e lave'i he motu'a ni pea to e mea'i 'e he ni'ihí tokolahi ko e tokotaha sipoti pe eni Sea. Ka 'oku tau fiem lie ha taha 'oku 'i ai ha'ane *qualification* Sea. Ko e ki'i m tu'a ko eni na'a ku lave ki a'í, 'oku nau m l l he fonua ni ko e kau BA mo e kau MA he sipotí 'Eiki Sea. Pea ko e me'a ia 'oku fai ki ai e tokanga ki a'í 'Eiki Sea he 'oku 'i Tongá ni pe 'a e ni'ihí ko ení. Ni'ihí eni na'e 'iloa ai 'a e ngaahi 'apiakó 'i he ngaahi sipoti 'Eiki Sea, ka 'oku ou faka'amu pe 'e fakatokanga'i. Ko e me'a pe 'oku ou ongo'í 'Eiki Minisit Lao na'a toki hoko 'a e ni'ihí ko ení ke t naki, ko e ongo e ongo. 'Enau hake nautolu 'o hoko ko e sino ng ue mo ha ki'i vahe, kae ma'u e vahe lahi tahá ia ha taha 'oku 'ikai ha'ane fa'ahinga *qualification* 'Eiki Sea h fanga he fakatapú. Pea ko hai ha taha 'e to e fie ng ue. Ko e ifo pe 'a e me'a atu 'a e ni'ihí he kakai e fonuá pe ko ha Hou'eiki pe ko ha kakai p 'oku nau ma'u ha tu'unga ma'olunga he ako 'o 'ilo ki he sipotí 'oku 'i ai 'a e ki'i mon 'ia lelei 'aupito. 'Oku ki'i tu'u hoa tamaki ia 'Eiki Sea, ke kau mai ha to e ni'ihí kae ma'u e momoná ia mo e mon 'iá ha fo'i tokotaha pe 'Eiki Sea. 'Eiki Sea ko e 'atu pe ki he 'Eiki Pal miá koe'uhí he 'oku lahi e ni'ihí 'oku nau hoha'a he fonua ni ko e 'ikai ke nau tuku kitu'a, he kei ai pe kakai he fonua ni 'Eiki Sea. M l e ma'u faingam lie.

'Eiki Sea: 'Eiki N pele.

Tokanga ki he pa'anga e fonua ke fou he lao mo e founa ng ué

Lord Tu'iha'angana: Sea, tapu mo e Feitu'u na pea tapu mo e Hou'eiki e Fale Alea 'o Tonga. Fai pe ha ki'i lave nounou pe Sea fekau'aki mo e kaveinga mahu'inga ko eni 'oku fai ai e feme'a'aki 'aneuhu kae 'uma' 'o a'u mai ki he efiafi ni, fekau'aki mo e sipotí Sea. Motu'a ni tui ta'etoeveiveiua, tatau p mo e ngaahi feme'a'aki kuo faí, 'a e fiema'u hang ko e pa'anga 'a e fonuá mo e ngaahi me'a kotoa ke fakalao pea fou 'i he ngaahi tu'utu'uni mo e ngaahi founa ng ue 'a e Pule'angá. Ka 'oku ou...

<003>

Taimi: 1525-1530

Lord Tu'iha'angana: ...Ko u tui p au Sea, ki he ngaahi feme'a'aki 'oku fakahokó, ka ko e fakakaukau p eni ia 'a e motu'a ni. Sea, ko u fanongo ki he feme'a'aki ki he me'a mahu'inga ko eni, 'eku faka'amu ange p 'a'aku ia, ke tuku ange mu'a ha faingam lie ki he tokotaha ko 'oku ne tataki 'a e Pule'anga, p ko e taki 'o e fonua, ke fai'aki 'a 'ene fakakaukau, p ko 'ene fai tu'utu'uní ki ha me'a 'oku ne peh 'oku uesia 'a e fonua. Ko e 'Eiki Pal mia Sea, hang p ko eni 'etau kamata'anga 'o e ta'u ni. Ne fakahoko 'a e ngaahi tu'utu'uni mamafa, 'a ia 'oku tau peh *take risk* ko ia 'e fakaanga'i ka ne fai ia. Fakat t 'uluaki p , ko e sipoti. Ko e 'uhingá kuo ne kaniseli 'a e sipoti, tau peh p 'oku fou he Kapineti, tau peh ko e taki. K 'i ai ha lelei p ko e kovi 'o e tu'utu'uni ko ia, fua 'e he taki.

Pea te tau fononga atu p ko eni, 'i he ngaahi ta'u ko eni ka 'ohovale p kuo h mai ha ngaahi me'a mo ha ngaahi lelei na'e tonu ke ma'u 'e he fonuá, ka na'e 'ikai ke ma'u hono kaniseli 'o e sipoti, tau tuku taha p ki he taki, ki he Pal mia. Pea ko eni, kuo me'a mai 'a e Pal mia, ko e 'uhingá 'aki 'a e tui 'a e Pule'anga, 'oku holo p 'oku ng vaivai 'a hono fakalele 'o e me'a ko e sipoti 'i he fonua ni. Pea 'oku ne ha'u leva 'i hono lakanga ko e taki, 'o h mai ke tataki 'a e sipoti, pea hang p na'a ku toki lave'i hake 'i he ngaahi polokalama leti , ko e 'Eiki Pal mia p na'a ne

tataki, ko e 'uhingá he kuo ne ha'u ke h 'o kau hono fakalelei'i p ko e solova'anga eni 'o e me'a ko e sipoti 'i he fonua ni. Pea ko u peh ke 'oange hano faingam lie ke ne tataki pea mo fakahoko 'a hono *direct* pe hono ng ue'aki 'a e pa'anga tuku hau 'o e kakai 'o e fonua, 'a ia 'oku tau tui kotoa p 'oku fiema'u ke fakalao mo fakahoko 'a e ngaahi tu'utu'uni. Pea 'oange ko e h 'ene fili? Mo 'ene fokotu'utu'u ko eni 'oku ne fai 'a e kakai ko eni, pea tau pou pou ki ai ki he 'ene fokotu'utu'u. Ka a'u ki he 19 Sea, fai 'a e fakahoko 'o e sipoti 'oku 'ikai ke tau to e fu'u mavahe kapau ko e faka'avalisi...

Lord Tu'ilakepa: Sea, 'e sai p ke u tokoni ange ki he N pele?

'Eiki Sea: Me'a mai.

Lord Tu'iha'angana: Me'a mai.

Lord Tu'ilakepa: Ko 'eku fie tokoni atu p ki he Feitu'u na. Sai 'aupito p pea mo'oni p 'a e me'a 'oku ke me'a ki ai ke tukuange ki he Pal mia. Ko hotau fatongia p foki ke 'oatu 'a e ngaahi fakakaukau koe'uhí 'i he me'a ko 'oku hokó. Kau 'oatu p 'a e ki'i tokoni ki he Feitu'u na. Na'e 'i ai 'a e vahe foki 'e taha ko e vahe 'i he vevé – *Waste Management*. Na'e a'u ia 'o 7afe 'i he uike ua 'Eiki Sea. Kapau na'e 'ikai ke fai hano fakatokanga'i mo hono 'ohake 'i he Fale ni, 'e kei hokohoko kuo a'u 'o kaniseli 'a e ' vahe ko ia. 'I ai 'a e vahe ia 'e taha, na'e 1afe 5ngeau 'i he uike, 'a ia ko e uike 'e ua ko e 3afe ia. Kapau na'e 'ikai ke fakatokanga'i eni 'e 'alu p 'o a'u ki ha tu'unga 'Eiki Sea, 'oku tu'u ia 'i he tu'unga 'oku 'ikai ke tau fakatokanga'i 'a e ng ue. Ko 'etau tokoni p eni ki he 'Eiki Pal mia. Tu'o fiha hono tuku ange p 'a e me'a kei ng ue'aki p 'e ia 'i he Fale ni, k ko 'eku 'oatu p 'a e me'a mo'oni ko eni, ko e tokoni p ki ai. Ka ke me'a mai ke tuku ange p ke fai 'a e ng ue, fakatokanga'i 'a e ngaahi fu'u fika mo'oni ko eni....

'Eiki Sea: Me'a mai koe 'Eiki N pele.

Lord Tu'iha'angana: M l Sea. Ko e mo'oni p na'a ku 'osi fakahoha'a p Sea, 'i he kamata 'eku fakahoha'a. Tui p mo faka'apa'apa ki he ngaahi 'uhinga 'a e feme'a'aki 'a e Hou'eiki. Ka 'oku 'oatu 'a e tui tau'at ina 'a e motu'a ni 'i he feme'a'aki ko eni. Hang p ko 'eku lave Sea. Hang p ko eni kuo hopo mai ko e taki eni 'a e Pule'anga pea 'oku ne fiema'u pea 'oku mahu'inga'ia 'i he sipoti, 'oku 'i ai 'a e palopalema ai pea ko eni kuo ne to e hopo mai 'o tataki 'o peh ko e me'a ia 'e fakalalakaka ai 'a e sipoti. Pea ko eni kuo ne kamata ke fili 'a e kakai mo 'ene fokotu'utu'u ko eni.

Sea, ka a'u ki he 19 'oku 'ikai ha nga'unu ia. Tuku taha p 'a 'etau fakaanga ki he tataki 'a e tokotaha ko eni.

Lord Tu'ilakepa: 'E lelei p ki he Feitu'u na ke u to e ki'i tokoni atu?

Lord Tu'iha'angana: M l .

Lord Tu'ilakepa: Ko u faka'amu au ke 'oua 'e a'u ki ha taimi pea tau tuhu 'o tukuaki'i 'a e 'Eiki Pal mia. Fakamolemole atu, 'oku 'ikai totonu ke peh . Tukuange 'a e faingam lie ...me'a atu p 'Eiki Pal mia, me'a atu p , me'a atu p pea a'u 'o 'ulungia 'a e ngafa fatongia pea tau afe leva 'o tuku ki he Pal mia.

‘Oua! Tau ‘ai ‘i he faingam lie ‘i he ‘ene kei laum lie lelei. ‘Oku ‘i ai ‘a e tokotaha ia ko e *facilitator*....

<004>

Taimi: 1530-1535

Lord Tu'ilakepa : ... Ko e sipotí, ‘osi ta’ofi e sipotí. Kole atu ke me’a atu ia, tuku atu e fatongia ko iá ki ha taha, ki he *institute sport* ‘a ia ‘oku faí. Ko e me’a ko ‘oku mau tu’u hake ai ‘o tokoni ki he ‘Eiki Pal mia, ke ‘oua ke a’u ki he me’a ko ena ‘oku ke me’a mai aí, ke a’u ki ha tu’unga, h fanga he fakatapú, ‘o m sia pe tau tukuaki’i e Pal miá. ‘Oua ‘e peh , ‘oku ‘ikai ke sai ia.

Lord Tu’iha’angana : Sea, ‘oku mahino, ka ko e faka’osi atu p e lave ia ‘a e motu’a ni. Hang p na’a ku lave ki aí, Sea. Ko e me’a ‘e 2, tau tukuange e. Mo’oni p ia ‘oku ou tui ‘e tali lelei p ‘e he Pal mia ia kapau te tau ‘oatu ha tokoni, mo e ngaahi me’a ko ‘oku me’a ki ai e ‘Eiki N pelé. Pea hange ko e ngaahi me’a ‘oku me’a ki ai e ‘Eiki N pelé, ‘oku mo’oni ‘aupito, kapau ‘oku tokoni ki he’ene ng ue, ‘a e Pal mia, pea ne tali. Pea kapau ‘oku to e ‘oatu ha tokoni ia, ‘e to e holo ai e ng ué ia, pea ko e me’a tau’at ina p ia. Ka ko e poiní p , Sea, ‘oku hoko mai e pea hoko mai ki he tataki ‘a e tafa’aki ko ení, pea ‘oku ou tui, ko ‘ene a’u ki he 2019, kuo ‘ikai ke fu’u nga’unu, pe ‘oku, kapau ‘oku faka’avalisi a Tonga ni ki he koula e 5, pea ka ‘alu atu ki he 2019, ko e koula ai p ‘Oku ou tui leva, te tau fakah ‘aki na’e ‘ikai ke ‘i ai ha ola lelei. Pea ka a’u ki he 2019, ‘oku to e lahi ange e ngaahi koula metali e fonuá, pea fiefia e fonuá, ko ‘etau fiefia kotoap .; Ko ‘eku poiní p ‘aku, Sea, faingam lie ki he tataki ko , fai, pea tau toki sio he ko e ta’u p eni e 2 pea a’u ki he 2019, ki he ola e sipoti, pea tau toki. Ka ko e me’a mahu’inga ia kuo ne hopo mai, pea ne ma’u ha loto lahi, hang ko eni ‘oku ou lave ki aí, ke ne fua e ngaahi kanongat maki, pea ka ‘ikai ke ola lelei, ‘e hu’u taha atu e ngaahi fakaangá kiate ia, pea kapau ‘e ola lelei, ‘oku ou tui, ‘e fakafiefia ia kiate kitautolu k toa mo e fonuá fakal kufua,

Ko ia, ko e fo’i fakakaukau p ia, ‘Eiki Sea, hang na’a ku lave atu‘akí, fakalahi p au ki he ngaahi fakamalanga, ko e anga p e fakakaukau tau’at ina ‘a e motu’a ni. M l Sea.

Lord Tu’i’ fitu : Tapu mo e ‘Eiki Sea

‘Eiki Sea : Fakafofonga N pele Fika 1 ‘o Vava’u.

Fiema’u ke fakalalakaka mo nga’unu ki mu’a e sipoti hotau fonua ni

Lord Tu’i’ fitu : Loto p au ke u sio ki he taimi ‘e nga’unu e, tapu p mo e ‘Eiki Pal miá. ‘Ikai haku loto ‘oku ia ‘e ‘afungi ki ai, ‘a e anga ‘etau nga’unu m m lie ko eni ‘a e ng ue ‘oku tau fanongo he feme’a’akí. Ko ‘etau talanoa p eni ki he kaha’u e fonua ni. Pea tapu p mo e ‘Eiki Pal mia. Na’e toki me’a mai mei he Potung ue Akó, na’e longoa’a e feitu’u ko iá. Ko e fo’i kakai tatau p eni te tau ‘unu’unu ai ‘a e fo’i fakalalakaka ko eni, fakalalakaka e sipotí, ki he to’utupú. Pea ko eni kuo laum lie lelei e ‘Eiki Pal mia ke tau m l l he sipoti ‘a e Pasifiki. Ko e fehu’í. f f hotau v mo e sipoti ‘a e Pasifiki?. Ka ‘oku kei fai p ‘a e fakalalakaká, ko e sipotí. Pe na’e tonu ‘eku lave’i e me’a ‘a e ‘Eiki Pal miá, ‘anenai. ‘Ene me’a ‘anenai ‘o peh . ‘Oku ‘ikai ke kei falala ia ki he *TASANOC*. Kapau leva ko ia, ko ‘etau fakalalakaka ko ení ki he to e

sipoti f ? Kuo poloka e *Pacific Game*. Kapau te tau to e 'unu mei ai, ko e *Oceania* eni na'e me'a ki ai e 'Eiki N pele ko eni. 'Oku 'ikai ke fai hano fakatokanga'i. He ko e ki'i mokimoki'i me'a ia na'e me'a ki ai e Minisit T naki Tukuhaú. Kapau 'oku 'ikai ke fakatokanga'i e. Pea kapau 'oku 'ikai ke tau lava 'o vakavaka pea mo e *TASANOC*. Te tau to e 'olimipiki 'i f ? Ko e fakalalakaka ko eni ki f , 'a e sipotí. T naki pa'anga ko eni ki f . Liliu ko eni e taumu'a 'o e Lao e sipoti ki he h ? 'Oku tau nga'unu ki f ? He 'ikai ke 'i ai ha fakalalakaka ia ke tau 'unu mei loto, 'o ngata p 'i loto. Ka ko eni ko e sipoti eni e Pasifikí, m l p ka si'i atu 'etau f naú, pe 'oku hoa mo taau mo nautolu. 'Oku mamafa ange e alea t pile 'i 'olungá, he'etau feinga ke fakatonutonu e me'a kotoa ki he me'a ko e tu'utu'uni. Pea 'oku 'i ai p e mahu'inga 'o e me'a ko e *non-decision*, ke fai'aki e nga'unu 'o e ng ue 'o e *decision making*, 'o e ngaahi tu'utu'uní.

Kaikehe, ka ko e ngaahi me'a 'oku fai ki ai e tokanga 'a e motu'a ni, ko 'etau fakalalakaka ko eni e sipotí, pea kapau ko e 'Eiki Minisit eni e sipotí, 'oku 'ikai ke falala ki he *TASANOC*, pea te tau fakalalakaka ai 'a e *institute of sports* ki he h . Ko e fehu'í p ia, Sea, m l . Kae toki fai ha me'a 'a e 'Eiki Pal mia. 'Oku 'ikai ke fiema'ua ia ke ne tali mai, ka ko e tuku atu p 'a e fakakaukau 'a e motu'a ni. M l .

'Eiki Sea : M l . Hou'eiki, tau liliu 'o K miti Kakato, pea hoko atu ho'omou feme'a'akí, pea m l ko e ngaahi tokoní, tukuatu p ki taumu'a. M l .

<006>

Taimi: 1535-1540

Me'a Sea K miti Kakato

Sea K miti Kakato : Hou'eiki, mou ki'i fakama'ama'a atu. Tapu mo e 'Eiki Pal mia 'o Tonga, fakatapu ki he kau Minisit 'o e Kapinetí, fakatapu atu ki he Hou'eiki N pele 'Ene 'Afió, fakatapu ki he kau Fakafofonga 'o e Kakai. Hou'eiki, m l mu'a e kei fakalaum lie moutolu, fakahoko hotau fatongia. Kae tuku mu'a ke 'oatu ha ki'i kaveinga ke fakataumu'a ki ai ho'omou feme'a'akí he ki'i miniti 'e 5 ko eni 'oku toe. Pea 'oku hanga 'e he tuí, 'amanaki lelei, manava'ofá mo e 'ofá, mo e mata 'oku hanga t fataha ke fakalangilang'i 'a e 'Otuá, 'o fakafe'unga'i ia ki he ng ue. Manatu'i 'a e tuí, angama'á, 'iló, anga fakama'uma'ú, fa'a k taki, fe'ofa'ofani fakak inga, anga faka-'Otua, manava'ofa, loto fakat kilalo, mo e fa'a ng ue. Kole pea te mou ma'u, Tukituki pea 'e to'o kiate kimoutolu. Hou'eiki, ko e ki'i taumu'a ia kuo fili 'e he motu'a ni, ke lele atu hotau vaká 'i he ki'i miniti 'e 5 ko eni 'oku toe. Pea mou me'a mai, tau 'asemitá, faka'osi eni 'a e Fakamatala Fakata'u 'a e 'Eiki Minisit Polisi 4.1 - Polisi Tonga. 'I ai ha me'a 'oku toe fie me'a ki ai ha taha, pea me'a mai, ka tau hoko atu. Me'a mai Vava'u 16.

'Akosita Lavulavu : Tapu mo e Feitu'una 'Eiki Sea, fakatapu heni ki he 'Eiki Pal miá mo e Hou'eiki Kapineti. Fakatapu heni ki he Hou'eiki N pelé, kae peh 'a e fakatapu heni ki he Hou'eiki Fakafofonga 'o e Kakai. 'Eiki Sea, m l mu'a ho'o laum lie lelei ki he ho'at ni. 'Oku ou kole p mu'a Sea ke u faka'osi atu 'eku ki'i fakahoha'a 'i he Fakamatala Fakata'u 'a e Potung ue Polisi.

‘Oku ou fie fakahoha’ a p i he peesi 7, konga ki ‘olunga honau fatongia. Ko e tauhi ‘o e melinó, pea mo e tauhi ‘o e mo’uí pea mo e koloa ‘a e kakai. Pea ‘i he’eku tui ki hení, ‘oku monuka ‘a e Konisit toné pea to e monuka pea mo e lao ‘o e fonuá ‘i he lolotonga ni. He ‘oku fakautuutu ‘a e nofo v kovi mo fe’ita’aki ‘a e kakaí, ‘i hono fana pea mo hono tamate’i ‘enau ngaahi monumanú, mei ha’anau hala loto’api, p ko ha’anau maumau’i ha ngoue, p ko ha koloa ‘a ha ni’ihi kehe Sea. Pea ‘i he’ene peh leva, ‘oku ‘ikai ke u tui ‘oku lava ‘e he founa ng ue lolotongá, pea mo e lao lolotongá, mo e founa tauhi ‘o e melinó, ‘i he ngaahi kolo takitaha, ‘o ‘ai ke tau nofo melino. K ‘oku hanga ‘e he lao lolotongá, ‘o faka’at ‘a hono fana’i, mo hono tamate’i ‘a e fanga monumanú mei ha ngoue’anga ‘a ha taha. Pea ‘oku ne fakatupu ai ‘a e nofo v kovi ‘a e k ingá Sea. Ko e taumu’a ‘o ha lao Sea, ke ne fakahoko fatongia ma’a e kakaí, k ‘oku ‘ikai ko e kakaí ke ne fakahoko fatongia ma’a e lao. Pea ‘oku ‘ikai ha taha ‘e ma’olunga ange ‘i he laó, pea ‘i he fakapap langí leva ‘oku peh : *The purpose of the law is to serve the people, and not vice versa, and no one is higher than the law.* Eiki Sea, ‘i he’eku fakakaukau ki he me’a ni, kau toe vakai ki he ngaahi me’a ‘oku lolotonga hoko ‘i he vahefonua Vava’ú, mo Tonga ni ‘o fel ve’i mo hono fana, tamate’i ‘a e fanga monumanu. Pea ‘ikai lau ai Sea ‘a hono fana fakalave’i ‘a e fanga pulu. Pea na’e a’u p ki ha tu’unga ne meimei taufana ‘a e ongo tangata Sea, ko e ‘uhingá p ko e fakalavea’i, mo hono fakamamahi’i ‘a e fanga monumanu.

Eiki Sea, ‘a ia ‘oku h p i he peesi 27 ‘o e L pooti ‘a e kau Polisi, konga taupotu taha ki lalo. ‘Oku h ai ‘a e fakalea ko eni. Hia L pooti CRA ki he 2015/20..

<008>

Taimi: 1540-1545

‘Akosita Lavulavu: ...16, ngaahi fa’ahinga ‘o e hia pea ‘oku ‘asi ai ‘a e hia ko e loto ke maumau ha koloa, maumau ha koloa, manu mo fanga monumanu mo e hala loto ‘api. ‘A ia ko e fakak toa e lahi ‘o e ngaahi hia ko ‘eni ‘i he 2014/2015 na’e fe’unga mo e hia peh ‘e 318 pea ‘i he’ene a’u mai ki he 2015/2016 kuo to e hiki hake ia ki he toko, ki he tokolahi ko e 330. ‘A ia ‘i he’ene mahino mai kiate au Sea ‘oku ‘alu ke to e tokolahi ange ‘a hono tamate’i mo fakalavea’i ‘a e fanga monumanu Sea.

Ke fakamamafa’i Lao ki he Fanga Monumanu

‘Eiki Sea ‘i he Lao faka-Pule’anga p ko e *Government Act* vahe 23 ‘oku peh ai ko e ‘Eiki Minisit Polisi ‘oku fakafatongia’aki hono tauhi e melino mo ma’uma’uluta ‘a e fonua mo hono kakai pea mo hono fusifusi a’u ‘a e ngaahi lao ke fakapapau’i ‘oku tauhi ‘e he kakai ‘o e fonua. *Minister of Police, the Minister of Police shall be responsible for the preservation of the peace of the land and for enforcing the laws.* ‘Eiki Sea, ‘oku tau mon ’ia he ‘oku ‘i ai e ‘Eiki Minisit Polisi ko hono mala’e, mala’e eni na’e ako ki ai pea ‘oku fakafiefia e ng ue kuo ne ‘osi kamata’i mai fakataha pea mo ‘ene potung ue. Pea ‘i he fakamatala fakata’u ko ‘eni ‘oku h mai ai ‘a e tokolahi ‘a e ‘ikai ke tauhi ‘e he kakai ‘a e kakai ‘o e fonua ‘a e lao ko eni ki he tauhi ‘o e fanga monumanu ke malu ‘i ha ‘ . Pea peh foki mo hono tokanga’i ke tauhi ke nau m kona ma’u p . ‘A ia ‘oku h kotoa p ia ‘i he lao ‘a e Pule’anga *Government Act* 1903, *Section 26* vahe 3 p ko e *District Animal Enclosure Regulation* 2009 pea ko u fie lave ki ai ke fakamahino e poini ‘oku ou loto ke, ke u fie fakamamafa atu ‘a e mahu’inga ke tau fusifusi a’u ‘a e lao ko eni mo hono fanga ki’i monomono

ke to e lelei ange hono fakahoko ki he kakai 'o e fonua Sea. 'A ia ko e kupu, 'a ia 'oku pehe ni 'a e lao, 'o e lao, Kupu 4, Kupu si'i (1) Kuo pau ki ha taha kotoa p 'oku 'a'ana ha monumanu ke ne (i) Tauhi 'a e monumanu 'i ha ' 'oku malu. (ii) Tauhi malu 'a e monumanu ko ia 'i ha founa 'oku fe'unga pea (iii) Fakapapau'i ko e monumanu ko ia 'oku 'i ai 'a 'ene me'atokoni mo e vai 'oku lahi fe'unga. Kupu si'i (2), He taimi 'oku tauhi malu ai ha monumanu 'i ha ' kuo pau ke tauhi ke ma'a 'a e ' ko ia ki he fiem lie ki ai 'a e 'Ofisa Pule Fakavahe Fonua. Kupu 5 leva Sea, ka 'i ai ha taha 'oku 'o'ona ha monumanu pea 'oku (a) 'Ikai ke ne tauhi 'a e monumanu 'i ha ' 'oku malu pea (b) 'Oku ma'u 'a e monumanu ko ia 'i ha hala p feitu'u faka-Pule'anga 'oku ne fakahoko 'a e hia. 'I he'ene peh leva ko e hia mo e maumau lao ki ha taha 'oku 'i ai ha'ane monumanu ka 'oku 'ikai ke ne ngaahi ha ' , ' malu ke tauhi ki ai pea 'oku hoko ia ko e hia 'i he lao 'o e fonua ni Sea.

'I he'ene peh leva Sea ko e fatongia 'o hai ke ne faka'ilo ha taha 'oku ne maumau'i e lao ko 'eni, ko e tali ki ai Sea ko e fatongia 'o e kau polisi. Pea peh foki mo e kau Pule Fakavahe, ko honau fatongia ke fakahoko 'a hono faka'ilo 'a e ni'ihi ko 'eni. 'Eiki Sea 'i he kupu 6 leva 'o e lao tatau p ki he fanga monumanu 'oku pehe ni hono fakalea, 'E ngofua ki ha taha 'oku 'o'ona p taha 'oku nofo 'i ha kelekele kuo ngoue'i p kelekele kuo 'aa'i ke ne fana'i p tamate'i ha monumanu 'e ma'u 'oku hala loto'api mo maumau'i 'a e kelekeleke ko ia k kuo, p ha taha 'oku 'o'ona p taha ko ia ke ne (a) Fakah ki ha taha 'oku 'o'ona 'a e monumanu kapau 'oku 'ilo'i p (b) 'O kapau ko ha taha ko ha, 'oku 'a'ana e monumanu 'oku 'ilo ia hili ha feinga fakapotopoto ke kumi pea 'ikai ke ne fakah 'a 'ene totonu ki he monumanu 'i loto 'i he houa 'e taha hili hono tamate'i 'a e monumanu. 'E ngofua ke tuku atu 'a e 'anga'anga ko ia 'i ha founa 'e loto ki ai 'a e taha 'a'ana p taha nofo. 'Eiki Sea ko e kupu eni 'oku fai ai e nofo ...

<009>

Taimi: 1545 – 1550

'Akosita Lavulavu: ... melino 'a e kakai 'o e fonua ko e 'uhingá ko hono faka'at ke fana'i mo tamate'i 'a e monumanu 'i ha'ane hala loto'api. Pea 'oku 'ikai te u tui ki he kupu ko eni ke fakamo'ui. Ka 'oku ou fokotu'u atu Sea ke fakapekia. 'Eiki Sea mo Hou'eiki, 'oku 'i ai e me'a m lie 'aupito 'oku ou fakatokanga'i hifo 'i he lao ko eni pea 'oku ou faka'amu p ke mea'i 'e he kakai 'o e fonua 'oku 'ikai ke tu'utu'uni 'a e lao ia ko eni, ko e ngoue kotoa p 'oku t 'i ha kelekele 'oku fiema'u ke 'i ai hano ' p fiema'u ke ' a'i. Ko ia ai Sea 'oku 'at p tokotaha ngoue ia p te ne' a'i p 'ikai ' a'i 'ene ngoue he 'oku 'ikai ha lao ia ki ai. Ko e lao ia ki he tokotaha 'a'ana e fanga pulu p ko e fakamonumanu, kuo pau ke ke, ke 'ai hano ' ke tauhi ke malu ki ai e fanga monumanu. He 'ikai ke mo'ua ha taha ia 'oku 'i ai ha'ane ngoue ka 'oku 'ikai ke ne ' a'i.

Ko 'eku fokotu'ú, ko 'eku fokotu'u ia fakamolemole p 'Eiki Minisit mo 'ene potung ue ke mou tokanga mu'a 'o to e fakam lohi'i ange lao ki he fanga monumanu ke lava 'o ng ue lelei. Pea mo 'eku kole p ki he 'Eiki Minisit Sea, fakamolemole p 'Eiki Minisit ke 'omai mu'a ha tali 'oku fakafiem lie ki he finemotu'a ni pea peh ki he kakai e v henga e finemotu'a ni. 'Uluaki, ke fakapapau'i mai mu'a p 'e 'omai 'afe'ia ha me'alele ki he 'Apitanga Polisi ko eni 'i Leim tu'a fakataha mo hano 'utu ke ne lava 'o fakahoko ha ng ue houa 'e 24 k 'oku 'ikai ko e taimi 'ahó p Sea. Pea fakapapau'i 'e tohi'i ai, Leim tu'a *Police Station* ke 'oua to e p paasi takai holo 'a e me'alele Sea.

Kole ke fakatokolahi kau polisi Leim tu'a

Ua Sea, ko e faka'amu hono uá p 'e malava ke fakatokolahi ke toko 4 'a e kau polisi ng ue 'i he 'Apitanga Polisi ko eni 'i Leim tu'á ke ng ue toko 2 he 'ahó pea ng ue toko 2 he po'ulí ke nau fetongi *shift* p Sea he ko e 'Apitanga Polisi Sea 'oku lele houa 24. Pea ua ki aí 'oku 'ikai ngofua 'enau 'ovataimí 'anautolu. Tolu, ke mou hoko mai mu'a 'a e laine telefoni ki aí he na'e tu'usi. Pea ko e kole ke 'i ai ha taha ng ue tali telefoni houa 'e 24 ka 'oku 'ikai ko e taimi 'ahó p Sea. He ko hono mo'oní 'oku fu'u fiema'u ke 'i ai ha taha polisi ke lava 'o *patrol* takai holo 'i he ngaahi feitu'u e v henga e finemotu'a ni peh p ki he feitu'u Hahaké. Faka'osí p Sea, ko u fie, ko u tokanga ki he peesi 11 'i he l pooti ko ení. 3.1 Fa'unga Polisi Tonga. 'Oku 'asi ai e Fa'unga Polisi Tonga.

Fehu'ia e fa'unga Polisi Tonga 'i he'ene h he l pooti

Kapau te mou me'a hifo p ki he fa'ungá Sea, 'oku ou ki'i tokanga heni Sea ki he anga ko eni ko fa'unga ko eni ko 'a e Polisi Tonga. 'A ia 'oku 'i 'olunga p kapau te mou me'a hifo p ki ai. Minisit Polisi 'i 'olunga 'aupito, 'alu hifo leva ai ki he'ene va'a hokó ko e *Ministerial Staff* pea ngata leva ia 'i ai Sea. Pea 'i ai leva e fo'i, 'alu hifo leva 'i ai ko e, kamata fo'ou leva e fo'i fa'ungá, 'alu hifo leva ai ki he *Police Commissioner*, 'alu hifo ai p ki he *Deputy Police* mo e *Commissioner National Operation Support* mo e h fua e ngaahi lakanga ko ia Sea. Ko e me'a ko ia 'oku ou tokanga ki aí p ko e h e 'uhinga 'oku motuhia ai 'a e fo'i fa'unga ko eni 'a e Polisi Tongá. P 'e lava ke fai mai ha tali e 'Eiki Minisit Polisi ki ai he ko u 'eku manatu'í 'i he ta'u kuo'osí na'e fakah mai e l pooti 'a e Potung ue Polisi, na'e 'ikai ke 'asi ai e Minisit Polisi ia, ta'u ni ia 'oku 'asi e Minisit Polisi ka 'oku 'ikai ke *connect* ia pea mo e *Police Commissioner* Sea p ko e h e 'uhinga 'oku 'ikai ke na *connect* ai, ko u fiema'u ke u 'ilo ki ai Sea p ko e h e 'uhinga 'oku 'ikai ke *connect* ai 'a e Minisit Polisi pea mo e *Police Commissioner*. Na 'oku 'i ai ha me'a 'oku hoko Sea ke mai ki heni ke fai ha ki'i lavelave ki ai Sea. M l e ma'u faingam lie Sea.

Sea K miti Kakato: M l . Minisit Polisi.

Tali Pule'anga ki he hoha'a na'e 'ohake Fakafofonga Vava'u 16

'Eiki Minisit Polisi: Tapu mo e Feitu'u na Sea kae peh ki he Hou'eiki M mipa ho'o K miti Kakató kau fai atu ha tali ki he fu'u malanga fefeka mo fakalao ko ení Sea ko e ngalingali ko e Fakafofonga ko eni 'otautolu mei 16 'oku ako lao mahalo e Fakafofonga. Fu'u m lohi 'aupito 'ene h mai 'i he laó Sea pea 'oku ou fakam l ki ai he ngaahi poini 'oku 'omaí kae tuku p mu'a ke u kamata atu p Sea. Ko e me'a ko eni fekau'aki pea mo e tokanga ko eni ko ki he fanga monumanú 'e Sea. Mahalo ko e kongia ia na'e 'oatu. ...

<001>

Taimi: 1550-1555

'Eiki Minisit Polisi: ...atu p 'a e tali ia 'i he kongia ko 'a e malanga ko eni 'a e Fakafofonga Sea, ko e mamahi ko eni hono tuku ange 'o e fanga monumanu pea mo e to e totonu p ia 'a e ni'ihi ko ke nau hanga 'o fana'i ha monumanu 'oku lolotonga fakahoko ha maumau, kapau 'oku

fai ha tokanga ki he lao ko ia Sea ko e lelei taha p 'oku me'a mai ki ai e Fakafofonga. Ko e fokotu'u mai ha lao ke liliu 'a e me'a ko ia. Ka ko 'ene tu'u ko 'oku 'i ai 'a e mo'oni. Ko kinautolu ko 'oku 'i ai 'enau fanga monumanu mahalo ko nautolu ia 'oku tonu ke 'uluaki 'aa'i 'enau fanga monumanu he 'oku 'ikai foki ke luelue holo e ngoue ia Sea.

Sea K miti Kakato: Ko ia.

'Eiki Minisit Polisi: 'A ia ko e, ko e kupu'i lao ko na'e me'a mai ai 'a e Fakafofonga 'oku 'ikai ke u ma'u p 'oku kei laum lie lelei e lao ko eni, ko e lao e Pule'anga *Government Act*, 'a Kupu 23 'a ia 'oku peh 'oku 'i he motu'a ni ke fakahoko 'a e tauhi e melino mo fakahoko e ngaahi lao, 'oku 'uhinga p foki ia Sea ke fakam lohi'i 'a e ngaahi lao 'oku lolotonga laum lie lelei, ka 'oku 'i he Fale ni ia Sea ke ne fa'u mai 'a e ' lao ko ia pea toki lava ai he potung ue 'a e motu'a ni ke ne hanga 'o fakahoko 'a e fakam lohi'i ko ia Sea. Ka, kae mea'i p mu'a 'e he Hou'eiki kae peh ki he kakai 'o e fonua 'i he malumalu 'o e Lao Polisi lolotonga kuo 'osi vaeua e mafai he . Ko e motu'a ni ko e *policy* ko e *operational* 'oku 'i he Komisiona ia pea 'oku ou tui Sea 'oku, 'oku k inga ki ai 'a e me'a ko na'e me'a mai ki ai 'a e, 'a e Fakafofonga 'i he peesi 11 'o peh ko e *structure* 'oku 'asi ai 'oku hili 'i 'olunga 'a e, 'a e lakanga ko e Minisit Polisi pea mo e, mo 'ene Sekelitali he tafa'aki ka 'oku 'ikai ke *connect* hangatonu hifo ia ki he *structure* ki he Komisiona. Ko e *implication* Sea 'oku tohi'i hangatonu p ia 'i he lao 'oku tali ui e Komisiona ki he Minisit Polisi. Ka 'oku 'i ai e ngaahi ' lia 'oku tapu ke faitu'utu'uni ki ai e Minisit Polisi ia 'oku f lalahi e *operational*, kau ai e fakatotolo hia, hono puke ha taha. Ko e tu'utu'uni ko ki he kau polisi 'a ia ko e *promotion, demotion, vacation, pension*, ko e ' me'a k toa ko ia ia ko e, 'oku 'i he Komisiona ia 'oku 'ikai ke 'i ai ha kaunga ki ai 'a e motu'a ni Sea. 'A ia ko e ' me'a ko ia ia 'oku tapu ia ke u faitu'utu'uni ki ai. Ko e tu'u ia 'a e lao lolotonga Sea. 'A ia ko e kupu'i lao ko na'e lave mai ki ai 'i he Lao ko 'a e Pule'anga 'oku 'ikai ke na fu'u fen pasi lelei kinaua ia. Ko e lao fakamuimui taha eni ko 'oku kaunga tonu ki he polisi 'oku ou lave atu ai Sea. Ka neongo ia 'oku fai e feng ue'aki lelei 'aupito pea mo e Komisiona kae peh ki he toenga 'o e kau 'Ofisa 'i hono pukepuke 'o e melino mo e tauhi ia. Ko e fekau'aki mo e fanga pulu ko eni Sea hang ko e lave 'a e motu'a ni na'e fakahoko 'i Vava'u me'apango ia 'ene hoko, 'oku lolotonga fai 'a e ng ue ki ai hono fakatotolo'i ke fakapapau'i 'aupito p 'a hono ng ue'aki 'a e me'atau. Ko hono 'uhinga he 'oku 'ikai ke l unga e tokotaha ia ha'ana ko 'a e fanga pulu ko 'eni ka ko hono ng ue'aki 'a e me'atau ke fakapapau'i na'a hoko ai p na'e laiseni 'a e ni'ihi ko eni, ko e toko fiha na'a nau fakahoko 'a e fana pea na'a hoko ai ha palopalema 'o fai ai ha lavea. Ko e me'a ia 'oku hoko atu ki ai 'a e fakatotolo 'i he taimi ni.

Sea K miti Kakato: Ko ia.

'Eiki Minisit Polisi: Sea ko e me'a ko na'e kole he Fakafofonga fekau'aki mo e me'alele 'oku fa'a tokoni lelei 'aupito p ki ai e motu'a ni pea ko u tui p 'oku mon 'ia 'a e Fakafofonga na'e 'osi p 'ene me'a 'i he uike kuo 'osi. Na'e tukup mai 'a e 'Eiki Minisit Pa'anga 'e 'i ai 'a e me'alele 'o fakatau ko e fakataumu'a hangatonu p ia ki he 'apitanga polisi p ko eni ko 'i Leim tu'a.

Sea K miti Kakato: Ko ia.

'Eiki Minisit Polisi: Ko e me'a hangatonu mai p 'a e 'Eiki Minisit Pa'anga Sea 'oku 'i ai 'a e pa'anga ki ai pea 'oku mon 'ia 'a e, 'a Leim tu'a ia he feinga ko eni 'a e Fakafofonga kae 'oatu ia 'e tohi' i p ai 'a e *police* pea ko e hangatonu p ki Leim tu'a 'Eiki Sea.

Sea K miti Kakato: Leim tu'a.

'Eiki Minisit Polisi: Mahalo ko e tali p te u lava 'o 'oatu k ko u fakam l 'i he ngaahi tokoni lelei 'oku 'omai he Fakafofonga m l 'aupito Sea.

Sea K miti Kakato: M l Minisit . Me'a mai Tongatapu nima.

Dr. 'Aisake Eke: Tapu mo e 'Eiki Sea peh ki he Hou'eiki K miti Kakato Sea. Ko 'etau a'u ko 'o me'a hifo ki he l pooti ko eni 'oku ne fakamanatu mai 'a e fo'i m m ni 'oku tau nofo ai. Fo'i m m ni 'oku tui fio ai p 'a e angahala mo e 'Otua. Pea ko e akonaki ko 'a e, 'oku fai ko he folofola kiate kitautolu me'a 'e ua. 'Uluaki tokanga ki he lotu me'a maama fakalaum lie. Ko hono ua tau tokanga ki he maama e 'atamai. Ko e ika na'e hanga 'o, hang ha fu'u kapakau 'e ua pea ne tokanga'i e sino. Ka 'i ai p ha taimi kuo motu ai ha kapakau 'e taha te tau a'u ki he ' l kooti ko .

Sea K miti Kakato: Kapakau taha.

Dr. 'Aisake Eke: Pea ko u tui ko e fatongia ia 'a e Potung ue Polisi ko e fai hono lelei taha.

Sea K miti Kakato: Ko ia.

Tokanga ki he tu'unga faifatongia Potung ue Polisi

Dr. 'Aisake Eke: Ke lava 'o ta'ota'ofi mo puke mai 'a e kau faihia pea mo tokanga'i 'a e malu 'a e fonua ni. Sea 'osi eni e ta'u 'e 10 mei he fu'u palopalema lahi na'e t lalo ai 'a e anga 'a e falala 'a e Pule'anga mo e kakai he Potung ue Polisi 2006. 2006 ko e taimi ia 'oku peh ko e poini t lalo ai. Ko e 'osi eni e ta'u 'e 10 pea ko 'etau vakai ko he 'aho ni 'oku f f 'a e Potung ue Polisi 'osi e fo'i ta'u 'e 10.

<009>

Taimi: 1555-1600

Dr. 'Aisake Eke: ...ko eni, 'oku 'i f 'ia? Sea ko 'eku vakai hifo ko ki ai ko 'ene ngaahi me'afua ko 'oku ne hanga 'o fua ko 'oku ne hanga ko 'o fua ko 'ene ngaahi fai fatongia 2015/16 'oku ne talamai ko e ngaahi me'afua 'e 53. 'A ia 'oku tau ui ko ko e ngaahi t keti mo e ngaahi me'afua ko e *Key Performance Indicator* 'oku 'asi he'ene l pooti. Ko e kongia ko 'oku ne talamai, 'oku lava pe ia 'o p seti 'e 57, 'a ia ko e ngaahi me'afua lalahi ia na'a ne t keti'i 'e 30. 23 te'eki ai ke lava 'o ma'u. 'A ia 'i he'ene peh , 'a ia ko 'ene tu'u ko he fakahoko fatongia 'a e Potung ue ko eni 'i he 15/16 p seti p ko eni 'oku ou fakahoha'a atu Sea. 'A ia ko e p seti pe 'e 57. 'A ia ko e pole lahi 'a e Potung ue ko eni, feifeinga hake ki 'olunga mahino pe 'oku ai e ' me'a kehekehe ka 'oku ai e poini 'e taha heni Sea, ko e taimi ko 'oku tau vakai 'i ai ha potung ue Sea, 'oku ai e ngaahi me'a lalahi ai 'e 4.

‘Uluaki, vakai ‘i ‘oku f f ‘a e lau ko ko e tu‘unga ko ‘a e pa‘anga ko ‘oku ne ng ue‘aki. Ko hono ua, ko e sio ki he *process* ko mo e founa ng ué. Ko hono tolu ‘a e anga ko ‘a e feliuliuaki ‘a e kau ng ué mo e fokotu‘utu‘u mo e lao mo e ngaahi me‘a ko iá koe‘uhí ke taau mo e ‘ahó. ‘A ia ‘oku ke mea‘i Sea ‘oku ui ko e *fit for purpose*. Pe ‘oku maau e kautahá. Pea ko hono f , ko e me‘a mahu‘inga tahá ia, ko e h e lau ‘a e kakai ko ‘oku tau hanga ko ‘o ng ue kiate kinautolu. Sea, me‘a hifo ki ai Sea, ko e taha eni ‘a e potung ue ‘oku ne ‘omai ‘a e kongá ko ení.

Ko e lau ko ‘enau savea na‘e faí, ‘a ‘oku ‘asi mai he l pooti ko eni ‘a e 15/16, ko e falala ko ‘a e kakaí ki he potung ue ko ení, nau talamai fe‘unga pe mo e p seti ‘e 55. ‘Enau saveá, pea ‘ai ke u toki ‘eke ‘e au ki he ‘Eiki Minisit k taki na‘e anga f f ‘a e savea ko ení, pe na‘e toko fiha, f feitu‘u na‘e fai ai e saveá. Koe‘uhí ‘oku ne talamai ‘i heni, p seti pe ko eni ‘e 55, ‘a ia na‘e ‘alu hake ia Sea, ‘a ia na‘e ‘alu hake ‘a e p seti ia, ‘oku ai ‘a e ki‘i fakalaka hake ‘a e p seti, na‘e 53 ‘o ‘alu hake ‘o p seti ‘e 60. ‘A ia ‘oku hiki ‘aki pe ‘a e p seti ‘e 5 mei he 2014/15 ki he 2015/16. ‘A ia ‘oku p seti pe ‘e 5 ‘a e hiki ko ení. ‘A ia ko e fu‘u pole lahi eni ia ki he potung ué. ‘A e anga ‘a e vakai mai ko ‘a e kakaí ki he fai fatongiá. ‘Oku kei lahi pe ... ‘a ia ko e kaveinga ia ko na‘e ‘i ai ai ko he 2016.

Ko e potung ue mon ‘ia eni. Ha‘u ‘a Nu‘usila mo ‘Aositel lia, talu e hoko ‘a e palopalema he 2006, tokoni fakapa‘anga kau...(kovi e ongo)... mahalo ‘oku ‘ova hake he 20 ki he 30 miliona e Potung ue ko ení. Kau fakataha mo e Pule‘anga Tongá ‘atu e pa‘anga, koe‘uhí foki ‘oku feinga‘i ke ‘ohake ‘a e Potung ue ko ení koe‘uhí ko e fai fatongiá Sea. Ka ‘oku ou tui ‘oku mahu‘inga ‘aupito, fakam l ki he ‘Eiki Minisit he ‘omai e fo‘i fakat t ko ení, ko e poiní ia, fu‘u lahi e me‘a ke faí. Pea ko e fehu‘í leva ia, ko e h e ngaahi me‘a ko ‘oku faí? Ko e taha e ‘uhinga ‘oku fa‘a fai ai e l unga ‘a e kakaí, fu‘u fuoloa e taimi ko ‘oku tau ‘alu atu ai ‘o l unga ki ha‘ate me‘a pea te ha‘u ‘o tali pea ‘osi ha m hina ‘e taha, ‘alu atu ‘eke atú talamai ia, mahalo ko e ‘uluakí talamai ia ‘oku ka‘iloa e fo‘i failé ia. Pea ‘oku ai e fel ve‘i ‘ana mo e t pile 15 ko ‘o e l pooti ko ení, ‘o fakatatau pea mo e ‘ keisi ko kuo ‘osi lava ‘o fai e ng ue ki aí. ‘Oku holo ‘a e p seti ia ko ení Sea.

‘Oku holo e ... ‘a ia ‘oku ‘asi he t pile 11. ‘Oku ai ‘a e holo ia ‘a e fakahoko fatongia ko ení Sea, koe‘uhí he ‘oku mahino ‘aupito ‘oku ai e me‘a ‘a e ‘uhinga ‘oku mai he l pooti. ‘Uluaki ko e kau ng ué. Ko hono uá, ko e natula ko keisi. Kaikehe, ka ko e kongá ia he koe‘uhí ‘oku ou tui ko e ‘alu ko ‘u keisi ko ‘oku ‘omai he 15/16, ‘oku ai e ‘u feitu‘u fakavahevahé ‘oku ‘alu ki ‘olunga, ai e ngaahi feitu‘u ‘oku ‘alu ki lalo. Ka ko e ‘uhinga ‘eku lave ki aí Sea, ‘oku ai ‘ene fel ve‘i mo e falalá. ‘A ia ‘oku mahino mai he l pooti ko ení Sea ‘oku ai ‘a e palopalema. Kau toki fakakakato atu mu‘a ‘apongipongi ‘Eiki Sea ‘a e vaoá. M l .

Sea K miti Kakato:

Pal mia ki‘i sekoni ‘e 3 ko ení ke ke me‘a mai ai.

‘Eiki Pal mia:

Ki‘i faka‘osi atu e ki‘i miniti ‘e 1 ko ení. Hou‘eiki ko e m l ‘aupito ‘a e ‘omai ‘a e l pooti ko ení pea mo e ngaahi me‘a ko eni ‘oku tau fanongo ki aí. Ko e tui ko ‘a e motu‘a ni, kapau na‘e tau‘at ina ‘a e Potung ue ‘Atitá, ke ne hanga ‘o ‘omai ‘ene sivi tau‘at iná ‘o hang ko ia ‘oku tau ma‘u he ‘aho ni. ‘Ikai ke u tui ‘e a‘u ‘a Tongá ni ki he tu‘unga ko ení. Ka ko hono mo‘oní na‘e ‘ikai ke ma‘u he ‘Atitá, he ko e potung ue ia ‘oku nau hanga ‘o sivi ‘a e ng ue‘aki ‘a e pa‘anga ‘a e Pule‘angá. Na‘e ‘ikai ke nau ma‘u ‘a e tau‘at ina ko iá. Ko e toki fa‘u

ko eni 'a e lao ko eni ke hiki ki he Minisit , ki he me'á, toki ma'u kakato. Kapau na'e l pooti hokohoko mai e me'a ko eni he kuohilí, kuo u talaatu 'osi ai e fakalaka ia 'i Tongá ni. Ko ia 'oku ou peh , tau fiem lie. Tau fiem lie he ko eni kuo fai he 'atitá honau fatongia kakató 'o talamai e mo'oní. 'Uhingá ka tau faito'o leva

Lord Tu'ilakepa: 'Eiki Sea, ki'i kole pe 'Eiki Pal mia. Ko e h e 'uhinga 'a e kaunga 'a e L pooti 'Atitá mo e me'a 'a e Potung ue Polisi?

'Eiki Pal mia: He?

Lord Tu'ilakepa: H 'a e kaunga 'a e L pooti 'Atitá mo e me'a ko eni 'a e Potung ue Polisi.

'Eiki Pal mia: Ko e ' maumau ko eni 'oku 'así, 'i he tui 'a e motu'a ni,

Sea K miti Kakato: Me'a ki lalo N pele.

'Eiki Pal mia: Ko e tupu ia mei he 'ikai ke kakato hono 'omai he 'e Potung ue 'Atitá 'a e ngaahi vaivai'anga 'oku hoko 'i he ngaahi potung ué. Ko e 'uhinga ia 'oku ou lave ai ki he me'a ko iá. Pea 'oku ou 'atu faka'osi 'aki eni. Potung ue ko 'a e motu'a ni na'e kulokula k toa. Ka 'oku ke 'ilo 'a e sivi ko eni 'a e 'Atitá hao lelei 'a e potung ue ko eni 'a e motu'a ni, 'ikai ke ai ha fo'i 'ila 'e taha 'e 'asi ai. Ka na'a ku talaange kia nautolu, 'oua te mou hoha'a moutolu ki he kulokulá, me'a kehe ia.

Lord Tu'ilakepa: Sea ko e ki'i potung ue foki ia na'e toki fokotu'u ni p ia.

'Eiki Minisit Polisi: Sea, na'e peh he Fakafofongá 'e toki faka'osi 'apongipongi ka u toki tali fakataha pe 'apongipongi.

Sea K miti Kakato: 'Io.

'Eiki Minisit Polisi: 'Io sai ia Sea. Poupou.

Sea K miti Kakato: Tau liliu 'o Fale Alea.

(Na'e liliu leva 'o Fale Alea pea me'a hake 'a e 'Eiki Sea 'o e Fale Aleá ki hono me'a'anga)

'Eiki Sea: Hou'eiki m l 'aupito e feme'a'akí ka tau toki hoko atu 'i he 10 'apongipongi. Ka tau kelesi.

Kelesi

(Na'e kelesi ai p 'e he 'Eiki Sea 'o e Fale Aleá 'a e fakataha'anga ki he 'aho ni)

<003>

Fakam 'opo'opo Feme'a'aki Fale Alea 'o Tonga

'Aho M nite, 7 Aokosi 2017, 10:00

Fale Alea 'o Tonga

1. Lotu – Polokalama Makehe o tataki e Dr Olav Fyske Tveit [Sekelitali Seniale a e Kosilio Fakamamanilahi a e Ngaahi Siasí (Secretary General of the World Council of Churches)]

2. Ui 'o e Fale Alea

3. Me'a 'a e 'Eiki Sea 'o e Fale Alea

Me a a e Eiki Sea Le ole o o fakama ala ala a e ongoongo na e fakahoko fekau aki mo ia i ha faiongoongo mei Nu usila mo e faka amu ke fakatonutonu p oku hala a e ongoongo ko iá.

Me a a e Minisit Polisi o fakapapau i oku mo oni na e fakahoko a e *operation* a e ngaahi fonua muli o ma u ha vaka uta kokeini o ofi mai ki he potutahi o Tongá ni. Ko e kakai muli eni ia na e ma u i vaká. Hoko atu hono l pooti mai ha fakatamaki he halá na e hoko i Te ekiu i he hengihengi S paté ka na e ikai iai ha mate. Na e l pooti mai mo e foha mo e tamai na a na toutai i Hihifo i he aho Tokonakí pea iku mole ai a e fohá pea oku kei puli p te eki ma u.

Me a a e Minisit Akó o fakatokanga i makehe a e lelei a e tal niti sipoti a e f nau mei he Kolisi Tongá pea na a nau ikuna foki a e feinga tau na e fakahoko he Falaite kuo osi pea fakafiefia a e melino mo e maau a e f nau akó. Kuo kamata he Potung ue a e “*Boot Camp*” kuo kamata ma ae f nau akó. Ne oange ai p mo e tala ofa e ma alali hano fakam l ia o e lavame a ko ení.

Me a a e Eiki Pal mia o poupou ki he Minisit Akó pea fakam l ia a e fakaholomamata a e va ingá mo e melino i he f nau. Fakam l ia a e ngaahi akó a e h mai a e holo i he feke ike í pea tupulaki a e melino he f nau mo e fonua mo e faka amu ke hokohoko atu ia. Kole ki he kau Kolisi Tutukú ke hokohoko atu hono tauhi a e melino ko iá. Fakam l ia a e Minisita *MOI* hono tauhi e ngaahi koló ke ma a mo faka ofo ofa. Oatu ai p mo e kole ki he ngaahi koló pea honau kakai i mulí ke kamata ngaohi ha fanga ki i *sidewalk* i he ngaahi halá.

Me a a e Fakafofonga N pele Fika 1 Tongatapu o tokanga ke oange ha faingam lie sipoti akapulu ma ae kakai fefine pea ke fakaivia mo tokoni i kinautolu. Me a a e Fakafofonga Kakai Ha apai 13 o tokanga na a ikai fe unga ke fakahoko e he kakai fefine a e sipoti akapulú. Fakama ala ala mei he Tokoni Pal mia fekau aki mo e natula sipoti akapulu ma ae kakai fefiné. Poupou a e Minisit T naki Pa anga o fakam l ia a e melino mo e fakaholomamata a e akaupulu fakaako he uike kuo maliu atú. Me a a e Fakafofonga N pele Fika 2 Vava ú o kole ha poupou fakapa anga mei he pule angá ma ae akapulu ke faka ai ai a e akapulú, fokotu u atu ke fai mo tau vahe i ha pa anga mei he *Sports Development* ne tau tali he patiseti ke fai mo ave ki he K miti Akapulú ke fai aki a e teuteu ki he *World Cup*.

FOKOTU U e he Fakafofonga N pele Eua ke vahe i e he Pule angá ha fo i pa anga ke tokoni ki he sipoti he ta u ni. Me a a e Eiki Pal mia oku ikai toe tali ha kole pa anga mei ha K miti Sipoti he oku fiema u ke a u enau *performance* ki he *standard* lelei pea toki fai ha tokoni ki ai.

Tokanga a e Fakafofonga N pele Fika 2 Vava u ki he tokotaha kuo fakang ue i ki he fakalalakaka o e sipoti mo eke pe na e tu uaki a e lakanga mo kole ke fakapapau i pe ko e mo oni a e v henga tahakilu tupu Aositel lia ki he tokotaha ni. Tali mei he Eiki Pal mia ko e ng ue na e *direct recruit* pe ka ko e v henga oku ikai ko e mahu inga ia ko eni na e ohake.

[FALE ALEA 2pm: Me a mai a e Eiki Sea – Lord Tu ivakan]

Me a a e Eiki Sea o tokanga ki he fiema u na e ave ki he Ofisi o e Pal mia o fiema u a e tatau o e Tu utu uni Kapinetai fekau aki mo e folau a e Eiki Pal mia ki Ha apaí o vakai ki he langa i Ha apaí. Oku fiema u ke tali mai a e tohi ko ení pea manatu i ma u p a e mafai o e Fale Alea i he Kupu 70 o e Konisitutone.

Me a a e Fakafofonga N pele Fika 1 Tongatapu fekau aki mo e timi sipoti [a ia na a nau ma u metali pea na e me a aki e he Eiki Pal mia] na a nau lava atu ki muli o fakahoko a e feinga sipoti pea na e ikai ha tokoni mei he Pule anga. Ko e kakai Tonga he ngaahi fonua muli ko eni na a nau tokoni i kinautolu he ngaahi fiema u fakame atokoni mo nofo anga.

Me a a e Eiki Sea ko e me a mahu inga pe ke fakam l ia a e tokoni a e kakai Tonga i mulí. Ko e me a foki a e *TASANOC* ke nau tokanga i pea fakapapau i oku a usia a e ngaahi *standard* ke fe auhi fakavaha apule anga, pea ke fakapapau i oku fakahoko lelei ia. Me a a e Eiki Pal mia ko e founa ng ue he taimi ni ko e founa pe mei mu a pea oku ikai faipau a e *TASANOC* ia ki he ngaahi fiema u ko ia. Ka ko e tu utu uni e fai pe o fakatatau ki he ngaahi fokotu u oku omaí pea oku si isi i p a e s niti ko ia. Fakah mai ko e v henga ko e AUD\$74K, a ia ko e vahenga ia mo e ngaahi mon ia.

Me a a e Fakafofonga N pele Eua o tokanga ki he \$44m ko e pa anga ia ki he *Sports Development* na e tali i he Patiseti pea oku te eki ke vahe i a e pa anga ko eni. Ko e me a e taha ko e tokotaha koia na e fakang ue i i he *direct recruit* pea i he v henga ko eni na e totonu ke tu uaki ia ke fakapapau i oku ma u a e tokotaha lelei taha ke ne fai e ng ue. Ko e founa na e me a mai aki e he Eiki Pal mia ko e founa ke fakalalakaka aki a e sipoti oku ikai keu tui ki ai. Loto ke p loti i a e fokotu u anenai ki he tokoni ki he akapulu ke fakapapau i e alu a e silini ki ai, pea ke ng ue aki a e *procurement* kae oua e *direct recruit* p .

FOKOTU U a e Fakafofonga N pele Eua ke paloti i ke vahe i a e \$7m ke tokoni ki he akapulu he ta u ni pea \$7m he ta u hokó.

Me a a e Fakafofonga Kakai Fika 5, oku fakamanatu atu oku ta efakalao a e t naki pa anga ko eni i he levií he na e fakataumu a ia ki he sipoti, ka oku ikai ke fai e sipoti kae kei t naki pe. Oua leva tetau ala ki he pa anga ko ia he oku ta efakalao a e pa anga ko ía.

Me a a e Minisit Lao oku ikai ta efakalao ha me a oku fai e he Pule anga neongo oku iai pe a e ngaahi t nounou.

Me a a e Eiki Sea ko e tokanga ki he fale fa u lao ko eni ke fai a e me a fakatatau mo e lao pea ke fai mo liliu a e lao ke lava o *redivert* a e pa anga ki he taumu a ko ia.

Me a a e Minisit Polisi oku fakatokanga i eni e he Pule'anga pea ko e me a ke ki i fakalelei i pe ke fenapasi mo e *sports development* pea oku fai a e ng ue a e Pule anga ki ai.

Me a a e Eiki Sea o tokanga pe oku tu u i f a e *Sports Institute* ko eni. Tali mei he Eiki Pal mia oku fakatatali ke hiki a e *MIA* mei he ofisi ko ia kae fakahoko a e ng ue mei he ofisi oku lolotonga i ai a e *MIA*.

Me a a e Fakafofonga N pele Fika 2 Vava u oku i ai p a e kakai lelei i Tonga ni oku nau ma u mata itohi mo taukei i he sipoti o laka ia i he taukei a e tokotaha ko eni.

4. K MITI KAKATO [3.37pm]

4.1 Fakamatala Fakata u Potung ue Polisi 2015/2016

Me a a e Fakafofonga Vava u 16, peesi 27, tokanga ki he tu unga a e lao ki he tamate i o e monumanu a ia oku faka ai ai ai a e nofo feke ike í. Tu utu uni fekau aki mo e tauhi malu o e fanga monumanu i he . Fakatupu e he mafai ke fana i a e monumanu ha moveuveu. Fokotu u ke tokanga a e Minisit Polisi ke to e fakam lohi i ange a e lao ki he fanga monumanu, pea ke omai ha tali fakafiem lie o fakapapau i mai pe e omai afe ha me alele ma ae api polisi Leim tu a mo ha utu, pea fakatokolahi ke toko f a e kau polisi oku ng ue i he api polisi ke eni, pea ke hoko a e laine telefoni pea a i mo ha taha ke tali telefoni houa e 24. Peesi 11, 3.1 a e Fa unga Polisi Tonga oku motu o ikai ha fetu utaki a e Minisit Polisi pea mo e Komisiona Polisi, oku ikai kena "*connect*".

Me a a e Minisit Polisi i he fekau aki mo e fanga monumanu ko e me a pe ke fai ko hono fokotu u mai ha lao ke fakatonutonu. Ko e lao polisi lolotonga oku mavaeua a e anga ko ia o e fa unga he oku tokanga i pe e he Minisit a e polis pea *operations* leva a e Komisiona, k oku na feng ue aki pe. Fekau aki mo e me alele kuo osi tali e he Minisit Pa anga a e kole ko ia.

[FALE ALEA 4pm – Tolo i a e Fale Alea ki he T site 8 Aokosi 2017, 10am]